

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HARMINCZNEGYEDIK KÖTET.

1899—1900.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1901.

300858

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

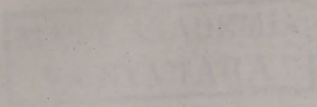
TARTALOM.

Hivatalos közlemények 1899/1900-ról.

	Lap
I. Szász Károly elnöki megnyitó beszéde 1900 február 11-én	3
II. Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor	8
III. Hegedüs István pohárköszöntője Vajda Péter emlékére	13
IV. Beöthy Zsolt beszéde a nyíregyházi Bessenyei-ünnepen 1899 május 14-én	16
V. Gyulai Pál beszéde Gyulán a Pálffy Albert szülőházát jelölő emléktábla leleplezésekor 1899 május 28-án	17
VI. Gyulai Pál beszéde a nagyszalontai Arany-muzeum megnyitá- sán 1899	19
VII. Pályázati jelentések:	
1. Petőfi szónoki jellemrajza (Gyulai Pál, Alexander Bernát, Bartók Lajos)	21
2. Kisebb költői elbeszélés (Endrődi Sándor, Rákosi Viktor)....	24
3. A régi magyar irodalom valamelyik kiválóbb alakjának élet- rajza (Bayer József, Heinrich Gusztáv, Vadnay Károly)....	26
VIII. A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	30
IX. A Kisfaludy-Társaság ötvenharmadik ünnepélyes közülésének tárgyai	31
X. Kivonat a Kisfaludy-Társaság 1899/1900. évi jegyzőkönyveiből	32
XI. Mellékletek az 1899/1900. évi jegyzőkönyvekhez:	
1. Bizottsági jelentés ügyrendi módosítás tárgyában	46
2. Gyulai Pál elnöki lemondó levele	47
3. Pályaművek jegyzéke	48
4. A Kisfaludy-Társaság 1900. évi előirányzata és vagyoni állása	50
XII. Bíráló jelentések a Kisfaludy-Társasághoz benyújtott munkákról	51
XIII. A Kisfaludy-Társaság személyzete 1900 február 11-én	52
XIV. A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai ugyanaddig	55
XV. A Kisfaludy-Társaság alapítói ugyanaddig	58

Irodalmi közlemények.

	Lap
SZABOLCSKA MIHÁLY: Nagy városban, Drága perczek, Szabadban, Jézus sírjánál, Márcziusi hó, költemények (székfoglaló)	67
HEGEDÜS ISTVÁN: Emlékbeszéd Szász Béla felett	71
JÁNOSI GUSZTÁV: A szamaritánus asszony (székfoglaló)	92
VARGHA GYULA: Abonyi Lajos emlékezete	100
HEGEDÜS ISTVÁN: Achilleion (költemény)	115
BERZEVICZY ALBERT: A Sirének hazájában	118
KOZMA ANDOR: Katonák (költemény)	140
BÁRSONY ISTVÁN: Nyilik a rózsabimbó (elbeszélés)	144
SZABOLCSKA MIHÁLY: Költemény	156
SZENTESY GYULA: A verebek (megdicsért költői elbeszélés)	158

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1899/1900.

I.

SZÁSZ KÁROLY ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG LIII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN, 1900. FEBRUÁR 11-DIKÉN.

Nem saját kívánságom, sem elnöki megbízás, hanem egy váratlanul bekövetkezett sajnos eset ültetett engem ez elnöki székbe s kötelezett engem szólásra. Gyulai Pál, a Kisfaludy-Társaságnak 1860 óta rendes tagja, majd másodelnöke s 1879, tehát 21 év óta, hét választási cycluson, mindig egyhangúlag megválasztott elnöke, a mult évi szeptemberi ülés után elnökségéről lemondott, bár a Társaság október hava elején tartott rendkívüli ülése, kifejezve sajnálatát váratlan lemondása s ahhoz változatlan ragaszkodása felett, nagyszámú küldöttséggel menve lakására, meleg érzéssel fejezte ki sajnálatát lemondása felett.

Én az 1883. évi közgyűlés után választattam másodelnökké s így tizenhét évig ültem mellette s óhajtottam volna vele együtt lépni vissza. De Társaságunk alapszabályai — az elnök távolléte vagy akadályoztatása esetén — a másodelnököt kötelezik az elnök helyettesítésére, új elnök választása pedig a februári nagygyűlés utáni napokra lévén kitűzve, kötelességérzetem e székhez szegzett s így ma, az alapszabályokhoz tartva magamat, helyette elnöki utolsó kötelességemet teljesítem, már korábban kijelentvén, hogy sem elnöki, sem másodelnöki tisztre tovább nem számítok s azt semmi esetre el nem fogadhatnám.

Elhatározásomat ma is fentartva, csak a jelen ülés egyszerű megnyitására kellene szorítkoznom. De nem tehetem, hogy e rám nézve ily válságos pillanatban, a Kisfaludy-Társaság multjára és jövőjére egy búcsúpillantást ne vessek.

Kisfaludy Károly 1830 november 21-én halt meg, mikor barátai épen hírül hozták, hogy a Pozsonyban megalakult M. Tud. Akadémia őt a nyelvtudományi osztályba első rendes taggá választotta. Helyét nem foglalhatta el, első halottja volt az akadémiának. Barátjai, tizen, köztük Vörösmarty, Bajza, Toldy (akkor még Schedel) Bártfai, elhatározták

emlékét kőszoborral s összes munkái kiadásával örökíteni meg s e célból országszerte gyűjtést rendeztek. A begyűlt adományokból nem csak e két cél valósíttatott: szobra elkészült s munkái megjelentek, de még tekintélyes összeg is maradt fenn. S barátait és tisztelőit, író társait ez, nevének örökítésére s irodalmi munkásságának folytatására a nevéről nevezendő Kisfaludy-Társaság alapítására ösztönözte.

1837-ben megalakult a Társaság s igazgatójául Fáy Andrást, jegyzőjéül Tóth Lőrinczet választotta, tagjai sorában pedig az alapítók egy része mellett Czuczor Gergely, gr. Dessewffy Aurél, br. Jósika Miklós, Kovács Pál, Kölcsey Ferencz, Péczeli József, Szenvey József, Szontagh Gusztáv neveit találjuk; kikhez a következő évben s években, új választások útján Csató Pál, br. Eötvös József, Szalay László, Székács József, majd Erdélyi János, Gaal József, Garay János, Hunfalvy Pál, Kis János, Kisfaludy Sándor, Lukács Móricz, Nagy Ignác, Vachott Sándor, Vajda Péter, meg ismét Szigligeti Eduard és Kúthy Lajos, majd Sárosi Gyula, Tompa Mihály s végre Arany János, előbb az *Elveszett alkotmány*, majd a *Toldi* koszorús költője díszítette a tagok koszorúját. A forradalom előtti korszak szépirodalmi jeleseinak teljes koszorúja volt ez — Petőfi kívül, ki megválasztását maga ellenezte s utasította vissza.

Az alig megalakult társaság egyszerre hozzá kezdett a komoly munkához. Széptudományi és költői pályázatokat tűzött ki minden évben s a még ekkor fejlődésben levő szépirodalom irányában elég szigorú ítéleteivel bírálta meg és jutalmazta a pályázókat, kik közt a széptani prózai írók közül Tarczy Lajost, s a költők közül kétszer egymásután Pap Endrét találjuk. Majd Nagy Imrét, kit koszorúja már csak koporsójában talált s Szilágyi Istvánt, a debreczeni főiskola akkor végzett növendékeit, ez utóbbit még többször ismételten is. Aztán Gondol Dánielt ismételten is, Dr. Müller Godofrédot, széptani dolgozataikkal, Vajda Pétert, Gaal Józsefet, Tárkányi Bélát s Lauka Gusztávot Körénekével, Arany Jánost már említett két remekével s Garay Jánost Frangepán Kristófnéjával.

Havi rendes nyilvános üléseket nem tartottak, de a tagok szorgalmasan dolgoztak s eredeti és fordított dolgozatokat az évkönyvekben adtak közre. Szépirodalmi Szemle cím alatt, Erdélyi János szerkesztésével folyóiratot indítottak meg; Nagy Ignác szerkesztésével Külföldi Regénytárt, Toldi szerkesztésében Nemzeti Könyvtár indult meg, s a magyar Népdalok és Népmesék gyűjtését, Erdélyi gondos szerkesztésében három kötetben adták; míg a tagok egyes széptani munkái s különösen a görög és latin classikusok fordításai a Társaság évkönyveiben jelentek meg.

Ez volt a Kisfaludy-Társaság életének első szaka. A 30-as és 40-es évek, e minden irányban fellendülő hazafias, úgy politikai mint irodalmi

előhaladás és erősbülés korszakát s vele együtt a Társaság munkásságát a 48-as szabadságharc félbeszakította, a 49-diki fegyverletétel s arra következett ostromállapot pedig hosszabb időre felfüggesztette. E szünet 11 évig tartott s csak 1860 végén ébredt fel álmából a Társaság arra, hogy soraiból Bajza, Bártfay, Garay, Nagy Ignác, Péczeli, Szontagh, Vörösmarty s még kettő halva — kettő: Jósika és Pulszky távol száműzetésben, Vachott Sándor itthon a hazában, de élőhalottul — s így e tizenegy siralmas év a társaság egyharmadát s köztük mennyi jelesét elsodorta.

1860-ban a Társaság ismét engedelmet nyert új alakulásra s félben maradt munkássága folytatására. Első teendője volt a tagok házait új választással kiegészíteni s még abban az évben kilencz új tagot választott, köztük az akkori irodalom jeleseitől: Csengery Antalt, Greguss Ágostot, Gyulai Pált, Jókai Mórt, Kemény Zsigmondot, Salamon Ferenczet, Kazinczy Gábort, Szász Károlyt és Tóth Kálmánt s két év múlva, 1862-ben, ismét öt tagot: Bérczy Károlyt, Dobsa Lajost, Fábián Gábort, Lévy Józsefet és Madách Imrét. 1860-ban elnökül br. Eötvös Józsefet, igazgatóul Toldy Ferenczet, titkáruul Greguss Ágostot választotta — s az addiginál buzgóbb és szélesebb körű munkássággal kezdette meg, új szervezetében új működését. Évlapjai kiadását tovább folytatta, pályakérdéseit s jutalmazott pályaművei kiadását szintén; elhatározta szépirodalmi könyvtárt indítani meg, melyben egyharmadrészt költői, kétharmadrészt prózai — eredeti vagy fordított — jeles műveket adni ki. Tomory Anasztáz bőkezűségéből Shakspere összes műveit 19 kötetben, később Moliéréit 12 kötetben, a népköltési gyűjtemények folytatását, s más idegen költők egyes világirodalmi munkáit, remekeit: Hugó Viktor Századok Legendáiból egy kötetet, a Frithiof-mondát svédből, a Nibelungokat, spanyol színműtárból négy kötetet, Cervantes Don Quijoteját, Nal és Damajantit és azután Sakuntala hindu regét és drámát, Petrarka összes sonettjeit, Tennyson király-idylljeit, Schiller költeményeit, Leopardi összes lyrai költeményeit, Burns költeményeit — s számos eredeti és fordított remeket, százakat felül haladva — egész könyvtárt állítva össze. A világirodalom remekein kívül, a magunkéból csak Arany Toldi-ját s Madách *Ember tragédiá*-ját emlitem.

Az utóbbi 40 év alatt (1860—1900) a társaság tagjai számát 50-re emelte föl, új meg új írókkal egészítve ki sorait. Az 1848 előtti tagokból csak egy — Tóth Lőrincz, ki titkárból pár év múlva rendes taggá választott — az 1860-beliékből is csak három: Jókai, Gyulai, Szász, az 1862-beliékből csak kettő: Dobsa és Lévy vannak még életben! a mai 48-ból is többet elragadott időközben a halál. S ha a mai névsort, azok mun-

kásságát s a Társaság szellemét a régiekével összehasonlítjuk, általános süllyedést ugyan nem, de sok és nagy változást látunk.

1860 óta, nem csak társaságunk, de összes irodalmunk, különösen napi sajtónk hirlapirodalma s nagy mértékben fejlődő festő művésztünk is nagy változásokon ment át; különösen ez a két utóbbi. Míg tudományos irodalmunk kétségkívül öröndetes haladást mutat s már a külföld színvonalával versenyez, hirlapirodalmunk s részben egész szépirodalmunk, úgyszintén festészetünk is bár tömegileg és ívszámra óriási gazdagodást mutat, nagy részben, az elmúlt idők elősorolt munkásságával összehasonlítva, oly irányt kezd fölvenni, mely több aggodalomra, mint megnyugtató öröme ad okot.

Nem akarok Horácznak *«laudator temporis acti»* gúnyszava s ítéllete alá esni, azonban egyetlen egy szóba akarom foglalni a festészet s a szépirodalom ez aggasztó tévedéseit — ez a *secessio-irány*.

Festőművészeinkről, kik nem tartoznak a mi Társaságunk megítélése alá, csak azért merek említést tenni, mert úgy tetszik nekem, hogy szépirodalmunk s kivált hirlapjaink egy része is attól kezdi venni irányát s kölcsönzi szellemét, modorát — általánosan szólva — téves betegességét.

Hirlapírásunk nagy része csak kenyér kereseti munkává vált, s sokan, ha valamely politikai vagy más irányt magokévá tettek, s azzal magasra törekcszenek, jobb kereset reménységében könnyen megváltoztatják egy darabig követett irányukat s más irányba csapnak át. Milyen volt hirlapirodalmunk, mikor Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Bajza és Kossuth állottak az élén!

De a szorosan vett szépirodalomban, úgy a szinmű, mint a regény-irodalomban, sőt a lyrában is sok jelét látjuk a *secessio* nyomainak s nem ritkán annak századvégi teljes irányát.

Kisfaludy-Társaságunkban, s annak sem felolvasási, sem kiadásai körében feltűnő nyomait nem látjuk a művészetben és irodalomban már elharapodzó *secession*nak. Vajha Társaságunk ma is hatvan éves pályájának szellemében s nyomain maradna. S ezt reméljük is, mert ez a *secessio* csak járvány, mely — mint a cholera — dühöng egy ideig, de aztán elmúlik s többé vissza nem tér, mert a közvélemény is elfordul tőle s az izlés megtámadja s meg is fogja vetni. Kivánom azért, hogy e már majdnem hetven éves társaság ne csak első (12 éves) szakaszának alapján, de negyven év előtti megújulása korának is eddig vert nyomdokain maradjon s irodalmunkat, ha új nyomokon is, de eddigi szellemében s irányában tartsa meg!

S ezt nem csak óhajtom, de remélem is; mert ha Társaságunk mai tagjai során, végig tekintek, annyi derék, szép tehetségű és komoly

irányú író, s itt e teremben az irántunk érdeklődő s munkásságunkat pártoló közönségnek oly nagy számát, az érdeklődő s ezután fejlődendő ifjúságnak oly gazdag koszorúját s annyi közénk vágyó fiatal tehetséget látok ma is, hogy azzal az erős hittel hagyom el s adom — jövődő elnökeinknek — elnökutódainknak át, hogy Társaságunk alapítói és alkotói: Vörösmarty, Bajza, Toldy Ferencz, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Arany János s hozzájuk méltó kortársaik szellemében s lelkiismeretes buzgóságukkal és sikereikkel fogják Társaságunkat gazdagítani, kormányozni s szellemök irányában fenntartani.

S ezzel, e széktől végkép búcsút véve, a mai ülést megnyitom.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG LIII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN 1900 FEBRUÁR 11-DIKÉN.

Tisztelt hallgatók !

Kevés híján negyedszázada már, hogy társaim elnéző bizalmából az én kötelességem e helytt évről-évre számot adni a Kisfaludy-Társaság egy-egy esztendei munkásságáról, élete mozzanatairól, gyarapodásairól és veszteségeiről. E hosszú idő óta ma vagyok legelőször abban a fájdalmas helyzetben, hogy jelentésemet egy veszteségnek, egy súlyos és igazában pótolhatatlan veszteségnek közlésével kell kezdenem. Intézetünk életében az elmúlt év folyamán a legmélyebb jelentőségű s legmesszebbre ható változás az volt, hogy elvesztettük elnökünket, Gyulai Pált, ki öt elődje mindegyikénél hosszabb ideig, több mint húsz évig vezette társaságunk ügyeit. Elnökünk, korára s a változott viszonyokra hivatkozván, lemondott s visszavonhatatlannak jelentvén ki elhatározását, a társaság, legmélyebb sajnálatának kifejezése mellett, kénytelen volt belenyugodni. Október 18-diki egyhangú határozatával s másnap testületi tisztelegéssel fejezte ki megfagott érzéseit búcsúzó elnöke iránt. A mély elismerés és hálás köszönet szavait nem kellett keresnünk ; bő és kész tobulásuknak csak könnyeink állották útját. Mindnyájan éreztük, hogy szinte köszönhetetlent kell megköszönnünk : fényes szellemének, nemes és igaz érzésének, fáradatlan buzgóságának, intézetünk iránt való mély ragaszkodásának mennyi dísz és mennyi jó ! És a mi minden egész embernek a legméltóbb elismerés, minden igaz embernek legdrágább ajándék : mennyi igazságot köszönünk tehetségének és jellemének egyaránt ! Köszönetünk bizonyára nemcsak társaságunk, hanem az egész irodalom, sőt az egész nemzet érzésének adott hangot. A búcsú pillanatában ő is tanácsot intézett hozzánk, mint legelső elődeinkhez Kisfaludy Károly. A mester tanácsa az volt : harcoljatok az új rend kivívásáért ; Gyulai-é : ragaszkodjatok a hagyományokhoz ! A két nyilatkozat közé eső hetven évnek kábító változásai a politikai, társadalmi és

irodalmi életben, megmagyarázzák a két tanács eltérését, de megértetik azt is, hogy mindakettő egyazon szívből fakadt, egy érzés és egy cél hevületében dobogó magyar szívből. Akkor a magyar közszellem megte-remtéséről volt szó, ma meg épségében való megőrzése a feladatunk. Ennek a nemzeti szellemnek tiszta megőrzését, hű ápolását, lelkes erő-sítését áhító szívből fakad mindakét tanács, mely a változott idők vi-szonyaihoz képest remegve és égve keresi a legjobb utat a közös cél felé. Istennek hála, a felé a cél felé még együtt haladunk volt elnökünk-
kel. A mily biztosak vagyunk abban, hogy további, együtt teendő utunk rá nézve a tisztelet útja lesz, oly bizonyossággal erősítsük hitünket, hogy a nemzeti szellemre a győzelem pályáján haladunk.

Fájdalom, voltak ez évben visszahíthatatlan veszteségeink is: a halál három társunkat ragadta el. Elsőben Bartalus Istvánt, a magyar zene-
æsthetikának és történetnek régi, érdemes munkását, ki fáradatlan gond-
dal és édes szeretettel kutatta, gyűjtötte, magyarázta régi és népies
zenénk kincseit, nagy és értékes gyűjteményekben tette közzé s életé-
nek egy ünnepi órájában az ő barátsága jegyezte föl és mentette meg
Arany János eredeti dallamait. Elvesztettük Patterson Artúrt, ki a nagy
Anglia fiának született, de testvérül közénk kívánczozott s magyar föld-
ben talált pihenő ágyat. Talán még Byronnak, a görög szabadságharcz
áldozatának, a cambridgei Trinity-college ívei alatt rejtekező emléke írá-
nyozta felénk és küzdelmeink felé az ifjú fellow lelkét: élete feladatává
tűzte, hogy a magyar életnek, jogoknak, szellemnek igaz és lelkes tol-
mácsa legyen. Fogadását az angol lélek igaz komolyságával váltotta
be; de mi nem köszöntük meg úgy, a mint megérdemelte volna: há-
lálnak engesztelni valója itt van emléke előtt. És elvesztettük ifjabb
társaink legérdemesebbjei közül Péterfy Jenőt, munkabíró férfi korá-
nak java erejében, egy szomorú végzet áldozatául. A tanulmány gazdag-
sága, a böleselkedő lélek komoly mélysége s a művészi ízlés egyetemes-
sége és ritka elevensége egyesültek benne, hogy számra kevés dolgo-
zatainak mindegyikével új levelet szerezzen koszorújához. Egész életén
át vívódott a tragikum nehéz kérdésével és gyászos sorsa az ő felfogása
szerinti tragikum: az élet közönséges viszonyai között meg nem állható
kiválóság vége. Sok példával magyarázta; egygyel, a legutolsóval, ke-
gyetlen, gyászos leczket adott tanításából. Mélyen éreztük mindannyian,
mit vesztett benne a magyar széptudomány, s azonnal intézkedtünk,
hogy dolgozatai, melyek irodalmunknak első rangú díszai, összegyűjtes-
senek s társaságunk kiadásában közrebocsáttassanak.

E nagybecsű gyűjteményt már valószínűleg fölvehetjük ez évi
könyvkiadványaink közé, abba a díszes sorozatba, melyben Erdélyi,
Gyulai, Salamon és Greguss tanulmányai az elődjei, kiknek Péterfynél

méltóbb társuk és utóduk nem volt. Alapítóink számára fentartott vállalatunkból három kötet készült el, s fog legközelebb az *Évlapokkal* együtt szétküldetni. Egyik a *XIX. század francia lírai költészetének* avatott ismertetése, Haraszi Gyula tollából, mely bevezetésül van szánva a két kötetes nagy francia anthológiához. Egyűjtemény méltó és tanulságos egybeállításán, legkiváló műfordítóink közreműködésével, évek óta buzgólkodik társaságunk s meg van győződve róla, hogy úgy irodalmi műveltségünknek, mint költészetünknek hasznos szolgálatot teljesít vele. A német klasszikai költészet örök bájú alkotásának Goethe *Hermán és Dorotheájának* fordítása másik kiadandó kötetünk, melyet Lehr Albert fordított, gyökeres, egyszerű, fordulatos és költői nyelvvel új utat törvén a magyar hexameternek. Végül közrebocsátjuk az új francia lélekelemző regényirodalomnak egyik leghíresebb s valóságos hűségében legmeghatóbb termékét, Goncourt Edmond *Zemganno fivérek*-jét, Szűry Dénes társunknak nagy gonddal és szeretettel végzett fordításában.

Az irodalmi életben, közönségünk irodalmi tájékoztatásában és foglalkoztatásában kiadványainkon kívül felolvasásainkkal is kivettük részünket kilencz havi ülésünknek mindig nagyszámú hallgatósága előtt. Az előadók és bemutatott dolgozataik sora a következő: Baksay Sándor: az *Iliász* hetedik énekének fordítása; Bartók Lajos: *Nemzeti színház és nemzeti dráma*; Dalmady Győző: *Közteremben, Kapiwár, Zoborhegyen, Kerti ház, Régi barátnőmhöz* költemények; Endrődi Sándor: *Kisfaludy Károly* jellemrajza; Gyulai Pál: *Estély előtt* költemény; Hegedűs István: *Dolgos kis kéz* vers és emlékbeszéd *Szász Béla* felett; Jánosi Gusztáv székfoglalója: Rostand *Samaritanus* asszony című bibliai drámájának fordítása; Kozma Andor: műfordítások szabadságharczunk egy német költőjének, Hartmann Móricznak műveiből és *A kovács ballada*; Léva József: *A fülemile* és *A sors* költemények; Jakab Ödön: *Apró hirdetések* novella és *Lejtő felé* vers; Péterfy Jenő: két értekezés *Arisztophanesről* és *A tragikai érzésről*; Radó Antal: nyolcz verses fordítás Carducciból, Negri Adából és újabb francia költőkből; Rákosi Jenő: úti emlék *Itáliából*; Rákosi Viktor: *Csák vitéz* elbeszélés; Szabolics Mihály: székfoglalóul *Szabadban, Jézus sirjánál, Hó márcziusban, Nagy város és Drága perczek* című költemények; Szász Károly: *Dugovics Titusz* ballada; Vargha Gyula: emlékbeszéd *Abonyi Lajos* felett; Váradi Antal: Sudermann *Keresztelő Jánosából* részletek; Vértesi Arnold: *Három párbaj* novella. — Vendégeül négy irótársunkat láttuk emez előadásokkal: Haraszi Gyula: *Parnassusi költők Franciaországban*; Gábor Ignác: *Amáris hindu költőről* mutatványokkal; Gombocz Zoltán: *Bánk-bánnak egy ismeretlen feldolgozása*; Lehr Albert: Goethe

Hermán és Dorotheájából. Bemutatóra került e szerint a múlt év folytán társainktól 10 prózai és 31 verses dolgozat, vendégeinktől pedig 3 prózai és 2 verses munka; az összes felolvasott dolgozatok száma 46.

Legközelebbi üléseink tárgysorán újabb székfoglalókat várhatunk. Mert új munkatársakat is köszöntünk ez alkalommal körünkben, kikkel a megüresedett két rendes tagsági helyet jelen közülésünkön betöltöttük. Az egyik: népköltésünknek régi és buzgó gyűjtője s elbeszélő irodalmunknak derék művelője, Benedek Elek, kinek egész munkásságát ép úgy jellemzi a nemes értelemben vett fajszeretet, mint a hamisítatlan erkölcsi érzés; szellemének bora, melyet serlegünkbe önt, magyar és tiszta. Másik új társunk a magyar irodalom és művészet alkotásainak finom izlésű, művészi érzésű elemzője: Riedl Frigyes, kinek érdemes munkásságában mintegy családi hagyomány hat meg bennünket: míg nemes emlékü atyja nyelvünk szerkezetében kereste, ő költészetünk és művészetünk termékeiben szereti, kutatja, magyarázza nemzetünk lelkét. Fogadja őket szíves üdvözlés körünkben, méltó érdemeikhez s fogadják szívesen meghívásunkat, méltón hozzájuk kötött reményeinkhez.

Köszöntés nekik, köszönet azoknak, kik ez évben adományokkal gyarapították társaságunk alaptőkéjét. Huszonegyedszer emlékezem meg ma közöttük a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületről, mely ez idén újból 200 frttal gyarapította alapítványát, az ő alapítójának s a mi első igazgatónk, Fáy Andrásnak emlékére. Alapítványai nálunk is takarékpénztárba jutottak s a nemzeti műveltség számára kamatoznak. 100 frtos alapítóink közé jegyeztük még, igaz hálánkkal, a következő neveket: Gyenes József, Jánosi Gusztáv, Karczag István, Léway József, Szigetvári Iván és Tormay Cecil.

A nemzeti és irodalmi kegyeletnek, mely ezeket az adományokat is sugallotta, szíves örömmel vett részt társaságunk minden megnyilatkozásán, minden ünnepén. Julius utolsó napjaiban Petőfi erdélyi sírján és budapesti szobra előtt tartott ünnepeken megjelentünk áldozni a szentelt síkon, mely a nagy csillaghullás napjaiban meteorunkat keblébe rejtette. Áldoztunk és áldozunk neki egész nemzetünkkel együtt azzal a nem múló érzéssel, melyet sajátos hatalmában csak az ő szavai, dalai, pályája, emléke képesek ébresztetni és táplálni, azzal az érzéssel, melyben a költői elragadtatás s a nemzeti lelkesedés páratlan heve együtt lüktet. Ugyancsak az ő nevében hitt meg és látott vendégül bennünket október 29-én Eperjes buzgó és derék Széchenyi-köre. Volt elnökünk vezette küldöttségünket Nagy-Szalontára, hol Petőfi dicsősége osztályos társának, a magyar epika örök mesterének szenteltek kegyeletos ünnepet: a tőle megénekelt Csonka-toronyban emléktáru berendezett Arany-szoba megnyitását. Ott voltunk május 9-én Nyiregyházán, Bessenyei

György szép szobrának leleplezésén, a nagy álmodóén és ébresztőén, irodalmunk, sőt művelődésünk új korszakának megindítójaén, ki társaságában az első magyar irodalmi kört, intézetünknek legelső őst alkotta meg. Koszorút vittek küldötteink egykori kedves és elmés társunknak, a magyar táblabíró-világ eleven mesemondójának, Pálffy Albertnek gyulai szülőházára is, melyet a város kegyelete május 28-án emléktáblával jelölt meg. Koszorút küldtek Társaságunk tagjai október 6-án az aradi gyászmezőre is, nem a tusákban, hanem a nemzeti közérzésben való részességünk jeléül, a költőnek azzal a fohászával, hogy a vértanúk porából «a honnak üdv fakad».

Készülünk annak a napnak megülésére is, mely ez év decemberében százados fordulóját hozza Vörösmarty születésének. Nagy költőink között ő volt az egyetlen, Zrinyitől Petőfig, ki jövőjére nem büszke hitel, hanem méla lemondással gondolt. «Benővik sirját a vad fák ágai, ki fog emlékezni felőle? Ki tudja, hogy ott is megfáradt ember hamvára nehezkedik a hant? Nem tudják, de ne is tudják!» Meg kell mutatnunk, hogy a mi világunk, minden nehéz küzdelmünknek és keserves panaszunknak ellenére sem az a világ immár, a mely a kétség és lemondás árnyékát borította Cserhalom költőjének lelkére. Emléke rezgésbe hozza a nemzeti lélek legnemesebb húrjait, melyeket egykor oly fenséges erővel ütött meg. Reform-korunk csodás drámájának nagy költői protagonistája volt s költői alkotó nyelvgéniuszunknak legragyogóbb megtestesülése. Egész költészete, hangjainak bámulatos változatosságával, lirai és epikai remekeivel: legdicsőbb hagyományaink egyike. Költészetünk fénykorának kelő napja. Mint ez a fölkelő nap: a leggazdagabb és legcsodásabb színekben játszik s üde és tiszta, ébresztő és erősítő fényt áraszt szerteszét. Készülő százados ünnepén erkölcsi és irodalmi életünk gözkörét törje át szellemének ez a szűzi világossága: nyissuk meg neki, mindenek e hazában, lelkünket s őrizzük ott egy tiszta sugarát!

III.

HEGEDÜS ISTVÁN POHÁRKÖSZÖNTŐJE

VAJDA PÉTER EMLÉKÉRE,

MELYET A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1900 FEBRUÁR 11-DIKI LAKOMÁJÁN A GYULAI-SERLEGGEL
MONDOTT.

A régi római, mielőtt ünnepi lakomához ült, áhítattal áldozott a ház Larjainak, kik az ösökből — Petőfivel szólván — a dicsőségsugar-mezébe öltözködtenek.

Áldozzunk mi is a mult emlékének. Tegnap mult ötvennégy éve, hogy egy férfi lelke szállt az örök bíró elé. Egy férfiúé, kiben Petőfi a függetlenség bajnokát siratá és kiben a természet veszté el leghívebb dalnokát. Bűnpörben hozandó ítélet alatt állott, mert tanszékéről mondott beszédei miatt üldözöbe vették. Közel két évig védte meg a szabad közszellem, mert akkor még rab volt a szó, de szabad a közszellem; míg ma szomorú tünetei vannak azon hajlamnak, hogy szivekben és fölfo-gásban állítsuk fel azon láthatatlan, de épp azért nehezebben lerontható válaszfalakat, melyek a nemzet fiait elválasztják egymástól, holott ma a szó teljesen szabad. A halál megadta a fölmentő ítéletet és istenéhez tért, ki maga a szeretet és igazság, ki a természetben revelálta magát az ő rajongó, eszményi sóvárgástól áthatott szívében. A természet a maga kimeríthetetlen mélységével költözött e szívbe. Bakony szelleme, a me-zők tünderei, a folyók sellői, a csillagok bűbájós lényei egy csodás nagy világot: az emberi szellemben tükröződő fenséges világrendet alkoták, kikkel meghíttan beszél, kikbe átömlik valója; és ez által századok em-lékeitől benépesített lelke egybeolvadt az alaktalanságában is egységes, némaságában is beszédes, viharában is igazságos Zattal, mint ő nevezi. Általa gazdag, kibeszélhetetlen kincsek birtokosa. Érintkezik a 19-ik szá-zad harminczas éveiben diadalmas romantika világnézetével, mely forradalmi hévvel törte szét a hamis klassziczizmus élettelen formáit. A szivekben indult meg a nagy forradalmi átalakulás. A szép helyébe az igazság lép, a forma helyébe a lényeg, az egyetemes ember helyébe a

nemzet, a hagyományok helyébe az egyén, a maga hihetetlen gazdagságával. De épp ebben van a mi romantikánk sajátos vonása. Míg a francia romantika bizonyos vallási visszahatást jelent, hiszen Brunetiére a 19-ik század irodalmi áramlatairól írván, Chateaubriand és Hugo Viktor irányát, épen a vallásos hangulat újjászületésére viszi vissza, míg a német romantika a középkor Niebelung kincsét fedezi föl az egyéni hangulatban és Heinenak a romantikus iskoláról írott szép művében a fenyesek mozdulnak meg, hogy a régi gótika oszlopainak és tornyainak mély jelentőségét jelképezzék és a szerelem istenítése vált a költők előjogává: nálunk a mély bölcselmi műveltségű Vajda, Erdélyi pompás jellemzése szerint: «a bölcsészet királyi palástjával fedezte el az élet nyomorúságát», a mező szellemének szemére hányja, hogy nem osztja egyformán áldásait a szegénynek és gazdagnak, elpanaszolja a Bakony-nak a szegénynek megvettetését a nagyoktól, mondván: «mint hús bennünket az ág is, úgy hogy ha a reménynek kellene Istennek lenni, nekünk nem volna Istenünk». Annak a Bakony-nak mondja ezt el, kit kedvesének vall, ki «virágos kerteket tart számára, csalogányokkal hangversenyeztet s mennydörgésekkel orgonáztat». Ő a természetet alkotó világszellem előtt hódol és tőle kérdi az Isten lényegét és válaszul kapja, hogy az Istent keresni kell a természetben és életben, mert az Isten a szeretet és igazság. Ezt kutatja, mint természettudós, ennek lelke illeti ajkát, mint szónokét, ettől nyeri fölvatását, mint költő: «dalolni a hazáról a hazafiaknak». «Fölharsogni a reményt, hogy van hazám és lesz hazám, szilárd, mint a föld tengelye s szép, mint a dalok legékesítettebb hona.» Szövetkezik a csalogánynyal, hogy ez énekeljen neki édes, mélabús éneket, ő viszont, ha az beléfáradt, dalba önt egy szebb hazát: télnélkülit, zivatartalan. De zivatartalan haza álom az ő szívében. A zivatarok villáma már cikázott a levegőben, mert a mint költőnk sírköve hirdeti: «az igazságtalanság villámot hord kebelében».

Vajkvontala az ő múzsa, ki a páriába, a népbe szerelmes. Ez volt a korszak fenséges hangulata. Míg az «Éj fiában» a jobbagy fiu a jobbagyság sorsa miatt lázong, «Attila halálá»-ban Daghur Attila lelkét reformoknak akarja megnyerni, hogy a kimerült nyugati népek helyébe Kelet népe lépjen, a maga őszerejével, de a nyugati kultúra szellemében aczéllá edzve.

Dicsőség illeti meg e romantikát, mely Kisfaludynktól, Vörösmartyn, Vajdán, Petőfin át oly hihetetlen mértékben gazdag örökségképp szállt reánk. Vajda mondá: «Egy nemzet jött e hazába és nem egy nemzet tölti be a hazát.»

Vajjon ma egy nemzet tölti-e be e hazát? Óh még ma sem! Sokat kell még tennünk, hogy ez töltse be annak minden zúgát, de még inkább

annak kultusza töltsön be minden szívet, mert e nemzetnek egységesnek kell lenni, társadalmi, felekezeti korlátok nélkül. Dolgoznunk kell, hogy ez legyen.

Vajda Kisfaludy Sándor ünnepén egy költeményt ír, melyben kijelenti, hogy nemzetre van szükség, mely lelkesül a költők dalán :

«S lelkesedése szerint cselekedni fog, a hogy élébe
Dallák dalnokai s köztük a Kisfaludy.»

Költők, halljátok! Vezérlő igéket zengjen ajkatok és a nemzet cselekedjék e szellemben. A cselekvés kora van. Az ő emléke nagyjaink sorában legyen azért áldott.

IV.

BEÖTHY ZSOLT BESZÉDE,

MELYET NYIREGYPHÁZÁN 1899 MÁJUS 14-ÉN BESSENYEI GYÖRGY SZOBRÁNAK LELEPLEZŐ
ÜNNEPÉN A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

Tisztelt gyülekezet!

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság koszoruit hoztam Bessenyei György szobrára, melylyel az általa megdicsőített szülőföld dicsőíti ime az ő emlékezetét. A nagy ébresztőét és újítóét, ki álmatlan álmából elsőnek keltette nemzetét s a fölébresztett nemzetet egy dicső jövő álomvilágával törekedett elragadni. Nemcsak új izlést hirdetett, hanem, a mi sokkal több ennél, új eszméket: az emberszeretet és fölvilágosodás eszméit; nemcsak új eszméket, hanem új lelket: a magyarságnak az európai műveltségben megújult és megerősödött lelkét. Hogy ma egy küzdelemmel, csapásokkal és diadalokkal, végzetes sorsfordulatokkal letelt század után, ünnepeljük őt, nemcsak hálánkat jelenti iránta, hanem jelenti azt is, hogy az ő irányában előre haladtunk, hogy eszméi hatnak, hogy lelke él bennünk. Az örökvárosnak, Rómának egy közterén nemrég állítottak szobrot a gondolatszabadság egy hősé-
nek, ki ezelőtt négyszáz évvel máglyán halt mártírhalt eszméiért. Emlékének talapzatára az van írva, hogy: «az általa megálmodott század emelte neki». Egyönyörű szavakkal teszem én is le az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság koszoruit Bessenyei György emléke elé. A ki több mint félszázaddal megvalósulásuk előtt tervezte, s irataival és társaságával életre hívni próbálta a magyar tudományosság és irodalom két anyaintézetét: e két, általa megálmodott intézet koszorúja diszítse emlékét. És diszítse majdan, a Gondviselés kegyelméből s a magunk erejével kivíva, az általa megálmodott század koszorúja is: a nyelv, a műveltség, az emberszeretet és a fölvilágosodás egységébe olvadt magyar századé! Dicsőség a nagy álmodó emlékének!

V.

GYULAI PÁL BESZÉDE,

MELYET GYULÁN 1899 MÁJUS 28-ÁN A PÁLFFY ALBERT SZÜLŐHÁZÁT JELÖLŐ EMLÉKTÁBLA LELEPLEZÉSEKOR A MAGYAR TUD. AKADEMIA ÉS A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

Tisztelt közönség!

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság megbízásából jelentem meg itt, Schuhmacher Sándor dán íróval, a Kisfaludy-Társaság külső tagjával, hogy üdvözöljem e megye, e város lelkes fiait és leányait, a kik jeles földijök, Pálffy Albertnek, az Akadémia és Kisfaludy-Társaság egykori tagjának, emlékét annyi kegyelettel őrzik.

Pálffy Albert mint kiváló publiczista és regényíró szolgálta irodalmunkat. A publiczista pályája Magyarország újabb történetének két oly fordulópontjával találkozott, melyek elhatározó befolyással voltak nemzetünk sorsára. Értém az 1848—1849-iki eseményeket s az 1867-iki kiegyezést. Pálffy 1848-ban mindjárt a márcziusi mozgalmak elején indította meg *Márczius tizenötödike* című lapját, mely csakhamar a forradalmi szellem legelszántabb közlönyévé vált. Korán meggyőződött arról, hogy megújult alkotmányunkat előbb-utóbb fegyverrel kell védenünk, ezért erélyes rendszabályokat követelt a kormánytól s folyvást táplálta a forradalmi szellemet. Midőn a forradalom elviharzott s tizenhét évi szenvedés után jobb napok virradtak a magyarra s végre megtörtént a kiegyezkedés, Pálffy újra egy kis lapot indított meg, az *Esti lap* címűt s épen oly erélylyel védte a kiegyezkedést, mint a milyen hévvel szította volt annak idején a forradalmat s mind a két nagy eseményt végzetesnek, történeti kényszerűségnek tartotta s azt hitte, hogy a forradalomban kifejtett erőnk utóhatása vívta vissza alkotmányunkat s a kiegyezkedés nem volt egyéb, mint a forradalom bevégezése mindkét részről, mert egyik fél sem tudta végkép legyőzni a másikat.

Hirlapi cikkei mind 1848-ban, mind 1865-ben nem csekély hatást tettek a közönségre. Az az egyszerű és könnyed előadás, az a tiszta, átlátszó stil, az az eszmékben gazdag éles gúny, melyek fejtegetéseit

jellemezték, vonzották az olvasót. Mindezt Pálffy jórészt szépirodalmi tehetségének és műveltségének köszönhetette. Főkép a francia irodalmat kedvelte s már mint kezdő író a francia elbeszélő prózát tanulmányozta. Beszélyeiben csakhamar feltűnt a stílnak egyszerűsége és könnyedsége, szemben az akkor divatos többé-kevésbbé szónoki előadással. A folyóiratokban szétszórta beszélyeit épen akkor gyűjtötte össze, a mikor fölvirradtak a márcziusi napok. Kiadója kinyomatta ugyan a gyűjteményt, de csak a forradalom után bocsátotta közre *Egy földönfutó hátrahagyott novellái* czímmel, névtelenül. Valóban, Pálffy hat évig üldözött földönfutó volt, de oly jól tudott rejtőzni, hogy el nem foghatták. Csak akkor hagyta el rejtekét, midőn kihirdettetett az általános amnestia. Többé el nem ítéltették, de mint veszélyes egyént Csehországba internálták, honnan csak az ötvenes évek vége felé térhetett hazájába.

Mind bujdosása, mind száműzetése idejében számos beszélyt és regényt írt, de termékenysége mind számban, mind benső értékben, pályája utolsó évtizedeiben emelkedett magasabb fokra, midőn a politikától teljesen visszavonult s fiai halála után a munkában keresett enyhét. Jól elbeszélte és kellemes regényekkel gazdagította irodalmunkat. Pálffy nem annyira a szenvedélyek rajzában kereste a hatást, mint inkább a leleményes cselekvényben, a társadalmi viszonyok élénk és jellemző feltüntetésében. Legörömeztobb és legsikerültebben e század régibb és újabb magyar társadalmát rajzolja és számos tipikus alakját varázsolja élénk, s a kényes tárgyakban is folyvást megőrzi jó ízlését és erkölcsi érzékét. Korrajzi tekintetben legsikerültebb regénye a *Régi Magyarország utolsó éveiben*, melynek cselekvénye a negyvenes évek elején kezdődik s a szolnoki csatával végződik. Az agguló költő ifjukora legerősebb benyomásait eleveníti meg e műben, melyet az Akadémia koszorújával tüntetett ki.

És most engedjék meg uraim és hölgyeim, hogy az Akadémia e koszorújával az elhunyt szülőházát is feldiszlítsem s melléje aggassam a Kisfaludy-Társaságét is, mely egy pár művének kiadója volt. És engedjék meg végre, hogy mindkét intézet köszönetét ismételjem Békésmegye és Gyula városa lelkes közönségének, Közművelődési Egyesületének e kegyeletes ünnepélyért. Valóban méltó rá, a mint a költő mondja:

hogy a haza
Szívében hordja annak emlékét,
Ki a hazát szívében hordozá.

VI.

GYULAI PÁL BESZÉDE,

MELYET NAGY-SZALONTÁN 1899 AUGUSZTUS 27-ÉN AZ ARANY-EMLÉKSZOBA MEGNYITÁSÁNAK ÜNNEPÉN A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN MONDOTT.

A Kisfaludy-Társaság képviselőjében jelentem meg itt Kozma Andor társammal, hogy üdvözljem Nagy-Szalonta városa közönségét, mely annyi kegyelettel csüng nagy szülőtte, Arany János emlékéen; hogy köszönetet fejezzek ki az emlékbizottságnak, mely annyi tapintattal éppen ez épületben rendezte be az Arany-emlék szobát.

Valóban az ugynevezett Csonka torony szoros kapcsolatban van Arany Jánossal és költészetével. Mondják, hogy ez Toldi Miklós vára köveiből épült s ím a költő emléke összevegyül a hőséével, kit trilogiájával ő keltett örök életre. A tornyot az a háromszáz hajdú nemzetsége építette, a mely Bocskay, Bethlen és I. Rákóczy György zászlói alatt oly híven küzdött az alkotmány védelmében

Innen a háromszáz . . .

Táborban, mezőben hadakozni hősen

Hogy robbana mindjárt s köztük az én ősem,

irja Arany s a *Toldi szerelme* végén ősére mintegy büszkén kiált föl:

Szolgált a királyát, majd a fejedelmet,

Kinek én ezt írom tört czimere mellett,

Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú

Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.

De nemcsak a magyar közép- és új korra emelékeztet bennünket ez épület, hanem a legújabb korra is s a politikai események közé irodalomtörténeti emlékek vegyülnek. A Csonka-tornyot mind Petőfi, mind Arany megénekelték: Petőfi 1847-ben, Arany 1850-ben; Petőfi megemlékezvén a múlt idők szabadságharczáról, mintegy óhajtja az új időkét; Arany a legyőzött harc után mélabúsan gondol e múltra s a kifáradt küzdelemnek hanyatló korszakán mereng. E két hangulat híven jellemzi a két költő hazafias költészetét. Petőfi lelkesítője nemzetének a harcban,

Arany vigasztalója a harc után. Petőfi költészetéből századokra hangzik a kardok csattogása, a trombita hangja, az ágyúdörej s a diadal mámor. Arany költészetében a késő unokák is érezni fogják a hazafi könnyét, gyászát, a legyőzött Magyarország sóhaját és szenvedése erezeit. S mily őszinte és erős barátság fűzte össze a két költőt. Mikor Arany föllépett az irodalomban, Petőfi egész lelkesedéssel üdvözölte :

Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!

S a mikor csak tehetette, hányszor látogatta meg Aranyt s hány szép költeményt írt Szalontán. Arany hasonló érzelmekkel viszonzotta Petőfi rokonszenvét és szeretete egész melegét árasztotta reá s később mennyi bánattal gondolt a csatatéren minden nyom nélkül eltűnt barátjára s nem egy költeményében siratta meg :

Ki nékem álmaimban
Gyakorta megjelen sz,
Korán elhunyt barátom,
Van-e jel siri fádon
Mutatni, hol pihensz ?

Ime, mily gondolatokat és érzéseket ébreszt bennünk a megifjult Csonka-torony s bizonyára hasonlókat fog ébresztetni a következő nemzedékekben is. Épen azért fogadja még egyszer Nagy-Szalonta városa és emlékbizottsága a Kisfaludy-Társaság szíves üdvözlését és halás köszönetét.

VII.

PÁLYÁZATI JELENTÉSEK.

1.

A PETŐFINEK, MINT KÖLTŐNEK SZÓNOKI JELLEMRAJZÁRA
KITÜZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-féle JUTALOMRÓL.

A.

Van szerencsém benyújtani véleményemet a Lukács Krisztina-pályaművekről. A Lukács Krisztina-jutalomra (Petőfinek, mint költőnek jellemrajza szónoki alakban) tizenhárom mű érkezett be, melyek két csoportra oszthatók. Az egyik csoport szónoki műre törekszik, de nem nyújt egyebet, mint köznapi vagy épen üres szónoklatot; a másik csoport leginkább értekezésekből áll, melyek meglehetősen szárazon s nem is mindig jellemzőn fejtegetik Petőfi költészete sajátosságait.

Meglepi az embert az a szertelen túlzás, a melylyel némely pályázók Petőfit dicsőítik. Egyik pályamű Jézus Krisztushoz hasonlítja Petőfit. A másik azt kérdi: vajon párosult-e valaha oly nagy szív, oly nagy elmével, mint a minő Petőfié volt. A harmadik Petőfit jellemezhetni véli, ha azt mondja róla, hogy Pindar és Horatius, Petrarca és Beranger, Heine és Burns, Byron és Schiller szépségei összegyűjtve sem hatnának fönségesebben, mint az ő páratlan költészete. A negyedik inkább csak a szerelmezt, a hazafit és a hőst látja a költőben. Az ötödik azt hiszi Petőfiről, hogy benne Széchenyi, Kossuth és Deák szelleme egyesült. A hatodik úgy rajzolja Petőfit, mintha ő eszközölte volna a magyar alkotmány reformját s idézte volna elő a forradalmat.

Azonban három pályamű kiemelkedik mind két csoportból. Ilyen a 6-ik számú, mely tanult és gondolkodó elme műve. Ez foglalkozik a pályázók közül Petőfi æsthetikai oldalával, ha nem is mélyebbre hatón. Hibája az, hogy nem szónoki mű s a Petőfi jellemvonásaiból nem tud egy művészi képet alkotni.

A 7-ik számú is gondolkozó fő műve, ez is foglalkozik Petőfi

æsthetikai oldalával, sőt összeolvasztani igyekszik azt az erkölcsivel. De ellenmondások és paradoxonok is vannak benne. Ez sem szónoki mű, inkább értekezés.

A 12. számúban szintén egy pár jellemző vonást találhatni s itt-ott némi lendületességet is, de a szónoki elem nem tud összeolvadni a fejtegetéssel s a műalkat sem erős benne.

A társaság nem értekezésre tűzte ki a jutalmat, sem szónoki stílusgyakorlatokra, hanem alapos tanulmányon nyugvó jellemrajzra szónoki alakban. A pályaművek között egyetlenegy sem felel meg e követelményeknek, e mellett hiányzik bennök a szép prózai nyelvre való gondosabb törekvés.

Mindezeknél fogva a jutalom ki nem adását ajánlom.

Budapest, 1900 február 4.

Teljes tisztelettel
Gyulai Pál.

B.

A Lukács Krisztina-jutalomra: *Kivántatik Petőfinek, mint költőnek jellemrajza szónoki alakban*, tizenhárom mű érkezett be, melyekről a következőket van szerencsénk jelenteni.

A tizenhárom mű közül egy sem közelíti meg azt a gondolatot, mely a tételben foglaltatik. Nem pusztá szónoki művet kívántunk, mely Petőfi nagyságát zengi, alkalmi művet, mely a nagy közönség vagy az ifjúság kegyeletét akarja költeni. Nem is irodalomtörténeti tanulmányt, mely a költő életét rajzolja, vagy költészetét magyarázza, vagy mivoltának valamely egyes mozzanatát fejtegeti. Kivántuk a költő jellemzését szónoki alakban, azaz művészileg komponált képet, mely emelkedett hangjával, egyetemes, magas szempontjaival és művészi egységével ép oly távol álljon a száraz, tudományos fejtegetéstől, mint az üres szónoki sallangtól. Ezt a művészi karaktert egyik mű sem mutatja. Mindegyiknek van ugyan szónoki bevezetése és vége, de a legtöbbször ez csak külső függeléke a különben száraz fejtegetésnek és a hol nem az, ott az egész inkább szónoki áradozás, mint tartalmas jellemrajz. A feladat félre ismerése és a műgond hiánya általánosan jellemzi a pályázatra beérkezett műveket.

Igy pl. az egyik mű csupa Petőfi műveiből vett idézetből van összerakva, akár egy mozaikkép, csak hogy ezen a mozaikon a kép vonásai elmosódnak; a másik gondolatjelekkel, az affektált írásnak e rikító jeleivel, van telehintve és lapokon át idézget Petőfi verseiből; a har-

madik inkább gyerekeknek való beszéd, kiknek színvonalára lebecsátkozott; a negyedik csupa sablonos frázis, vagy visszhangja a Petőfi-ünnepken fölhangzott beszédeknek; az ötödikben néhány szép mondatot találunk, de kevés tartalmat és semmi jellemzést; a hatodik inkább a költő hatását, mint jellemét rajzolja; más ismét az embert mint a költőt állítja elének és azt hiszi, hogy sokat mondott, ha kifejti, hogy Petőfi költészete szívből fakad; az egyikben az író Jézussal hasonlítja össze a költőt és ezt a szempontot igen termékenynek tartja; a legtöbb a nagy szavakban, hangzatos mondásokban keresi a szónokiasságot. Majdnem mind Petőfi egyszerűségét és természetességét dicsőíti, de alig van egy is, a ki e tekintetben tanult volna tőle és ebben követné.

A többiek közül kiemelkedik a 7., a 12. és a 6. számú.

A 7. számú mű nagyon művelt, tanult, de igen elvontan gondolkodó ember műve (l. Petőfi eredetiségének kifejezését a 16. lapon), ki azután mesterkéltséggel, szónokias stílussal iparkodik ellensúlyozni fejtegetéseinek ridegségét. Nagyon is sok az irodalomtörténet e műben, mely inkább Petőfi verseit magyarázza, mint Petőfi jellemét rajzolta. Kiválóbb tehetség műve, de az író nem találta el a formát.

A 12. számú mű szerzője előkelő író, gyakorlott elemző, ki Petőfi néhány jellemző vonását igen szépen rajzolja. Főleg szép benne, miképpen fejtegeti, hogy Petőfinél élet és költészet egy és, mely értelemben igazi realista ő. De a mű igen egyenetlen. Két bevezetése van, szónoki és életrajzi, mindkettő épen nem méltó a többihez. Izetlen módon hasonlítja össze Petőfit Aranyval, amazt hegyi pataknak, emezt fáradtan tovaheömpölgő folyamnak nevezvén. Nagy kár, hogy ennek a szerzője nem tudott egyenletes, egységes karaktert adni művének.

A 6. számú a legfigyelemreméltóbb. Írója igen járatos az irodalomtörténet módszereiben, nagyon tanult, sokat olvasott, önállóan gondolkodó ember. Vannak határozott szempontjai, melyeket velősen tud formulázni és kiaknázni. Szépen behelyezi Petőfit a maga korába, a nélkül, hogy a szellem-elméletet túlságig vinné. Egyes izetlenségek a műben pl. hogy perverzitás Petőfiben, hogy az alföldet szereti és nem a hegyvidéket, könnyű szerrel eltávolíthatók. Egyes ténybeli tévedéseken is lehetne segíteni. De ez tiszta értekezés, semmikép sem szónoki mű. Száraz kategoriák szerint való száraz tárgyalás, hol részletekbe tévedve, idézetekkel dolgozik, hol kissé fölszínesen átsuhanva fontos dolgokon. Nyelvileg sokkal gyöngébb, mint a 7. számú.

Ezek alapján bátorkodunk ajánlani:

- 1., hogy a díj ki ne adassék;
- 2., a pályakérdés újból kitűzessék;
- 3., a 6. számú mű, a szükséges simítás, javítások és kiegészítések

után a társaság évkönyveiben nagyobb tiszteletdíj mellett kiadassék, természetesen csak úgy, ha a szerző ebbe beleegyezik.

Budapest, 1900 február 6.

Alexander Bernát.

Bartók Lajos.*

2.

A BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNМŰVÉSZNŐ JUTALMÁÉRT VERSENYZŐ KISEBB KÖLTŐI ELBESZÉLÉSEKRŐL.

Tekintetes Társaság!

Örömmel jelentjük, hogy a Bulyovszkyné-pályázat ezuttal nem eredménytelen. A beérkezett 43 pályamű között több van, mely egy és más tekintetben figyelemre, sőt dicséretre méltó és ezek mellett van egy, mely versenytársai közül határozottan kimagaslik s alulirottak véleménye szerint megérdemli a társaság koszorúját.

A pályaművek túlnyomórésze természetesen most is önképzőköri kísérletezés, jóhiszemű és vérmes reményű verselők szárnypróbálgatása, melyek között akadnak huszonnégy énekes *kisebb* költői elbeszélések is s néhány szecsessziós handabanda, mikre kár szót vesztegetni.

Bizonyos technikai ügyesség s előadásbeli gyakorlottság jellemzi a *Vergődés*, *Pekryné bitófája*, *Pókháló*, *Margitsziget*, *Barrabás* és végül az *Adorján* címűeket, — de aztán egyéb erényük alig van. Vékony, vagy épen semmi, vagy teljesen elhibázott mesék.

Dicsérettel említünk föl kettőt: a *Rózsák a hóban* és a *Verebek* címűeket. Amaz egy szocialista-történet, álom és való csodálatos összekeverése. Eszméje: mint téríti jó utra a lázadót a gyöngéd ábránd, az asszonyhoz való édes vonzódás, a Mária és kis Jézus szeretetteljes kultusza s mint löki ismét vissza a bűnbe a durva, pedans rend. Szerzője kevéssé objektív elbeszélő, — verse ködös, szimbolikus, de helylyelközzel, így pl. a munkás-lázongás jelenetében — színes és erőtől duzzadó. Emez, a *Verebek*, szimpatikus költői művecske, de inkább genre, mint elbeszélés. Egy faczér fiúnak s egy dunaparti kofa lányunokájának története minden mese nélkül. Addig tart, míg a lány nagynak nem érzi magát. Egyszerű, bájos, megható kis életkép a főváros proletár-világából. Nem közönséges tehetségre vall, hogy szerzője ebből a semmiségből költői érdekű művet tudott teremteni.

* E bírálatok alapján a jutalom ki nem adása határoztatott el.

Nagyobb igényű s valamennyi pályatársa közt legjobb az 1. számú pályamű, az *Egy királylány története* című költői elbeszélés. (Jeligéje : The time is hard at hand.) IV. Béla leányának, Szent Margitnak romantikusan legendás életét énekli meg. Kissé talán elnyújtott, itt-ott henye részletek s a cselekvénynyel nem egészen összeérzett alakok ütnek rajta csorbát, szóval : compositió dolgában találhatni benne kifogásolni valót, de egészében véve mégis érdemes munka, igazi költő alkotása. Magát a drámai erővel és élénkséggel haladó történetet — Margit vallásos rajongását s később Ottokár iránt támadó végzetes szerelmét — remek leírások és hatásos jelenetek egész raja vonja keretbe. Meglepően szép mindjárt a költemény kezdetén a tengeri vihar leírása, később : a tatárjárás utáni Magyarország zord képe, Béla fogadalma, a vadászat, a középkori zárda-élet és erkölcsök számos színesen romantikus s mély hangulattal megrajzolt részlete, melyek pazar változatosságban élénkítik a költői érdekű cselekményt. Az elbeszélés hangja mindvégig komoly és nemes. Verselése tiszta s helyzetszerűleg változó. Az alapformából — a rímtelen ötös jambusból — helylyel-közzel rímes és ütemes sorokká idomul, minden keresettség nélkül. Nyelvének van bája, ereje, lendülete, zengzete, és ha itt-ott egy-egy kifejezés vagy szó kellemetlenül érint : nem oly nagy hiba, hogy könnyen ne lehetne rajta segíteni.

Sajnáljuk, hogy harmadik bíráló-társunk, bár maga is elismerte, hogy ez a pályamű valamennyi közt a legjobb, szerkezeti hibáiért nem tartja jutalomra méltónak. Mi azonban legjobb meggyőződésünk szerint úgy vélekedünk, hogy ez az elbeszélés némely aránytalanságai dacára is nagyon megérdemli a jutalmat s a Tekintetes Társaságnak ezennel bátrak vagyunk javasolni : jutalmazza meg.

Budapest, 1900 február 7.

Endrődi Sándor.

Rákosi Viktor.*

* E bírálat alapján, a harmadik bírálónak, Kozma Andornak különvéleményével szemben, ki a pályaművek közül legfigyelemreméltóbbnak a «Verebek» címűt találta, de jutalomra érdemesnek egyiket sem ítélte, a társaság a jutalom kiadását határozta el az 1-ső számú «Egy királylány története» című pályaműnek. Az 1900 február 11-diki ünnepélyes közülésen az 1. számú pályamű jeligés levele felbontatván, abból Somló Sándor neve tűnt ki.

3.

A SOMOGYI DEZSŐ-JUTALOMBÓL A RÉGI MAGYAR IRODALOM
VALAMELYIK KIVÁLÓBB ALAKJÁNAK ÉLETRAJZÁRA HIRDE-
TETT PÁLYÁZATRÓL.

Az 1897-ben hirdetett Somogyi Dezső jutalom így hangzott: «Kivántatik a (Bessenyei föllépteig számított) régi magyar irodalom valamelyik kiválóbb alakjának (pl. Zrinyi, Gyöngyösi, Mikes) életrajza, legfeljebb két ívnyi terjedelemben, vonzó és tanulságos olvasmányúl 13—15 éves növendékek számára.» Erre a jutalomra az 1899. év október 31-ére kitűzött hatánapig hat pályamű érkezett be: egy-egy életrajz Balassa Bálintról és Zrinyi Miklósról, meg négy darab Mikes-életrajz.

Ha a pályázat eredményét nem mondhatom is teljesen meddőnek, távol áll tőlem, hogy annak fényes sikerét emlegetsem, de az a tény mégis öröndetes, hogy a pályaművek felével érdemes komolyan is foglalkozni.

A leggyöngébbekkel kezdve, mindjárt a 2. számú pályamű *Gr. Zrinyi Miklós életrajza* minden költői lendület nélkül való, az eseményeket szárazon fölsoroló olvasmány nál nem egyéb, mely iskolás általánosságaival még azt a színvonalat sem éri el, melyet egy közepes minőségű olvasókönyvi szemelvénytől elvárhatnánk. Stiltelen, színtelen, érdektelen munka, abból a fajtából, a minők sajnos elég bőven találhatók a magyar ifjúsági irodalom vásári bódéjában.

Az 1. sz. *Mikes-életrajz* (A nagy világon e kívül... jeligével), szintén kezdetleges munka. Formátlan, tartalom nélküli. Kuszáltságáról fogalmat nyerünk, ha megemlíjük, hogy szó van benne Bőjthiről (!) és Dickensről, Jókairól és Barkiscseff Máriáról is. Beutaztatja Mikessel Németországot, Angliát. Lehetséges dolgokat valóknak állít. Fogalma sincs írói életrajzról — de, hogy mit kelljen 13—15 éves ifjakkal Mikesről elmondania, arról a legtávolibb sejtelemmel sem bír.

A 4. sz. *Mikes életrajz* (Ember küzdj és bízva bízzál jeligével), egyoldalú fölfogással írott munka. Inkább II. Rákóczy Ferencz, mint Mikes jellemrajza. Inkább elmélkedés a kor történeti eseményeiről, mint írói jellemrajz. Tájékozottabb a történetben, mint az irodalomban. Sok helyütt föltételezi az ismeret, a helyett, hogy elősegítené. Anynyira általánosságokban mozgó, hogy művéből igazán nem tanulja meg az ifjú olvasó, hogy mit is szeressen Mikesben. A pályázat igazi céljával nincsen tisztában.

Az inkább számbavehetők közé tartozik az 5. sz. *Mikes-életrajz* (Egyedül hallgatom tenger mormogását jeligével), csak hogy ez viszont jobban megfelel valami népszerű fölolvadás céljainak, mint ifjúsági olvasmánynak, bár mint olyan se mondható áttekinthetőnek, formásnak, rendszeressége daczára.

Két részből áll. Az elsőben elmondja Mikes életrajzát, de ügyes csoportosítással, tanulságos összefoglalással élvezetesebbé vált volna, mint az események időszerinti száraz elmondásával. A második, a nagyobbik részben a Törökországi Leveleket fejtegeti négy szempontból: a Mikes egyénisége, környezetének története, néprajzi érdekesség és adomásterűség szempontjaiból. Végül még a Levelek kiadásának történetét is ismerteti, sőt Mikes nyelvészetről is mond egyet mást. Csak hogy ez a fajtájú rendszerezés inkább való valami felsőbb iskolai dolgozatba, mint valami ifjúsági olvasmány keretébe.

Az egész dolgozat a népszerű fölolvadás és a tudományos értekezés határain mozog. Mint amolyan nem eléggé népszerű, nem eléggé világos, nem eléggé érdekes — emennek egy kissé diletans ízü s a mások véleményének felsorolásánál túl nem megy.

Mint ifjúsági olvasmány célját tévesztette, mert így nem szoktak 13—15 éves ifjaknak beszélni.

Stilusa is mindvégig szárazan tanító, sőt itt-ott kuszált is, érthetetlen is; tartalma valótlanságoktól sem ment, pl. «azok . . . levél alakban írott mű»; — «előre tudta, hogy neki sok papirosra lesz szüksége»; — «megismerte az egész francia irodalmat»; — «politikai szereplése nagyon alárendelt volt, a mennyiben nem a maga eszményének megtestesülése»; — «neki kellett kimenni az áldozatra»; — «veszedelmet a dögvész okozott, melynek következtében néhányan meghaltak»; — «a ki Istent nem tud imádni — az Mikes leveleit olvassa el» stb.

A 3. sz. *Mikes életrajz* (Azt jó megtudni, hogy csak az ifjaknak írok . . . » jeligével), a pályázó Mikes — életrajzok legjobbja — bár ez is inkább egyéni, mint írói jellemrajz. De írója tudja a módját, hogyan kell 13—15 éves ifjaknak, érthető nyelven, kedves modorban, ügyes külső formában elbeszélni. Nyelve magyaros, költői, bár néhol egy kissé modoros lesz az egyazon gondolat ismétlő elmondásával; iránya lelkesítő, hazafias.

Fogyatkozása, hogy a Törökországi Leveleket inkább csak emlegeti, mint fejtegetve fogalmat adna tartalmukról. Az ifjúság számára be is kellene mutatnia a humor, az elmélkedés, az élelslátás és emberismeret példáit; meg kellene ismerkednünk a környezettel, a melyben ezek a Levelek megszülettek, «hogy a nagy szeretet, a holtig való hűség

ragaszkodás, magasztos példáját a saját szemeivel lássa ifjú olvasója. Ezeknek a Leveleknek alapján kellene átélni a bujdosok lelki életét; búját, örömet, reményét, csalódását, hitbe vetett bizalmát és keresztyéni lemondását.

A külső keret azonban nagyon ügyes, nagyon tetszetős, csak kár, hogy ezen belül elmosódik Mikes írói jellemrajza. Egy helyütt idézi Mikes levelét, midőn a fejedelem haláláról ír — de éppen ez az idézet mutatja, hogy mivel maradt adós.

Érezhető fogyatkozása, hogy mesét, valóságot nem tud egymástól mindig elválasztani, pl.: midőn tettek terére lép a Nemesek Társasága. A tudást nem szabad föltételeznünk, de ha föltételezzük, ily hirtelen átmenet a meséből a valóra (16 lap), csak megzavarja az olvasót és elhíteti vele, hogy még ott is csak mesélnek neki, a hol a valóság rajza kezdődik.

A szükséges javítások megtétele után, tehát föltételekhez kötve a jutalom ezen műnek volna kiadható.

Valamennyi közt legértelmesebb a 6. sz. pályamű *B. Balassa Bálint életrajza*. Tanult fej, ügyes elemző tehetség, költői lelkületű író műve, de nem találja el az ifjúsági olvasmány hangját. Sokkal közelebb áll a művelt közönség számára írott essayhez, mint a gyönyörködtetően tanulságos ifjúsági olvasmányhoz.

De tárgyilag se való Balassa ifjúsági olvasmánynak. A szerelemnek sokkal nagyobb szerepe van az ő életében, költészetében, semmint hogy ép ezért is ne kifogásolnák, mint 13—15 éves ifjainak való olvasmányt. Életének kalandossága talán tetszetőssé teszi az ifjú előtt, csak hogy a pályázat nem a költő élete viszonyaiban, hanem a költészetében rejlő érdekességet, tanulságot akarja az ifjúságnak nyújtani — és mind ezt az ifjú értelmi színvonalának megfelelő modorban.

A mit a pályázó Balassáról mond, az mind szép, igaz, poetikus, sok helyütt magasb irodalmi színvonalon álló, de sokkal elvontabb, elmélkedőbb, semhogy megérthetné a 13—15 éves ifjú. Tudatával nem tud leszállni az ő értelmi színvonalához. Tárgyalási módja felnőtteknek való s pl. már abban is nagyot téved, hogy Balassa kalandos élettörténetét nem választja el költészetének jellemzésétől, pedig így tanulságosabb is volna, mert szembeötlőbbé válnék a Balassa lyrájának őszintesége. A pályázó egy igenis lényeges dologról feledkezik meg: arról, hogy ily korú ifjainak érdeklődően élvezetes előadás való, melynek révén a tanulságosnak önkénytelenül kell a gyönyörködés csatornáján át a tudnivaló ifjú lelkébe belopózni. Ez oknál fogva — minden irodalmi kiválósága daczára — mint 13—15 éves ifjainak való olvasmányt nem ajánlhatom a Somogyi-díjjal való jutalmazásra.

A bizottság másik két tagja * egy véleményen van ugyan velem a lényegét illetőleg, de 3-ik sz. pályaművet azért nem tartja jutalomra érdemesnek, mert az írói jellemrajz rovására nagyon is novellisticus s így csakis lényegbe vágó javítások után válhatnék a föltételeknek megfelelővé.

A mi a 6. sz. pályaművet illeti, itt meg túlságosnak látják azon aggodalmamat, hogy a különben részemről is figyelemreméltónak tartott dolgozat a jelen formájában tárgyilag nem felelne meg a kiválóbb tehetségű 13—15 éves ifjak eszmekörének.

Ez okból a bírálók többsége (kettő egy ellen) azt kéri, hogy méltóztassék a Társaság a Somogyi-féle pályadíjat a 6. sz. a. beérkezett *B. Balassa Bálint* című pályaműnek odaitélni.

Budapest, 1900 február 5.

Teljes tisztelettel

Bayer József.

Heinrich Gusztáv.

Vadnay Károly.

* Heinrich Gusztáv és Vadnay Károly.

E bírálat alapján a Társaság a 6. számú B. Balassa Bálint című pályamunkának a jutalmat odaitélte. A jelíges levél a február 11-diki ünnepélyes közülésen felolvastatván, abból Schleiminger Bella neve tűnt ki.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették 1900 február 11-én.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1899-ről): Kivántatik Petőffinek mint költőnek jellemrajza szónoki alakban. (Másodszor kitűzetett 1900. február 7-dikén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona. 1900

Benyújtásának határideje: 1899. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1900-ra): Kivántatik a képirás mai irányainak ismertetése és æsthetikai bírálata. (Kitűzetett 1900. február 7-én.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1901. október 31-dike.

III. BULYOVSZKY GYULANÉ SZÍN-MŰVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik szavalásra alkalmas lírai vagy kisebb elbeszélő költemény. (Kitűzetett 1900. február 7-én.)

Jutalma 400 korona.

Benyújtásának határideje: 1901. október 31-dike.

IV. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik egy magyar társadalmi regény. (Kitűzetett 1899. február 1-én.)

Jutalma 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1900. október 31-dike.

V. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik egy szatira. (Kitűzetett 1900. február 7-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1902. október 31-dike.

VI. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik egy magyar történelmi tárgyú, prózában írandó kisebb

elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1899. január 31-én.)

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefín által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1901. április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1900. október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához (Arany János-utca 1. szám) küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

IX.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÖTVENHARMADIK KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI.

1900. évi február hó 11-dikén.

1. *Szász Károly* másodelnök megnyitó beszéde.
2. *Beöthy Zsolt* titkári jelentése a Társaság lefolyt évről.
3. *Achilleion*, költemény, *Hegedüs István* rendes tagtól.
4. *A Sirenek hazájában*, dél-olaszországi utirajz, *Berzeviczy Albert* rendes tag székfoglalója.
5. *Katonák*, költemény, *Kozma Andor* rendes tagtól.
6. *Nyilik a rózsabimbó*, elbeszélés, *Bársony István* rendes tagtól.
7. *Költemények*, *Szabolcska Mihály* rendes tagtól.
8. Másodtitkári jelentés a lejárt pályázatok eredményéről.
9. Az új pályakérdések kihirdetése.
10. Elnöki zárszó.

KIVONAT

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1899/1900. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

2. Elnök Bartalus István r. tag elhunytáról a következő szavakkal emlékezik meg:

Tisztelt Társaság!

Társaságunkat a múlt évben számos veszteség érte s ime ez új évben újabb veszteséget kell bejelentenem. Bartalus István társunk f. hó 8-án elhalálozott. A boldogult a régibb tagok közé tartozott, harminczkét évig volt tagja társaságunknak s köztünk csak egyedül ő foglalkozott a zene elmélete- és történetével. Számos tankönyvein kívül különösen a magyar egyházi és világi zenéről írt értekezései keltettek figyelmet. De mint gyűjtő és gyűjtemények kiadója még nagyobb szolgálatot tett a magyar zenének. A *Magyar Orpheus* a magyar költők megzenésített műveit foglalja magában a XVIII. és XIX. századból különböző zeneszerzőktől. Másik gyűjteménye még nagyobb fontosságú, ez a *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*, melynek utolsó kötete tavaly jelent meg. Bartalus ezelőtt húsz évvel az állam, az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság költségén beutazta az ország különböző részeit, szorgalmasan gyűjtve népdalokat és dallamokat. A gyűjtemény híven igyekszik visszatükrözni a dallamokat s nemcsak zenészeti, hanem irodalmi szempontból is becses gyűjtemény. Számos oly dal, ballada van benne, melyek nincsenek meg népköltői gyűjteményeinkben. Bartalus elméleti és gyűjtői munkássága mellett a regény és beszély terén is tett kísérletet, melyeknek tárgya nagyrészt a zenészvilágból van merítve s néhány komikus alak és jelenet bennök igen mulatságos. Régebben társaságunknak szorgalmas látogatója és felolvasója volt s nem egyszer mutatta be üleseinken gyűjteménye szebb darabjait énekesekkel, saját zongorakíséretében. Az utóbbi években csak közgyűléseinken jelent meg, tavaly utoljára. Idei közgyűlésünkön már beteg volt s három nap múlva meghalt. Mihelyt halála hírért vettem, koszorút rendeltem koporsójára s néhány társammal megjelentem temetésén. Kérem intézkedésem jóváhagyását s egyszersmind indítványozom, hogy halálán érzett fájdalomunkat jegyzőkönyvben is fejezzük ki.

Általános helyesléssel fogadtatik.

8. Elnök a zárt ülésben előadja, hogy az Ügyrend 30. §-a akként intézkedik, hogy «ha a februári tagválasztó ülésen a szavazatok megoszlása következtében egy vagy több betölthető hely betöltetlenül maradna,

az elnök 4—6 hét múlva újabb tagválasztó ülést hí össze.» Ezúttal az ügyrend ezen intézkedését alkalmazásba kellene venni, de minthogy czélszerűnek nem tartja, indítványozza, hogy a 30. § töröltessék s addig, míg a Társaság végérvényesen határozna, az elnök mentessék föl az újabb tagválasztó ülés összehívásának kötelezettsége alól.

Bár az indítvány általános helyesléssel találkozik, a szabályok értelmében egy bizottság küldetik ki: az elnökség és Szüry Dénes r. tag.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 február 22-én tartott üléséből.)

12. Szabolicska Mihály r. tag székfoglalóul felolvastván *Nagy városban, Drága perczek. Szabadban, Jézus sirjánál és Hó márcziusban* című költeményeit, elnök következő szavakkal nyújtotta át neki a tagsági oklevelet:

«Alapszabályaink 20. szakasza szerint a Társaság minden újonnan választott tagja egy a Társaság körébe vágó dolgozat felolvasásával tartozik széket foglalni, mi ha megtörtént, kiadatik számára a tagsági oklevél. E szakasz értelmében van szerencsém átnyújtani Önnek tagsági oklevélét s üdvözölni Társaságunk nevében.

Önt a lyrai költészet terén kifejtett sikeres munkásságáért választotta tagjának Társaságunk. Ön műveiben örömet zendíti meg nemzeti rythmusunkat, mely az újabb időben kezd háttérbe szorulni. E rythmus hangzik ki népköltészetünkől és régibb költőinkből egész a múlt század végéig, midőn a classikai és nyugat-európai versidomok jöttek divatba. De Kisfaludy Károly és Vörösmarty újra meg kezdték zendíteni a nemzeti rythmust is s Petőfi és Arany a tökély magas fokára emelték. Előítélet az, hogy a nemzeti versidom csak a dalhoz, vagy legfeljebb a balladához illik s a lyrai és epikai költészet más műfajaira nem alkalmas. A legmélyebb érzelmet s a legmagasabb gondolatot is kifejezhetni rajta s változatosság tekintetében kiállja a versenyt bármely idegen versidommal.

Legyen Ön tovább is híve nemzeti rythmusunknak s párosítsa azt a tartalom minél költőibb szárnyalásával.

Még egyszer üdvözlöm Önt Társaságunk nevében.»

Szabolicska Mihály hálás szívvel köszöni meg a Társaság bizalmát. Midőn a tagsági oklevelet átveszi, érzi a kis papir egész reászakadó súlyát. Mint adósságlevélnek inkább a Társaság ládájában kellene ennek maradni. Örülni fog, ha tartozásának legalább kamatját le tudja törleszteni.

15. Zárt ülésben másodtitkár felolvassa a bizottsági jelentést elnök azon indítványáról, hogy az Ügyrend 30. §-a, mely egy vagy több betölthető tagsági hely be nem töltése esetén újabb tagválasztó ülés hívását rendeli el, töröltessék.

A Társaság a bizottság egyhangú javaslatára az Ügyrend 30. §-ának törlését mondja ki.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 márczius 29-én tartott üléséből.)

21. Titkár jelenti, hogy Szabolcs vármegye alispánja a törvényhatóság vendégeül meghívta a Kisfaludy-Társaságot a Bessenyei-szobor május 9-én tartandó leleplezési ünnepére.

Köszönettel fogadtatik s a Társaság az elnök indítványára elhatározza, hogy képviseltetésére Beöthy Zsolt titkárt kéri föl, ki a magyar szépprózáról írt munkájában Bessenyeiről oly szép tanulmányt nyújtott. A Társaság hivatalos kiküldöttéhez a tagok közül még más is csatlakozhatik.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 ápril 19-én tartott üléséből.)

41. Titkár jelenti, hogy a nyári szünet alatt Bartók Lajosnak, a Petőfi-Társaság alelnökének aláírásával meghívó érkezett Társaságunkhoz a Petőfi halálának ötven éves fordulója alkalmából Segesvárott és Budapesten rendezett ünnepélyre. A segesvári ünnepélyen a Kisfaludy-Társaság képviselőtében Somló Sándor jelent meg s tette le a Társaság koszorúját, a budapesti ünnepélyen pedig elnökünk vett részt a Társaság több tagjával.

Tudomásul vétetik.

42. Titkár jelenti, hogy a szalontai csonka-toronyban berendezett Arany-muzeum megnyitására is érkezett meghívó Társaságunkhoz s az elnök úr Kozma Andor rendes taggal képviselték a Kisfaludy-Társaságot.

Tudomásul szolgál.

51. Titkár előterjeszti, hogy Jókai jubileuma alkalmával, midőn az a kérdés merült fel, hogy a Társaság előfizessen-e Jókai összes műveire, a legközelebbi közülés csaknem egyhangúlag azt az elvi határozatot hozta, hogy a Társaság az alapszabályokban világosan megjelölt feladatokon kívül vagyonából másra semmiféle összeget nem fordíthat. Ez az elvi jelentőségű határozat kötelező s czélszerű volna, hogy az Ügyrendbe is fölvéassék.

Az ülés a határozatnak az Ügyrendbe való fölvételét egyhangúlag kimondja.

52. Bartók Lajos r. tag indítványozza, hogy a Kisfaludy-Társaság az aradi vértanúk október 6-iki emlékünnepén koszorújával fejezze ki kegyeletét. Elnök ezzel szemben kijelenti, hogy Társaságunk, ha alapszabályainak szellemében kíván eljárni s hű akar maradni hagyományaihoz, csakis irodalmi ünnepélyeken vehet részt s vagyonából csakis irodalmi célokra áldozhat. Hegedüs István rendes tag azt a közvetítő indítványt teszi, hogy a koszorút a Kisfaludy-Társaság tagjai küldjék saját adakozásukból.

Az ülés szótöbbséggel Hegedüs István indítványát

fogadja el. A tagok közt gyűjtő-ív fog köröztetni s a koszorú a Kisfaludy-Társaság tagjai nevében küldetik Aradra.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 szeptember 27-én tartott üléséből.)

53. Másodelnök elfoglalván az elnöki széket, jelenti, hogy Társaságunk elnöke, Gyulai Pál, levelet küldött a titkárhoz, melyben bejelenti az elnöki tisztről való lemondását. Ez ügyben hivatott össze a mai zártülés; kéri a titkárt a lemondó-levél felolvasására.

54. Titkár felolvassa Gyulai Pál elnöknek a Társasághoz intézett s a jelen jegyzőkönyv mellékletét képező levelét.

55. Elnöklő másodelnök a levél felolvasása után következő szavakat intézte a Társaság egybegyűlt tagjaihoz:

Méltóztattak hallani elnökünk lemondását, melyben kimondja, hogy elhatározása visszavonhatatlan. En, a kit ötven éves barátság fűz Gyulai Pálhoz, igyekeztem őt rábeszélni, hogy legalább a legközelebbi tisztújításig, melytől már csak néhány hónap választ el, halaszssa el lemondási szándékát. Ő azonban sem a baráti szóra, sem a collegiális rábeszélésre nem hajtott. Lemondása előttünk fekszik, ha valaki hozzá akar szólni, felkérem, nyilatkozzék. Magamra nézve bátor vagyok kijelenteni, hogy lemondó elnökünkkel én szintén távozni óhajtottam, de minthogy alapszabályaink szerint új elnök választásáig a másodelnök tartozik az elnök kötelességeit végezni, helyemen maradtam. Kérem addig is szíves figyelmüket, jóakarató támogatásukat.

Az ülés másodelnök kijelentését általános helyesléssel fogadja.

56. Titkár felolvassa gróf Zichy Géza r. tag levelét, mely a Társaságot arra hívja fel, hogy ne engedje Gyulai Pált az elnöki széktől megválni, mert ha megengedné, a hálátlanság bélyegét sütné magára.

A társaság nem akarván eléje vágni a tárgyalás folyamán alakuló elhatározásnak, gróf Zichy Géza levelét egyszerűen tudomásul veszi.

57. Berzeviczy Albert r. tag, Gyulai Pál elnök lemondására nézve a következő beszédben fejtette ki álláspontját:

«Ha mint a Társaságnak új és még érdemetlen tagja, ebben a fontos, Társaságunk életérdekeit érintő ügyben felszólalni bátor vagyok, erre csakis annak tudata indít, hogy több tisztelt barátommal, a Társaság több érdemdús régi tagjával egyetértve szólalok fel és hogy így az, a mit mondani akarok, nem egyéni véleményem csupán.

Mély sajnálat tölt el, a mikor Gyulai Pálnak Társaságunk elnöki állásáról való lemondásával, mint visszavonhatatlan és másíthatatlan elhatározásával állunk szemben. Egyéni érzésem azt sugallná, hogy ezt a lemondást még se fogadjuk el; de másrészt el nem zárkozhatom annak a megfontolásától, hogy ismerve a Gyulai határozott, hajthatatlan jellemét, őt egy esetleg kisebb vagy nagyobb többséggel meghozott határozattal elhatározása megváltoztatására úgy sem vehetnők rá. Bele kell tehát nyugodnunk ebbe a ténybe.

Ebben a társaságban, azt hiszem, fölösleges volna ebben a perczben azt fejtegetnem, hogy milyen érdemeket szerzett Gyulai Pál évtizedeken át Társaságunk ügyei körül, mily szeretettel csüngött ő ezen a Társaságon és milyen fényt kölcsönzött annak az ő neve, az ő írói egyénisége. Megtörtént nem egyszer és megtörtént legutóbb különösen éles formában, hogy nézeteltérés merült fel közte és Társaságunk tagjainak legtöbbje közt, de az ilyen nézeteltérések végkifejletben sohasem váltak a Társaság kárára, sőt számtalanszor az ő merev ellenzése azt az éleszót képviselte Társaságunkban, úgy mint az irodalmi életben általában, a mely az anyag erőteljes, egészséges erjedését, kifejlődését mozdította elő.

En azt hiszem, hogy az imént felolvasott levél lezárja az actáit annak az összeütközésnek, a mely Társaságunk legutolsó ülése alkalmával itt kifejlődött és hogy nemcsak Gyulainak, de Társaságunk reputációjának és jövő virágzása érdekének tartozunk azzal, hogy e perczben elmellőzni igyekezzünk mindent, a mi bennünket szétválaszthatna és megmutatni igyekezzünk, hogy sem az igaz érdem iránti tiszteletben, sem a Társaságunk békés és termékeny munkásságának biztosítására irányuló törekvésben köztünk nézeteltérés és különbség nincs. Azt hiszem, mindnyájunknak egyetértőleg kifejezést kell adnunk, e lemondás fölött érzett sajnálatunknak, a Gyulai Pál minden kétely és megtámadtatás felett álló hazafiúi jelleme és kiváló egyénisége iránti tiszteletünknek s hálás elismerésünknek azok iránt az elévülhetetlen érdemek iránt, a melyeket ő különösen Társulatunk ügyei körül is hosszú időn át szerzett; ki kell fejeznünk reményünket arra nézve, hogy végtelenül nagyra becsült közreműködését, érdeklődését, Társulatunktól jövőre sem, sohasem fogja megvonni. Ily értelmű határozattal vélném én Gyulai levelét tudomásul veendőnek s azt hiszem, illendő volna, hogy ezt a határozatunkat vele egy küldöttség közölje. Ajánlom javaslatom elfogadását.»

58. Az élénk helyesléssel fogadott beszéd után Bartók Lajos r. tag szólalt fel. «Mi — úgymond — a szeptemberi ülésen a kegyelet nevében foglaltunk állást; következetesek maradtunk most is: kegyelettel adózunk a távozonak. Az államférfiak megvénülnek, de az államok folyvást megifjodnak. A Kisfaludy-Társaságban is ez a rend érvényesül. Legyen az ifjuság energikus és türelmetlen a munkában; de kimélje és tisztelje a pihenő öregeket. Csatlakozom ahhoz, hogy a távozó elnöknek osztatlan elismerésünket fejezzük ki és tiszteletemet nyilvánítom a másodelnöknek is imént elhangzott nyilatkozatáért.»

Titkár a két, ellenkező oldalról jövő felszólalás után a következő konkrét javaslatot terjeszti elő:

A Társaság legmélyebb sajnálattal fogadja elnökének lemondását, melyet lemondó levelében visszavonhatatlannak jelentett ki. Egyhangú és meghatott kifejezést ad nemcsak elismerésének, de hálás köszönetének azért az önzetlen és lankadatlan buzgóságért, melylyel nemzeti irodalmunk ügyét több mint félszázadja, Társaságunkét pedig közel negyven éve maradó, fényes eredménnyel szolgálta. A lemondó levélből

örömmel értette Társaságunk, hogy körében továbbra buzgó munkásságot ígér, s szívéből kívánja, hogy együttműködésünk minél hosszabb s irodalmunkra minél áldásosabb legyen. A jelen jegyzőkönyvi határozat átadására tisztelgő köldöttséget nevez.

Az indítvány általános, élénk helyesléssel elfogadtatik; kijelölt küldöttség helyett azonban a búcsuzásban a Társaság minden tagja részt vehet.

A Kisfaludy-Társaság 1899 okt. 18-án tartott rendkívüli üléséből.

61. Vadnay Károly r. tag mint korelnök a következő szavakkal nyitotta meg az ülést:

«Mélyen tisztelt Társaság!

A mi nagyérdemű másodelnökünket sajnos betegség akadályozta meg abban, hogy a mai ülésen elnököljön. Ez esetlegnek tulajdonítható, hogy a legközelebb elmúló két órában nekem, a Társaság igénytelen, de ma már egyik legrégibb tagjának kellett az öregedés nem valami örvedetes jogcímén e széket elfoglalni.

Megvallom, nem ültem belé nyomasztó érzés nélkül, mert eszembe kellett jutni ama kitünő írónak és költőnek, a ki a mult hónapban még e székből vezette a Társaság ügyeit s a kit két évtizeden át megszoktunk e széken látni és tisztelni.

Nem az én mulékony feladatom körébe tartozik a változásról jelentést tenni, de mint a Kisfaludy-Társaság régi hive és mint harmincznégy év óta becsületes buzgóságú napszámosa, nem hallgathatom el annak a hő óhaját, hogy a Kisfaludy-Társaság élén mindig olyan irodalmi férfi állhasson, mint az elnöki széktől búcsut vett elnök, a ki nagy tehetségével sok dísz, szilárd jellemével tekintélyt, nehéz időkben megpróbált erős magyarságával sok rokonszenvet és folytonos példás ügybuzgalmával sok szellemi és anyagi gyarapodást tudott szerezni a Kisfaludy-Társaságnak.

E hő óhajás kifejezése után van szerencsém a Társaság mélyen tisztelt tagjait üdvözölni és megnyitni az ülést.»

62. Titkár bejelenti Patterson Arthur levelező-tag elhunytát, ismeretve a boldogult életét, méltatva érdemeit, azokat a nagy szolgáltatokat, melyeket, különösen rossz napokban, a magyar nemzetnek tett.

63. Titkár jelenti, hogy az aradi vértanúk koszorújára a Társaság tagjai közt indított gyűjtésből 25 forint megmaradt s a Társaság tőkéjéhez csatoltatott.

Tudomásul szolgál.

64. Titkár előterjeszti, hogy úgy az eperjesi Széchenyi-kör, mint a pozsonyi Toldi-kör részéről meghívó érkezett a f. évi október 29-én Eperjesen, illetőleg Pozsonyban tartandó Petőfi-ünnepre.

A Társaság a képviseltetésről a zárt ülésen fog határozni.

65. Titkár jelenti, hogy Társaságunk a mult évben megbízta dr. Sebestyén Gyulát, hogy a Dunántúl a régi regös énekeket gyűjtse össze.

Sebestyén Gyula a megbízatásnak kitűnő sikerrel meg is felelt s a régi regős énekeknek úgy ethnographiai, mint költői szempontból rendkívül gazdag gyűjteményét terjeszti a Társaság elé. Eddig csak egy pár töredéket ismertünk, Sebestyén Gyula gyűjteménye ellenben közel negyven, többé-kevésbé teljes regős-éneket tartalmaz. Gyűjtő egyúttal bejelenti, hogy az egyes énekekre vonatkozó magyarázatokat s dallamokat két hónap múlva szintén a Társaság rendelkezésére fogja bocsátani.

Örvendetes tudomásul szolgál.

71. Zárt ülésben titkár előterjeszti az eperjesi Széchenyi-kör részéről jött meghívót s annak a véleményének ad kifejezést, hogy óhajtható volna, ha a Társaság minél több tagja részt venne az ünnepélyen.

Az ünnepélyen való megjelenésre vállalkoztak: Ábrányi Emil, Alexander Bernát, Bársony István, Beöthy Zsolt, Endrődi Sándor, Radó Antal és Rákosi Viktor r. tagok.

74. Az október 31-én lejáró négy rendbeli pályázatra a bíráló-bizottságok következőleg alakíttatnak meg:

a) A magyar könyvillustratio történetéhez: Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert, Keleti Gusztáv.

b) Petőfinek, mint költőnek jellemrajzához: Alexander Bernát, Bartók Lajos, Péterfy Jenő.

c) A kisebb költői elbeszéléshez: Endrődi Sándor, Kozma Andor, Rákosi Viktor.

d) A magyar irodalom valamely kiválóbb alakjának életrajzához: Bayer József, Heinrich Gusztáv, Vadnay Károly.

75. Másodtitkár jelenti, hogy a könyvkiadó-bizottság a mai napon ülést tartott s javasolja, hogy kiadványaink ez idei sorozatában Goncourt Edmond «Frères Zemganno» című regényén kívül, mely Szűry Dénes r. tag fordításában már sajtó alatt van, Haraszti Gylának az újabb francia lyráról írt 14—15 íves tanulmánya jelenjék meg, mely a francia anthologia bevezetéseül szolgál. Maga az anthologia két kötete a jövő évre maradjon, ellenben a bizottság óhajthatónak véli, hogy az idei sorozat kiegészítéseül még Lehr Alberttől Hermann und Dorothea szép fordítása is fölvetessék, lehetőleg Kaulbach bájos illusztrációival gazdagítva. Lehr Albert örömet enged át jeles fordítását Társaságunknak, csak azt kívánja kikötni, hogy a könyvkiadói vállalatunk számára készítenő kiadáson kívül s azzal egyidejűleg egy nagyobb alakú díszkiadás is készülhessen. A könyvkiadó-bizottság Lehr Albert kérését elfogadásra ajánlja, oly föltétel alatt, hogy a díszkiadásra is rányomassék, hogy a Kisfaludy-Társaság kiadása.

Miután Radó Antal felszólalására másodtitkár azt a megnyugtató

kijelentést teszi, hogy az előleges bírálat ezúttal sem mellőztetik s a fordításról Gyulai Pál és Beöthy Zsolt fognak véleményt mondani.

A Társaság a könyvkiadó-bizottság javaslatait egyhangúlag elfogadja.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 okt. 25-én tartott üléséből.)

79. A titkár hosszabb beszédben jelenti be Péterfy Jenő r. tag elhunytát. Indítványozza, hogy a Társaság a gyászeseten való fájdalmát jegyzőkönyvileg fejezze ki.

Elfogadtatik.

Javasolja egyúttal, hogy a Társaság gazdagítsa kiadványai sorozatát Péterfy Jenő hátrahagyott munkáinak közzéadásával.

Az indítvány kitűzetik a zárt ülésen való tárgyalásra.

80. Heinrich Gusztáv r. tag indítványozza, hogy a Társaság álljon élére annak a mozgalomnak, melyet Péterfy Jenő tanártársai indítottak a végből, hogy az elhunynak hült tetemei Budapestre szállíttassanak és itt helyeztessenek örök nyugalomra.

Az indítvány kitűzetik a zárt ülésen való tárgyalásra.

88. Az 1899-re szóló Lukács Krisztina-jutalomra kiküldött bíráló-bizottságban Péterfy Jenő kimúltával egy hely megüresedvén, a Társaság e bizottságba Gyulai Pál r. tagot küldi ki.

89. Heinrich Gusztávnak a nyilvános ülésen tett indítványa (80. pont) elfogadtatik s annak fogantatására Berzeviczy Albert, Heinrich Gusztáv és Szűry Dénes r. tagokból álló bizottság küldetik ki.

A Társaság, Heinrich Gusztáv indítványára, utasítja a bizottságot, hogy magát a holttest átszállítását és Budapesten való elhantolását ünnepély nélkül végezze; a gyászünnep csak tavasszal, esetleg a sírkő felállításával egyidőben volna megtartandó.

90. A titkárnak Péterfy Jenő hátrahagyott munkáira vonatkozó indítványát (79. pont) a Társaság egyhangúlag elfogadja. A kiadás módjára nézve a Társaság később, a kézirat beérkezése után fog határozni.

95. Gyulai Pál r. tag előterjeszti, hogy a nagyszalontai Arany-szoba bizottsága visszakéri azt az ezüst koszorút, melyet Nagy-Szalonta annak idején az Arany-szobor leleplezésére készíttetett s mely akkor a Társaságnak adatott át megőrzés végett. Indítványozza, hogy a kérelem teljesíttessék.

Elfogadtatik.

96. Gyulai Pál r. tag előterjeszti, hogy még elnöksége idejében megkérte Szalay Imre muzeumi igazgatót, készíttessen költségvetést a muzeum-kertben levő és már romladozó Kisfaludy-szobor restaurálása iránt. Átadja most a költségvetést, melynek megvizsgálására

Beöthy Zsolt, Keleti Gusztáv és Gyulai Pál r. tagokból álló bizottság küldetik ki.

97. A titkár indítványozza, hogy ugyane bizottság foglalkozzék Kisfaludy Károly síremlékének javíttatásával is.

Elfogadtatik.

A Kisfaludy-Társaság 1899 november 29-én tartott üléséből.

101. Titkár jelenti, hogy Nagy-Becskerekéről, Torontál vármegye főispánjának és alispánjának aláírásával meghívó érkezett Lauka Gusztáv hatvan éves írói jubileumára. Az elnökség táviratban válaszolt, megköszönve a meghívást s melegen üdvözölve az ünnepet.

Helyesléssel tudomásul vétetik.

107. Titkár előterjeszti, hogy a Társaságnak jelenleg négy rendes és három levelező tagsági helye van üresedésben. Alapszabályaiak 18-ik §-ának a) pontja értelmében a decemberi ülésben állapíttatik meg, hogy hány hely tölthető be.

Régi hagyományaink szerint egy-két helyet rendesen üresen szoktunk hagyni; ajánlja, hogy ezuttal két helyet töltsünk be, egyet íróval egyet költővel. Míg a helyes egyensúly, melyet Társaságunk érdeke oly kívánatosra tesz, helyre nem áll, czélszerűnek látná, ha mindig páros számú helyet töltenénk be, felét költővel, felét íróval.

Jakab Ödön nem látja okát, hogy miért hagyjunk üres helyeket, ha alapszabályaink megengedik valamennyi hely betöltését.

Gyulai Pál pártolja titkár javaslatát. Ha keveset választunk, jobban meggondoljuk; csoportos választás alkalmával mindig több hiba esik.

Bársony István nem tartja indokoltnak, hogy helyeket üresen hagyjunk. Ha új csillag támad s nincs üres hely, várjon egy pár évig. Két szempontból is kívánja mind a négy hely betöltését, egyrészt, mert egy kis szabadabb levegőt bocsátunk be, ha az érdemeseknek megadjuk a módot, hogy bejussanak; másrészt, mert úgy érzi, hogy van egy pár igazán érdemes emberünk, kiknek háttérbe szorítását sajnálná.

Szűry Dénes osztozik Bársony István véleményében.

Berzeviczy Albert kijelenti, hogy mint új tagnak talán nem kelene csatlakoznia titkár indítványához, nehogy az a látszata legyen, mintha az utána következők előtt ajtót akarna csukni; de az elhangzottakon kívül van egy igen fontos szempont, mely arra bírja, hogy csak két hely betöltése mellett foglaljon állást. Társaságunk az elnök lemondása következtében válságos viszonyok közé jutott, fontos berendezkedések előtt áll; óhajtandó, hogy ez a Társaság régi hagyományainak tiszteltbentartásával történjék. Nem tartaná czélszerűnek, hogy a változások küszöbén sok új elem jusson be a Társaságba, s esetleg döntőleg érvényesítse szavát, mielőtt az itteni viszonyokba beleszoknák.

Radó Antal ezúttal kimondani óhajtaná, hogy négy helyet lehet betölteni. A Társaságnak a választás alkalmával úgy is módjában lesz végleg eldönteni, hogy hány helyet tölt be.

Berzeviczy Albert Radó felszólalására megjegyzi, hogy nagy különbség van a között, ha most mondjuk ki, hogy csak két helyet lehet betölteni, vagy ha meghatározott egyének ellen kell szavaznunk.

Hegedűs István még egy érvet kíván felhozni. A Kisfaludy-Társaság magasan áll irodalmunkban, íróink vágyát, ambícióját képezi, hogy ide bejussanak. Minél kevesebb a betölthető hely, értéke annál inkább emelkedik, s a nemes becsvágy íróinkat annál inkább sarkalja, hogy megérdemeljék. Különösen szükségünk van a széptudományok elméleti művelőire, igyekezzenek az e téren működő kiváló tehetségek Társaságunk munkásságában már előre részt venni, s ismertessék meg magukat egy-egy tanulmányuk bemutatásával. Csatlakozik titkár indítványához.

Váradai Antal épen arra való tekintettel, hogy elnökválasztás előtt állunk, kívánja, hogy minden hely betöltsék s a teljesen kiegészített Társaság akarata érvényesüljön. Nem érti, miért legyen a Társaságnak 48 tagja, ha az alapszabályok a tagok létszámát 50-ben állapították meg.

Több tag szólásra nem jelentkezvén, többek kívánságára az elnök titkos szavazást rendelt el. Beadatott 15 szavazat, melyből kilencz 2, hat pedig 4 tagsági hely betöltésére szólván, elnök határozatilag

kimondja, hogy a februári tagválasztó ülésen csak két rendes tagsági helyet lehet betölteni. A Társaság továbbá elhatározza, hogy az egyik hely íróval, a másik költővel töltenő be.

108. Titkár előadja, hogy a legutolsó választás alkalmával előfordult, hogy ugyanazokat a jelölteket két minőségben is ajánlták, s az ilyen jelöltekre kétszer történt szavazás. Beható eszmecsere után elhatároztatik,

hogy ha ugyanaz az egyén két helyre ajánltatik, a Társaság a januári ülésen elhatározza, hogy az illető mily minőségben bocsáttassék szavazás alá. Szavazatok egyenlősége esetén sorshúzás dönt. A Társaság továbbá kimondja az ügyrendnek is ily értelemben való kiegészítését.

(A Kisfaludy-Társaság 1899 december 13. tartott üléséből.)

111. Titkár jelenti, hogy Bartalus István, kit Társaságunk az idén vesztett el, végrendeletében a Kisfaludy-Társaságnak és a Magyar Tud. Akadémiának Ligeti Antal hat olajfestésű tájképét hagyományozta. Társaságunk az Akadémia elnökének és főtitkárának beleegyezésével kiválasztott ezek közül egy romantikus tájképmásolatot, egy libánoni

tájképet és kiválasztotta Ligeti Antal egyik legkitünőbb festményét: a Badacsonyi látképét.

Kegyeletes és hálás visszaemlékezéssel elhunyt tagtársunkra, tudomásul vétetik.

112. Titkár felolvassa Széll Kálmánnak, a nagyszalontai Arany-emlékegyesület elnökének köszönőlevelét azért az ezüst koszorúért, melyet Nagy-Szalonta Arany János szobrára tett s megőrzés végett a Kisfaludy-Társaságnak adott át s melyet most Társaságunk átengedett a nagyszalontai Arany-muzeumnak.

Tudomásul szolgál.

113. Titkár bemutatja a székesfehérvári Vörösmarty-kör levelét. A nagy költő születésének százéves fordulóját a kör országos ünnepélyel kívánja megülni; meghívja erre a Kisfaludy-Társaságot s kegyeletes munkájában Társaságunk támogatását kéri.

A meghívó köszönettel fogadtatik, a teendő intézkedésekről a zárt ülés határoz.

114. Titkár bemutatja Budapest székesfőváros tanácsának átiratát, melyben a Kisfaludy-Társaságot felkéri, hogy a «Ferencz József jubileumi díj» odaitelésére alakított szépirodalmi szakbizottságba, melynek mandátuma lejárt, küldjön ki újra kebeléből két tagot.

A zárt ülés fog határozni.

115. Jánosi Gusztáv r. tag székfoglalóul felolvassa Rostand Edmond drámai költeményének «A szamaritánus asszony»-nak fordítását.

A székfoglaló után az elnöklő másod-elnök meleg szavakkal nyújtja át Jánosi Gusztáv r. tagnak a tagsági oklevelet. «Felolvasásával — úgymond — melylyel alapszabályaink szerint megválasztatása után még az első év leforgása előtt itt széket foglalt, mintegy megpecsételte azt a viszonyt, mely Méltóságod és Társaságunk között létrejött. Kívánjuk, hogy ez a viszony állandó legyen, szívünkben kívánjuk, hogy a Gondviselés Méltóságodat hosszú élettel, friss munkakedvvel s nem lankadó költői erővel áldja meg. Midőn a tagsági oklevelet átnyújtjuk, kérjük, tartsa meg emlékül, tartsa meg kötelékül, s legyen oly hű tagja Társaságunknak, mint a milyen hű volt ahoz a szakhoz, melynek irodalmi munkásságát szentelte, s melyben annyi sok jeles költői mű lefordításával gazdagította irodalmunkat.»

Jánosi G. r. tag a következő szavakkal vette át tagsági oklevelét:

«Méltóságos Elnök úr, mélyen tisztelt Társaság!

Mikor választatásom híremül esett, két ellentétes érzés támadt bennem, a büszkeség és az alázatosság érzete. Büszkeség, ha lelki szemeim fölkeresték a Kisfaludy-Társaság azon elhunyt és élő tagjait, kiknek neve arany betűkkel van följegyezve irodalmunk történetének lapjain, s kiknek neve most is fényt vet a magyar irodalomra. De annál élénkebb volt szívemben az alázatosság érzete, ha elgondoltam, hogy azokat az érdemeket, melyeket meg nem szerezhettem a multban, még

kevésbé szerezhetem meg a jövőben. Nem lehet várni az ősztől, hogy új gyümölcsöt hozzon, nem lehet várni a havas téltől aratást. Midőn köszönetet mondok megválasztatásomért, arra kérem a Társaság igen tisztelt tagjait, hogy azt a szíves jóindulatot és elnézést, melyet irántam akkor tanusítottak, most már tagtársuktól se tagadják meg.»

120. Titkár előterjeszti, hogy a Kisfaludy-Társaság még tavaly elhatározta, hogy a párizsi nemzetközi kiállításon kiadványaival és Kisfaludy Károly szobrával részt fog venni. Időközben azonban az a megállapodás történt, hogy irodalmi társaságaink nem fognak mint külön kiállítók szerepelni, hanem a magyar kormánybiztosság fogja a magyar közművelődést bemutatni. Minthogy ebben a keretben Társaságunknak is csak igen kis tér jut, nem mutathatunk be mást, mint kiadványaink közül 2—3 kötetet, továbbá egy pár kéziratot. Az összes költségeket a kiállítási bizottság fedezi, mely a szekrény díszül kicsinyben Kisfaludy Károly szobrát is megönteti. Titkár indítványozza, hogy kiadványaink közül Shakspere és Molière egy-egy kötetét állítsuk ki, valamint Arany Toldiját és Madách Ember tragédiáját, mind a négyet olyan kötésben, mely könyvkötészetünknek is díszére váljék, debreczeni török-magyar mintára. Titkár emlékezetbe hozza Társaságunk ama határozatát is, hogy egy rövid, egyíves füzetben megírassa a Társaság történetét, mely magyar és francia nyelven ott helyeztessék el szekrényünk mellett kiosztás végett. A kormánybiztosság kilátásba helyezte, hogy ennek a műnek a költségét is fedezni fogja.

122. Titkár felolvassa a tagajánlásokat:

Vadnay Károly a költői helyre ajánlja Fiók Károlyt, az írói helyre Bánóczi Józsefet.

Vértesi Arnold a költői helyre Kiss Józsefet.

Szász Károly az írói helyre Harashti Gyulát.

Ábrányi Emil az írói helyre Harashti Gyulát (Bródy Sándor ajánlását visszavonta).

Bartók Lajos a költői helyre Benedek Eleket, az írói helyre Riedl Frigyeset.

Titkár jelenti, hogy valamennyi ajánlat a rendes időben érkezett, kivéve Bartók Lajosét, mely január 1-ről kelt postabélyeggel január 5-én érkezett.

A Társaság Bartók Lajos ama kijelentése után, hogy levelét még december 31-én postára adta, az összes ajánlásokat elfogadja s a február 7-én tartandó tagválasztó ülés elé bocsátja.

123. Titkár előterjesztésére a Társaság felkéri Hegedűs István r. tagot, hogy a febr. 11-iki ünnepi lakomán, a Gyulai-serleggel kezében, Vajda Péter emlékére rövid beszédet mondjon.

125. Titkár előterjeszti a székesfehérvári Vörösmarty-kör meghívását. Véleménye szerint nem volna elég, ha csak a székesfehérvári ünnepélyen képviseltetnők magunkat. A Kisfaludy-Társaságnak még más módon is ki kell fejeznie kegyeletét, pl. Vörösmarty sírjának megkoszoruzásával, a háznak, hol meghalt, emléktáblával való megjelölésével, esetleg azzal is, hogy egyik havi ülésünket Vörösmarty emlékének szenteljük.

A Társaság kimondja, hogy az új elnökség tegyen javaslatot a márcziusi ülésben Vörösmarty születése százéves fordulójának méltó módon való megünneplésére nézve.

126. Titkár előadja a székesfőváros átiratát a «Ferencz József koronázási jubileumi díj» tárgyában.

A Társaság a jutalmat odaitéló bizottságba saját részéről Beöthy Zsolt és Berzeviczy Albert r. tagokat küldi ki; de egyúttal kérdést intéz a székesfőváros tanácsához, hogy a Kisfaludy-Társaság eddigi kiküldötteinek javaslata nyert-e, és milyen elintézkést?

(A Kisfaludy-Társaság 1900 jan. 31-én tartott üléséből.)

135. Titkár felolvassa a tagajánlásokat. Vadnay Károly egy sajnos kötelességet teljesít, midőn kijelenti, hogy Bánóczy József, kit általános irodalmi érdemein kívül külön kötelék is fűz Társaságunkhoz, felkérte őt, vonja vissza ajánlását, melyet alkalmasabb időben halálával fogadna.

Az ajánlás visszavonását az ülés elfogadja.

136. Titkár felolvassván az ügyrendnek a tagválasztásra vonatkozó szakaszait, elnök a szavazás megkezdését elrendeli. Sorshúzás útján az írói hely betöltése került első helyre. Beadatott 34 szavazat, melyből 20 Riedl Frigyesre, 12 Haraszi Gyulára esett, kettő pedig üresen adatott be.

Elnök Riedl Frigyes a Társaság megválasztott tagjának jelenti ki.

137. A költői hely betöltésénél szintén 34 szavazat adatott be, melyből Benedek Elekre 17, Fiók Károlyra 10, Kiss Józsefre 7 szavazat esett. A megkívántató abszolút többséget egyik jelölt sem nyervén meg, elnök a legtöbb szavazatot nyert jelöltre, Benedek Elekre, igennel és nemmel új szavazást rendelt el. Beadatott 34 szavazat, 23 igennel, 11 pedig nemmel és így

Benedek Elek megválasztatott abszolút többséggel a Kisfaludy-Társaság r. tagjává.

(A Kisfaludy-Társaság 1900 febr. 7-én tartott tagválasztó közüléséből.)

Az 1900 febr. 11-diki ünnepélyes közülésen Berzeviczy Albert r. tag felolvasta *A sirenek hazájában* című székfoglalóját, melynek el-

hangzása után az elnöklő másodelnök meleg szavak kíséretében nyújtotta át a tagsági oklevelet. Berzeviczy Albert az üdvözlésre következőleg válaszolt:

«Fogadják legőszintébb hálámat a megválasztásomban és az elnök úr iménti szép szavaiban nyilvánuló megtiszteltetésért. Engem az irodalomhoz, melytől magamat egészen idegennek sohasem éreztem, mély lelki szükség érzete vonzott mindig fokozódó erővel, mert a lélek harmoniájának egy nemét találtam fel a vele való foglalkozásban. A mikor tehát a Kisfaludy-Társaság irodalmi munkásságomat választásával elismerésben részesítette, oly valamivel jutalmazott meg, a mi magában véve jutalom nekem. Kétszeresen ösztönöz ez és kétszeresen kötelez immár hűségre az irodalomhoz és arra, hogy igazoljam a bizalmat, a melylyel önök körükbe fogadtak. Nem az első ifjuság fellángoló, de gyakran mulékony lelkesedésével, hanem egy, talán rögzösebb pálya hűvösebb légkörében félig eltöltött férfikor leszűródött világnézetével és megszilárdult elhatározásával állok szolgálatába a magyar irodalom géniuszának; annak a géniusznak, a melynek erős szárnyai gyakran emelték fel ezt a nemzetet hanyatlásából vagy fásultságából s a melynek oltára körül, soraikhoz csatlakozva, önökkel nem érdemekben, csak ügyünk iránti szeretetben akarok versenyre kelni.»

XI.

MELLÉKLETEK

AZ 1899/1900-DIKI JEGYZŐKÖNYVEKHEZ.

1.

BIZOTTSÁGI JELENTÉS, ÜGYRENDI MÓDOSÍTÁS TÁRGYÁBAN.

A Kisfaludy-Társaság f. évi február 22-iki ülésén Gyulai Pál elnök azt az indítványát terjesztette elő, hogy az Ügyrend 30. §-a, mint fölösleges, töröltessék. Az indítványára adandó jelentéstételre az elnökségből és Szüry Dénes r. tagból álló bizottság küldetett ki.

Az Ügyrendnek szóban forgó 30-ik §-a, Zichy Antal indítványára, 1893. ápr. 25-dikén fogadtatott el. Rendelkezése szerint «ha a februári tagválasztó ülésen a szavazatok megoszlása következtében egy vagy több betölthető hely betöltetlenül maradna: az elnök 4—6 hét múlva újabb tagválasztó ülést hí össze.» E §. alkalmazását a meghozatala óta eltelt négy év alatt a Társaság egyszer sem találta szükségesnek.

Czélja, a mi nézetünk szerint, nem volt egyéb, mint az, hogy ha a Társaság személyzetének kiegészítése, munkásságának akadálytalan folytatása érdekében, multhatatlanul szükségesnek mutatkoznék a kiegészítés a rendes választáson nem sikerülne: esetleg egy évnél rövidebb idő alatt is megtörténhessék.

Lényegében ugyanaz a szándék vezérelte a Társaságot, múlt évi decemberben a választó eljárásra vonatkozólag Ügyrendünkbe iktatott új pontok elfogadásánál, az t. i., hogy a Társaságnak munkakörétől szükségelt szakerőket kellő megválasztásban, kellő számmal és kellő időben megnyerhessük.

Utolsó választó ülésünk eredménye arról tanuskodik, hogy az utóbb említett módosítás közmegelegedésre bevált s az ismételve kiemelt főczélt minden esetre alkalmasabb biztosítani, mint a régebbi 30. §.

Különösen ebből az okból, de a mellett arra való tekintettel is, hogy amúgy is bonyolult választó eljárásunkat még bonyolultabbá teszi

a nélkül, hogy voltaképp csak külső sikerét is hatásaiban biztosítaná: hozzájárulunk az elnök indítványához s a Társaságnak is elfogadásra ajánljuk, a melynek részéről is egyező értelemmel javasolván, hogy Ügyrendünk mostani 30. §-a törültesse.

Budapesten, 1899. márczius 10.

*Gyulai Pál,
Szász Károly,
Beöthy Zsolt,*

*Szűry D.,
Vargha Gyula.*

2.

GYULAI PÁL ELNÖK LEMONDÓ LEVELE.

Tisztelt Társaság!

Ezelőtt néhány évvel több ízben felemlítettem a Társaság tagjai előtt, hogy én folyvást vénülök, a Társaság folyton ifjodik s így nem igen illünk össze. Midőn újabban ismét a társaság elnökévé választattam, elfogadtam ugyan a tisztelet, de azzal az elhatározással, hogy a három év kitelte után minden esetre visszavonulok, annyival inkább, mert egy pár előttem fontos pontra nézve nem részesülök mindig kellő támogatásban.

Azonban egy közbe jött esemény arra kész, hogy ne várjam be a három év elteltét, hanem még e hónapban adjam be visszavonhatlan lemondásomat s egy pár szóval igazoljam eljárásom.

Utolsó ülésünkben a Társaságnak az aradi ünnepélyen bármely alakú részvétét nem politikai szempontból elleneztem, hanem a Társaság alapszabályai- és hagyományaiból kiindulva. A Kisfaludy-Társaság tisztán szépirodalmi és széptani intézet, melynek semmi köze a politikához. A szépirodalmi művekben néha átesillok a költő politikai érzülete s e tekintetben a felolvasásokat és kiadványokat illetőleg, a Társaság soha sem korlátozta tagjait, de mint társaság soha sem vett részt semmi-nemű politikai mozgalomban vagy oly ünnepélyen, mely az irodalommal semmi kapcsolatban nincs s többé-kevésbbé politikai színezete is van. Ide járult még, hogy társaságunk az aradi ünnepélyre meghívót nem kapott s nekem tudomásom volt arról, hogy sem az akadémia, sem némely tudományos és irodalmi társulatok, mint a természettudományi, philologiai, földrajzi társaságok nem fognak abban részt venni s így a mi részvétünk könnyen a tüntetés színében tűnhetnék föl.

Kötelességemnek tartottam meggyőződésemet őszintén kimondani s ahhoz szilárdan ragaszkodni, mert én magammal akarok békében élni s nem másokkal. Hogy meggyőződésem a hazafias kegyelet hiányából folyt volna, azt senki sem hiszi el rólam, a ki engem közelebbről ismer

vagy költeményeimet olvasta, melynek tárgya nem egyszer a honvéd dicsősége és gyászja. A támadásokat és gyanúsításokat volt időm hosszú irodalmi pályámon megszokni s van elég erőm nyugodtan elviselni.

Most nincs egyéb hátra, mint megköszönni a társaságnak azt a jóindulatot, bizalmat és kitüntetést, melyekkel engemet, majdnem negyven év óta, mint egyszerű tagot, majd mint alelnököt és elnököt elhalmozni kegyeskedett. Tetézzé jóságát visszavonhatlan lemondásom elfogadásával, melyet saját érdekem és a társaságé egyaránt szükségessé tesz.

Legyen szabad mintegy búcsúképp még arra is kérnem a társaságot, hogy a főpontokban ragaszkodjék szilárdan hagyományaihoz, melyeket kitűnő aesthetikusok s még kitűnőbb költők állapítottak meg, s melynek alapján társaságunk a magyar irodalomnak nemcsak hasznára, hanem olykor dicsőségére is vált. Új utakra térés csak súlyedést vonna maga után: én részemről, mint a társaságnak jövőben is buzgó tagja, mindent el fogok követni a hagyományok fentartása érdekében s talán több sikerrel, mint az elnöki székből, hol némi tekintetek olykor korlátoztak.

Maradtam teljes tisztelettel a társaságnak

Buda-Pest, 1899 október 8-án

alázatos szolgálja.

Gyulai Pál.

3.

PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

A Kisfaludy-Társaság f. évi október hó 31-ikén lejárt pályázataira a következő pályaművek érkeztek:

I. *Petőfi jellemzése szónoki formában* (Lukács Krisztina-jutalom):

1. Petőfinek mint költőnek jellemrajza. Jelige: Oh természet, oh dicső természet! — 2. P. jelleme. J.: Költőnek lelke a dal. — 3. Jellemrajz P. Sándorról, mint költőről. J.: Haza és szabadság stb. — 4. P. J.: Átrepülök hosszában hazámon. — 5. P.-nek mint költőnek jellemzése. J.: Szabadság, szerelem. — 6. Petőfi mint költő. J.: Qu'est ce qu'un homme... — 7. P. Sándor emlékezete. J.: A sors tért nyitott neki. — 8. P. mint költő. J.: Hív és nagy vala. — 9. P. Sándor mint költő. J.: A lángész egyetlen stb. — 10. Emlékbeszéd. J.: Petőfi műveiben. — 11. P. lyrája. J.: Ennep. Musa... — 12. P. Sándor. J.: Ez az igaz költő. — 13. P.-nek mint költőnek jellemzése. J.: Dicső neve költő fiadnak stb.

II. *Kisebb költői elbeszélés* (Bulyovszky Gyuláné jutalma): 1. Egy királyleány története. J.: The time is hard. — 2. Vergődés. J.: Szent-e vagy örült? — 3. Pekryné bitófája. J.: Tárogató szóra lóra, koma, lóra! — 4. Jégvirágok az ablakon. J.: Warte nur stb. — 5. Nyomorultak. J.: To be or not to be. — 6. Rózsa. J.: Sub rosa. — 7. A pókháló. J.: Minden kornak van istene. — 8. Nászéj. J.: A magas röptű gondolatok stb. — 9. Margit-sziget. J.: Margit királyleány szigetje. — 10. Le-tört liliom. J.: Könyörület. — 11. Az első méhés. J.: Virág nélkül nincsen tavasz. — 12. Selyem András. J.: Leöntünk — 13. Barabás. J.: Resurrexit. — 14. Pihel-al Jorik. J.: A leghatalmasabb az, stb. — 15. Meghalt remény. J.: Märchen, noch so wundern. — 16. Simon lovag. J.: Imádság a munka. — 17. Rózsák a hóban. J.: Les mois de Dieu. stb. — 18. Rákóczy László. J.: Megöletem magam stb. — 19. A halászeány. J.: Dunapartján, holdvilágon. — 20. A néma szerzetes. J.: A történelem a költészetnek stb. — 21. Boldogság. J.: Legboldogabb stb. — 22. Bankó leánya. J.: Halljátok meg stb. — 23. A színésznő. J.: Egy dalt! — 24. Donát. J.: Emlékezzünk a régiokról. — 25. Széplaky Ilonka. J.: Oh a sír sok mindent elfed. — 26. Az ezüst pohárka. J.: Gyerek ezt hallgatja örömmel. — 27. Zorka. J.: This above all. stb. — 28. Havadi. J.: Azokkal mulatok stb. — 29. Csilla. J.: Oh szív édes álma stb. — 30. Pál barát. J.: Hős vértől pirosult stb. — 31. Jóska bátya. J.: Kendtek még mit se tudnak. — 32. Éjjeli zene. J.: Nincs szívünk. — 33. Erzsike. J.: Te szép istenasszony stb. — 34. A szentmiklósi pap. J.: Nincs oly zár stb. — 35. Moáb leánya. J.: Velel megyek stb. — 36. Ország Ilona. J.: Imhol a bús ének. — 37. Nógrády Ilonka. J.: Ha még egyszer felviradna. — 38. Enék. J.: Száll a madár stb. — 39. A dicsőség. J.: Dicsőség, szerelem. — 40. Elemér. J.: Homo sum. — 41. Adorján. J.: Mondottam ember stb. — 42. Rémes álom. J.: Irtózom tőle stb. — 43. A verbelek. J.: Csavargónak születtem.

III. *Régi magyar író életrajza* (Somogyi Dezső-jutalom): 1. Mikes Kelemen. J.: A nagy világon e kívül stb. — 2. Gróf Zrinyi Miklós. J.: A derék nem fél az idők mohától. — 3. Zágoni Mikes Kelemen élete. J.: Azt jó megtudni, hogy csak az ifjaknak irok. — 4. Zágoni Mikes Kelemen. J.: Küzdj és bízva bizzál. — 5. Zágoni Mikes Kelemen élete. J.: Egyedül hallgatom tenger mormolását. — 6. Bárány Balassa Bálint. J.: Emlékezzünk régiokról.

Minde pályaművek, miután jeligés levélkéik három közös borítékba foglaltattak s a Társaság és az elnök pecsétjével lezárattak, bírálatra adattak.

Budapest, 1899 decz. 1.

Beöthy Zsolt,
titkár.

4.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG BEVÉTELEINEK ÉS KIADÁSAINAK
ELŐÍRÁNYZATA 1900-RA ÉS VAGYONÁLLÁSA.a) **Bevételek.**

1. Pénztári maradvány 1899-ről	---	---	6,025 K 65 f.
2. Értékpapírok kamataiból, és pedig			
a) A Társaság korlátlan tulajdonában	---	10,200 " — "	
b) Greguss-alapítványból	---	1,800 " — "	
c) Gróf Vigyázó-alapítványból	---	365 " — "	
3. Alapítványok kamataiból	---	1,400 " — "	
4. A Pesti Hazai Első Takarékpénztártól	---	400 " — "	
5. Közkutatási kormánytól népköltési gyűjtésre	---	3,000 " — "	
6. A Franklin-Társulattól az Alapítói könyvtárra	---	800 " — "	
7. Kiadványainkból	---	200 " — "	
8. Folyó számla kamataiból	---	200 " — "	
Összesen	---	24,390 K 65 f.	

b) **Kiadások.**

1. Értékpapírokban tőkésítésre	---	6,000 K. — f.
2. Titkár fizetése	---	1,600 " — "
3. Másodtitkár fizetése	---	600 " — "
4. Ügyész költségei	---	200 " — "
5. Irnok díjazása	---	200 " — "
6. Pénztárnok tiszteletdíja	---	200 " — "
7. Szolgák járandósága és jutalmai	---	320 " — "
8. Özv. Greguss Ágostné kamatjárandósága	---	1,800 " — "
9. Évlapok kiállítása	---	2,200 " — "
10. Népköltési gyűjtések	---	3,000 " — "
11. Alapítói könyvtár tiszteletdíja	---	3,600 " — "
12. Pályadíjakra	---	1,400 " — "
13. Bírálok díjazása	---	250 " — "
14. Közülés költségei	---	470 " — "
15. Másolások és kisebb nyomtatványok	---	200 " — "
16. Párisi kiállítás költségei	---	200 " — "
17. Vigyázó-alapba tőkésítésre	---	365 " — "
18. Vegyes költségek	---	400 " — "
19. Kisfaludy K. szobrának kijavitása	---	1,200 " — "
Összesen	---	24,205 K — f.

E szerint

1900-ra előirányzott összes bevétel	---	24,390 K 65 f.
1900-ra előirányzott összes kiadás	---	24,205 K — f.
1901-re előirányzott pénztári maradvány	---	185 K 65 f.

c) **Vagyonállás 1899-ik évi decz. 31-én.**

1. Kinn fekvő alapítványokban	---	25,720 K — f.
2. Értékpapírokban névérték szerint	---	310,002 K 58 f.
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	---	6,025 K 65 f.
Összesen	---	341,748 K 23 f.

XII.

LEHR ALBERT: GOETHE HERMANN UND DOROTHEÁJÁNAK FORDÍTÁSA.

Lehr Albert, a M. T. Akadémia tagja, kiadás végett benyújtotta Goethe *Hermann és Dorotheája*-nak hexameteres fordítását. A kis epikai idyllnek van ugyan már irodalmunkban egy méltányolható fordítása, Hegedüs István társunktól; de az új átültetésnek oly kiváló érdemei vannak, melyek nyereségnek mutatják műfordító irodalmunkban. Hűségén, magyar nyelvének gyökeres eredetiségén és költői színén kívül különösen egy érdeme az, mely verselésünk történetében is nemcsak fontosságot, hanem valósággal helyet biztosít neki. A hexameter kiválóbb költőinknél kitűnő tolmácsává fejlődött a páthosznak, az elegikus busongásnak, a gúnynak és az élcznek; de alkalmasságát arra is, hogy az élet valóságosságának hangját, leírásban, elbeszélésben, párbeszédben, könyved folyamatossággal és egyszerű természetességgel fejezze ki s e mellett jellemzően magyaros legyen: Lehrnek bírálatunk alá bocsátott fordítása bizonyítja eddig legsikerültebben és legmeggyőzőbben. A Tár-saság örömmel veheti föl kiadványainak sorába s hiszszük, hogy a neme-sebb olvasmányokban gyönyörködő olvasó közönségünk ép olyan örömmel fogadja.

Buda-Pesten, 1899 november 20.

Beöthy Zsolt,
titkár.

Gyulai Pál.

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1900-IK ÉVI FEBRUÁR 11-DIKÉN.

Elnökség és tisztségviselők:

Elnök ... .. — — —
Másod-elnök ... SZÁSZ KÁROLY.
Titkár ... .. BEÖTHY ZSOLT.
Másod-titkár ... VARGHA GYULA.
Pénztárnok ... .. MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. DR. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

DALMADY GYÖZÖ. KOZMA ANDOR. SZÜRY DÉNES.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

APPONYI ALBERT GRÓF.	SZONTAGH PÁL.
BEÖTHY ZSOLT.	TÓTH LÖRINCZ.
CSAPÓ VILMOS.	VADNAY KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	VARGHA GYULA.
LÉVAY HENRIK.	VÉGH ARTÚR.
SZLÁVY JÓZSEF.	

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága:

HEGEDÜS ISTVÁN. RADÓ ANTAL. SZÁSZ KÁROLY.
VARGHA GYULA. VÁRADI ANTAL.

Rendes tagok:

	ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
	ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
	ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
	AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
5	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
	ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
	BARTÓK LAJOS	1883	Budapesten.
	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
10	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
	BENEDEK ELEK	1900	Budapesten.
	BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
15	DALMADY GYÖZÖ	1867	Budapesten.
	DOBSA LAJOS	1862	Makón.
	DÓCZI LAJOS	1887	Bécsben.
	ENDRÖDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
	GYULAI PÁL	1860	Budapesten.
20	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1898	Budapesten.
	IMRE SÁNDOR	1878	Hódmezővásárhelytt.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
25	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	Veszprémbe.
	JÓKAI MÓR	1860	Budapesten.
	KELETI GUSZTÁV	1867	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1893	Budapesten.
	LÉVAY JÓZSEF	1862	Miskolczon.
30	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
35	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvártt.
	SZÁSZ KÁROLY	1860	Budapesten.

	SZIGETI JÓZSEF	1865	Budapesten.
	SZILÁDY ÁRON	1867	Kis-Kun-Halason.
40	SZÜRY DÉNES	1893	Budapesten.
	THEWREWK EMIL, P.	1885	Budapesten.
	TOLNAI LAJOS	1866	Budapesten.
	TÓTH LÖRINCZ	1841	Budapesten.
	VADNAY KÁROLY	1866	Budapesten.
45	VARGHA GYULA	1883	Budapesten.
	VÁRADI ANTAL	1899	Budapesten.
	VÉRTESI ARNOLD	1887	Budapesten.
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	Budapesten.

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	Budapesten.
	BRÁBEK FERENCZ	1899	Prágában.
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	Londonban.
	CASSONE JÓZSEF	1882.	Notoban (Sicilia).
5	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	Rómában.
	HADZSICS ANTAL	1867	Újvidéken.
	HANDMAN ADOLF	1879	Budapesten.
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	Helsingforsban.
	JONES HENRIK	1893	Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).
10	JOVANOVIĆ JÁNOS	1867	Újvidéken.
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	Budapesten.
	OPITZ TÓDOR	1867	Liestalban (Baselland).
	ÖMAN VIKTOR EMANUEL	1879	Örebroban (Svédország).
	SAISSY AMADÉ	1879	Párisban.
15	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	Kopenhágában.
	STURM ALBERT	1880	Budapesten.
	VULCANU JÓZSEF	1871	Nagyváradon.

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XIV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1900-ÍK ÉVI FEBRUÁR 11-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

1838	KÖLCSEY FERENCZ	aug. 24.
1841	CSATÓ PÁL	febr. 15.
1842	DESSEWFFY AURÉL GRÓF	febr. 9.
1844	KISFALUDY SÁNDOR	okt. 28.
1846	⁵ VAJDA PÉTER	febr. 10.
	KIS JÁNOS	febr. 19.
1847	SCHEDIUS LAJOS	nov. 12.
1849	PÉCZELY JÓZSEF	máj. 23.
1851	HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ)	ápril 21.
1852	¹⁰ HELMECZY MIHÁLY	decz. 1.
1853	GARAY JÁNOS	nov. 5.
1854	NAGY IGNÁCZ	márcz. 19.
1855	VÖRÖSMARTY MIHÁLY	nov. 19.
1857	SZENVEY JÓZSEF	jan. 22.
1858	¹⁵ BAJZA JÓZSEF	márcz. 3.
	BÁRTFAY LÁSZLÓ	máj. 12.
	SZONTAGH GUSZTÁV	jun. 7.
	CSÁSZÁR FERENCZ	aug. 17.
1860	SZENCZY IMRE	febr. 2.
1861	²⁰ SZEMERE PÁL	márcz. 18.
	VACHOTT SÁNDOR	ápril 9.
	SÁROSY GYULA (LAJOS)	nov. 16.
1864	KAZINCZY GÁBOR	ápril 18.
	SZALAY LÁSZLÓ	jul. 17.
	²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója,	jul. 26.
	KUTHY LAJOS	aug. 27.
1864	MADÁCH IMRE	okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR jul. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
 TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
 SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
 85 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
 IPOLYI ARNOLD *rendes tag* december 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.

- HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
- 1896 GR. SZÉCSÉN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
- ⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
PÁLFFY ALBERT *rendes tag* december 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
- ⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
PATTERSON ARTÚR *levelező tag* szept. 29.
PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
-

XV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1900-IK ÉVI FEBRUÁR 11-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUER ANTAL.
ADLER DÁVID.	30 BAUMGARTEN FERDINÁND.
ADÓDY ISTVÁN.	BAUMGARTEN FÜLÖP.
ALMÁSSY EDMUND.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
5 ALMÁSSY PÁL.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BAY ILONA.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	35 BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BELGRÁD IGNÁCZ.
10 ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	STEPHÁNIA GRÓFNŐ.
LIÁNNA (200 frt).	BENKE GYULA.
ARÁNYI MIKSA DR.	40 BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ÁCS KÁROLY.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BAGHY IMRE.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
15 BAJAI KATH. FŐGYMNASIUM.	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
BALABÁN ADOLF.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	45 BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BALOGH ISTVÁN.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
20 BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BARCZA SÁNDOR.	BISCHITZ MÓR.
BARKASSY GÉZA.	50 BLASKOVICH BERTALAN.
BARTAL GYÖRGY.	BOCZKÓ DÁNIEL.
BARTHA MIKSA.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÜGYÉNY
25 BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	ANTONIA.
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	55 BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).

- BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
 RÉKPÉNZTÁR (200 frttal, mely
 adományát évenként megújítja).
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI
 GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 60 BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
 TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTISZINÉSZEK (1860 előtt).
 85 BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
 SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 70 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 75 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 80 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
 KONAY-KÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
 DARAY IMRE (500 frttal).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 85 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSŐ TANU-
 LÓK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
 ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 90 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
 DESSEWFFY EMILGR. (200 frttal).
 DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal)
 DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal)
 95 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (200 frttal).
 EGE MIKLÓS (200 frttal).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 100 EMICH GUSZTÁV (idősb).
 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
 IVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 aranyryal).
 105 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
 VÁNY (2000 forinttal).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
 DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDŐDY KAJETÁN GR. (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 110 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 115 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
 FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULA.
 FÖVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
 120 FRANK ANTAL.
 FRANKÓI VILMOS (200 frttal).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GESSLER JÓZSEF.
 125 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).

GHYCZY FERENCZ (200 forinttal).	HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
GHYCZY KÁLMÁN.	165 IHÁSZ LAJOS.
GICZEY SÁMUEL.	ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA EMLÉKÉRE.	IPOLYI ARNOLD.
130 GÖRGEY GUSZTÁV.	IVÁNYOS LÁSZLÓ.
GÖRGEY ISTVÁN.	JÁLICS GÉZA.
GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).	170 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FÖGYMNA- SIUM.
GRÜBER JÓZSEF.	JEKELFALUSSY LAJOS.
GRÜNWALD BÉLA.	JENEY LAJOS.
135 GUNDEL JÁNOS.	JOANNOVICS GYÖRGY.
GYENE GUSZTÁV.	JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
GYENE KÁROLY.	175 JÓNY TIVADAR.
GYENES JÓZSEF.	JÓNÁS KÁROLY.
GYÖRGY ALADÁR.	JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
140 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.	JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
GYULAI PÁL (1000 frttal).	JUST JÓZSEF.
HAJDU LÁSZLÓ.	180 KACSKOVICS IGNÁCZ.
HAJDUSKA ALBERT.	KAJDACS ISTVÁN (2000 frttal).
HAJDUSKA EMIL.	KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
145 HAJÓS JÓZSEF.	KANDÓ KÁLMÁN.
HALÁSZ GEDEON.	KAPOSVÁRI GYMN. ÖNKÉPZŐ KÖRE
HAMARY DÁNIELNÉ.	185 KARAP FERENCZ.
HAMVAY RAJSZ IZABELLA.	KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
HANVAY ZOLTÁN.	KARCZAG BÉLA.
150 HARKÁNYI FRIGYES.	KARCZAG ISTVÁN.
HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).	KARSAI ALBERT (200 frttal).
HECKENAST GUSZTÁV.	190 KASSELK JENŐ (5000 frttal).
HEGEDŰS SÁNDOR (125 frttal).	KAUTZ GYULA.
HELTAI FERENCZ.	KÁLLAY ÁKOSNÉ.
155 HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.	KÁLLAY BÉNI.
HOFFMANN ALFRÉD.	KÁRMÁN LAJOS.
HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).	195 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal)
HONTMEGYEI KASZINÓ.	KECSKEMÉTI KASZINÓ.
HORVÁT BOLDIZSÁR.	KEGL JULIA.
160 HORVÁTH DÖME.	KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
HORVÁTH LAJOS.	KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
HORVÁTH MIHÁLY.	200 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (4000 frttal).
HORVÁTH - ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.	KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ- KÁBÓL. (400 frt).
	KENESSEY ALBERT.

- KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 205 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUJSZÁLLÁSI EV. REF. GYMNASIUM IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FÖ-GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KOVÁCS ALADÁR.
 210 KOVÁCS EDE (berenczei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE KÜRY TERÉZ (200 frttal).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 KOVÁCS LÖRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 215 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS JUDIT.
 KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 220 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KÚN JÓZSEF. (200 frt).
 KVASSAY EDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 225 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYEV LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁ CZ.
 LÉVAI HENRIK (300 frttal).
 230 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 235 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁMUEL NÉ.
 240 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZ. KÖZP. TAKARÉKPÉNZTÁR (200 frttal).
 MAILÁTH GYÖRGY.
 245 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY ANNA.
 MARKUSOVSKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 250 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FÖ-GYMN. ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 255 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 260 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 NAGY ELEK (káli).
 NAGY GEDEON (tolesvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA (200 frttal).
 265 NAGY KÁROLY (1860 előtt).
 NAGYBECSKEREKI FÖGYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM ÖNKÉPZŐKÖRE.
 NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
 NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 270 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.

- NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
 NEUWELT ARMIN.
 NÉMETH LAJOS.
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 275 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (200 frttal).
 NÖKÉPZŐ EGYLET FELSŐBB
 LEÁNYISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 280 OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
 ORCZY ZOLTÁN.
 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
 ORMÓDY VILMOS.
 PAJOR ISTVÁN.
 285 PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 PAPP GÉZA.
 PAULAY EDE (200 frttal).
 290 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
 295 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
 PIUFSICS LAJOS.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
 300 PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
 (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
 POLL IMRE.
 POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
 PONGRÁCZ ANNA.
 305 PONGRÁCZ LAJOS (honti).
 PRÉLY ISTVÁN.
 RADÓ ÁNTALNÉ.
 RÁCZ GYÖRGY.
 RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
 310 REMÉNYI EDE.
 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
 RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY
 MÁRIA.
 ROSTI PÁL.
 315 ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖKK SZILÁRD.
 RUPP KORNÉL.
 RUTTKAY MÁRTON.
 SAMARJAY KÁROLY.
 320 SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
 SCHICHTANZ IGNÁ CZ.
 (tornyai,
 SCHOSSBERGER VILMOS 400 frttal).
 325 SCHWANFELDER JÓZSEF.
 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SINGER ZSIGMOND.
 SOMSSICH PÁL.
 330 SOPRON MEGYE (1860 előtt).
 SRÉTER KLÁRA (500 forinttal).
 STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
 STERN DÁVID.
 STÉPÁN GÁBOR.
 335 STIASSNY ILONA.
 STRÁDA BÉLA.
 SVÁB JAKAB.
 SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 340 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal).
 SZÁSZ GERÖNÉ PAP ANNA
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 aranyval)
 SZECSKAY KORNÉL.
 345 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.

- SZEMERE PÁL (1860 előtt). 385 SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 SZENDE KÁROLY. ILLÉS MATILD.
 350 SZENTANDRÁSSY LAJOS. SZTUPA GYÖRGY.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM SZÜCS LAJOSNÉ.
 (Pálya Ferencz tanár adományából). TANÁRKY JULIA.
 SZENTGYÖRGYI ALBERT. TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal). 390 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb). TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 355 SZENTIVÁNYI MIKLÓS. THAN KÁROLY.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA. THANHOFFER PÁL.
 SZERB GYÖRGY. TIHANYI FERENCZ.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF. 395 TIHANYI FERENCZNÉ.
 SZÉCHENYI GYULA GR. TISZA KÁLMÁN.
 360 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal). TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD, ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
 EMLÉKERE (5000 frttal). TISZA LÁSZLÓ.
 SZELESTEY LÁSZLÓ. TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SZIGETHY ÁBOR. SÜLETE.
 SZIGETVÁRI IVÁN. 400 TOLDY FERENCZ (400 frttal).
 365 SZIGLIGETI EDE (300 frttal). TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL. TORDAI NŐEGYLET.
 SZILÁGYI DEZSŐ. TORMAY CECIL.
 SZILY KÁLMÁN. TÓTH GYÖRGY.
 SZINNYEI JÓZSEF ID. 405 TÓTH LÖRINCZ.
 370 SZINYEY-JEKELFALUSSY TÖRÖLY PÉTERNÉ GYIÖKÓ
 VALÉRIA. IRMA (200 frttal).
 SZITÁNYI ADOLF. TÖLTÉNYI MIKLÓS.
 SZITÁNYI BERNÁT. TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).
 SZITÁNYI IZIDOR. TÖRÖK SÁNDOR.
 SZITÁNYI VILMOS. 410 TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).
 375 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal). UDVARDY CSERNA VINCZE.
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE- ULLMAN KÁROLY.
 CSÁNYI PAULA. UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-
 SZOMBATHY LAJOS. GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-
 SZONTAGH PÁL. KÉPZŐKÖRE.
 SZONTAGH TIVADARNÉ. UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA-
 380 SZŐKE JÁNOS. KÖRE.
 SZŐKE LAJOS. 415 VADNAY ANDOR.
 SZÖLLÖSY ETELE. VALICS ANTALNÉ.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt). VAJDAFI GUSZTÁV.
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE. VARGHA GYULA (200 frttal).

- VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA
GRÓFNÉ.
- 420 VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).
VÁRADY JÁNOS.
VÁRADY KÁROLY (200 frttal).
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.
VÉGH ARTÚR.
- 425 VÉGH ISTVÁN (verebi).
VÉGH ELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY
KAROLINA.
VÉREY JÓZSEF.
VÉSZTŐI KASZINÓ.
VIDA KÁROLY.
- 430 VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN
GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB
BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR
EMLÉKÉRE. (4000 frttal).
VIKTORIN JÓZSEF.
VIOLA JÓZSEF (1860 előtt)
VISONTAI SOMA DR.
VIZAKNAI ANTAL DR.
- 435 VOJNICS MÁRK.
- VOJNICS TIVADARNÉ.
WAHRMANN MÓR (1200 frttal).
WEISZ BERNÁT FERENCZ.
WELLISCH ADOLF.
- 440 WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.
WENZEL GUSZTÁV.
WENINGER VINCZE (200 frttal).
WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
- 445 WODIANER ARTUR.
WOLFNER TIVADAR.
WUK MIHÁLY ÉS FIAI (200 frttal).
ZACHAR ISTVÁN.
ZICHY ANTAL (200 frttal).
450 ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
ZSENY JÓZSEF.
ZSILINSZKY MIHÁLY.
ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
455 ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ
EMLÉKÉRE (600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forintok. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

Jegyzet. A Kisfaludy-Társaság összes kiadványainak jegyzéke 1831—1896. évben, az ezredéves kiállítás alkalmából, külön füzetben adatott ki.

IRODALMI KÖZLEMÉNYEK.

KÖLTEMÉNYEK.

Székfoglaló.

SZABOLCSKA MIHÁLY-TÓL.

FELOLVASTATOTT 1899 MÁRCZIUS 29-ÉN.

1.

NAGY VÁROSBAN.

Fényes utcán van a mi lakásunk,
Nagyvárosi emberekké váltunk.
S a faluról, mióta itt élünk,
Szánakozva, félvállról beszélünk.

Elmulatunk száz együgyűségén,
Rajta magán, s elhagyott vidékén.
Egymás előtt váltig bizonygatva :
Hogy no volt is mit szeretnünk rajta !

S a lakói lelke, házatája :
Egyhangúság, unalom tanyája.
A nagy város ezeregy pompáját,
Szegények, csak álmukban ha látják !

És csodáljuk, hogy lehet ott élni ?
És a várost nem győzzük dicsérni . . .
— És ez alatt hosszasan, merengőn
Szívünk, lelkünk csak ott bolyong :
A mezőkön, a réten, az erdőn !!

2.

DRÁGA PERCZEK.

Hányszor van úgy, hogy szívem közepében,
 Vagy valahol a messzeségben,
 Hallok egy bűvös dallamot.
 De csak egy pillanatra,
 Egy percz tovább ragadja.
 Mire leírnám : már elhallgatott.

S hányszor van, hogy rá épp akkor nem érek
 Leírni, a mit hallok, érzek,
 Egy édes akadály mián ;
 Mert épp a feleségem,
 Meg a két kis cselédem
 Esnek rám egyéb játszótárs hiján !

S én mit tegyek ? . . . Egy könnyű, bús sóhajjal,
 Végzek az égi dallal,
 Aztán — kitárom a karom ;
 Amaz úgy is csak álom,
 S nekem e nagy világon
 Ti vagytok a valóság, angyalom !

3.

SZABADBAN.

Bent az emberi tömkelegben
 Nem hívnak engem senkinek sem.
 De ha a várost messze hagytam :
 A többi az én birodalmam.

Itt én vagyok úr a határba'.
 Itt az enyém, a mi csak drága,
 Mind — mind ez a fény, ez az illat,
 Ez a csend, mi álmokba ringat !

Itt a madarak, ha meglátnak :
 Mind egyenest nekem nótáznak,

A vadvirágok hajladozva,
Kérezkednek a kalapomba !

Itt, — itt vár engemet sóvárgva,
Titkos, édes találkozásra,
magány, az én tündérlányom,
Legelső, leghűbb ideálom,

S távol a világ zajától itt,
Lágyan a szívemhez fonódik,
Lágyan a szívemhez fonódik.
Szívemmel hosszan sugdosódzik.

De hogy miről ! Mért rímeljem ki !
A dalt ma úgy sem érti senki.
S a szent természet, zengjek bármit,
Ma csak termő holdakban számít !

Oh, de nekem, természet, szép vagy,
Mit bánom én, akárkié vagy. —
Ha lelked egy az én lelkeimmel !
Enyém vagy ezer szépségeddel

4.

JÉZUS SÍRJÁNÁL.

Kisértetek utolsó úton,
Én Jézusom.
Szívem fuldoklott a «Feszítsd meg»-ekben,
Kereszted súlyát hordozta a lelkem,
Én édes Jézusom !

S bár Getsemánéd titkát rég tudom,
Én édes Jézusom :
Mégis a bűnnek, úgy tetszék, nagy ára,
Te büntelen voltodnak kínhalála,
Én édes Jézusom !

Csak most, megállván áldott sírodon,
Én édes Jézusom :

Békül ki lelkem bús Nagypéntekeddel:
 A «minden», érzem, itt «végeztetett el»,
 Én édes Jézusom !

— Oh, vígy magaddal ezen az uton,
 Én édes Jézusom !
 Hadd verjenek meg gúnnyal, szávalommal,
 Csak áldd meg ilyen nagy diadalommal
 Esményimet, én édes Jézusom !!

5.

MÁRCZIUSI HÓ.

Tavas van, márczius van,
 S odaki hull a hó.
 Hull idegen világba,
 Mely nem neki való.
 S ím, a kin más időken
 Ragyogna száz sugár,
 Most lesz belőle sár.

Elnézem ablakomból
 S szánom szegény havat,
 S szívem mélyén valami
 Bús sejtelem fakad.
 — Az ember is, korával,
 Ha nem bele való :
 Úgy járhat, mint a hó !

EMLÉKBESZÉD SZÁSZ BÉLA FELETT.

HEGEDŰS ISTVÁN-TÓL.

FEOLVASTATOTT 1899. ÉVI SZEPTEMBER 27-ÉN.

Azon férfiúnak, kinek emlékét a rohanó idő e röpké órájában a baráti szeretet hűségével fölidézni óhajtom, kegyetlen sors jutott osztályrészül. Óriási munkabírása évekkel előbb törte össze, mintsem földi pályáját bevégezte volna. Emberi tehetetlenségünknek megrázó példája. Midőn Aischylos egyik tragédiájában Oidipus két sarja egymás keze alatt esik el, fölhangzik a karének siralmában az a feledhetetlen gondolat, hogy a *Végzet* ült diadalt és állított diadalemléket a két testvér sírjára. Ugyanezt lehetne elmondani a vándor patriota, Szász Károly két nagynevű fiáról, Domokosról és Béláról, kik egy év alatt követték egymást. Pedig e két testvér oly mély szeretettel és odaadással forrt egybe, mint a mily ádáz gyűlölettel tört egymás ellen a regevilág ama két hőse, kiknek sorsát a lángeszű görög tragikus örökölte meg. De azért a fájóbb rész Bélának jutott.

Ő, ki a szabadakarat híve volt a bölcsészetben, már első értekezésében, melylyel *A tudalom kérdése* cz. alatt a Beneke-Mihályi-féle képzet-gyarap elmélet ellen az öntudat fensőbbsege érdekében föllépett, midőn 1865-ben maros-vásárhelyi tanszékét elfoglalta és ezt védte utolsó nagyobb beszédében is, melyet mint a kolozsvári Ferencz József tudomány-egyetem rectora tartott 1890-ben, a legsúlyosabb kór vaskapcsaival lőn éveken át a szenvedések sziklájára lánczolva, hogy Prometheusi kínokat szenvedjen. Mintha saját állapotát festette volna le egyik költeményében e pár sorban:

Érzéketlen tengés szívben, főben, agyban,
Mint a föld is alszik, mikor téli fagy van.

Tehetlenné vált ő, a tetterős. Szilánkká tört össze akaratereje. Rendre kellett éreznie azt a legkegyetlenebb hangulatot, mely egy gon-

dolkodó, egy szerető és egy hívő lélekre szakadhat, mely egy tizenegy gyermekkel megáldott atyára nézve kétségbeejtő, hogy erőtlenül hull ki a toll kezéből, hogy életveszély nélkül csatasorba nem állíthatja gondolatait. Az élet sebesültjeként kínos elhagyatottságban nézte az élet küzdelmét. Különben is hányszor, de hányszor érezte élete java erejében is, hogy a végzet kikerülhetetlen békókkal nyugózi le szabad lelkét: az élet súlyos feladata, a családfenntartás nehéz kötelessége félbeszakíttatja vele nagyszabású terveinek megvalósítását, mély alagokon nyugvó egyéniségének kiépítését.

Mily bensőleg érezhette át az ő kedves költőjének, szellemi kalauzáának, Longfellownak, egy tőle remekül visszaadott költeményét, melynek czíme: *A mi félben maradt.*

Bár a lelked rátevéd:
Egy s más végzetlen marad,
Valami van félbe' még,
Várva, míg fölkel a nap.

Ágynál, lépcsőn, küszöbön
S odakünn a kapunál,
Feddve, kérve, szembe jön
S mint a koldús ottan áll.

Mikor 1897-ben Szász Bélát utólszor látogattam meg... e koldúsok ólálkodó serege vette körül.

Előttem állt Longfellow törpéje.

S te csak állsz, miként ama
Mesés törpe emberek,
Kik — éjszak mondáiba' —
Vállon tartják az eget.

A bevégzetlenség fájó érzése nyomasztó volt akkor. De most, midőn műveit újból meg újból átolvastam: annál szentebb kötelességet vélek leróni, ha emlékéit fölújítom. Szeretnék benső Énjébe hatolni. Ezt a *genius*-t választom kalauzomúl. Nem azt, ki a görög művészet felfogása szerint lefelé fordítá fáklyáját, midőn meghalt az, kiben «halandó isten»-ként lakozott; de a *genius immortalis*-t keresem: és ezt megtalálom költészetében, irodalmi működésében, mely iránt való elismerését Társaságunk azzal fejezte ki, hogy már 1869-ben tagjai sorába választá.

Megkísérlem költészetének vezérfonalán összefűzni gondolatait, fölépíteni egyéniségét. Mint rombdőlt templom oszlopsorából, megmaradt falaiból, fölépíthetjük képzeletben az egészet: az ő egyéniségét fölépíteni megkísérlem. Kísérletem nehéz, de lelkesít az a mély részvétel, melyet sorsa bennem fölkelített, az a rokonérzés, mely a bölcselmi gondolkodás terén hívő társává avat és a baráti szeretet, mely ellenállhatat-

lanul vonzott hozzá még akkor is, midőn a közéletben eltérő felfogás választott el tőle; vonzott az ellentétes delejáram törvényeként, engem, kit ő szelíd és jóindulatú humorával «lánglelkű ifjú barátom»-nak nevezett még utolsó találkozásunk alkalmával is, hozzá, a higgadt gondolkodóhoz, ki prózájában türelmesen építé föl nagyszabású körmondatait, melyeknek útvesztőjén át egyenes irányban mindig tiszta öntudatossággal vonult keresztül logikus gondolkodásának, kiforrott eszméinek Ariadne fonala.

Az én megemlékezésem az ő külső életének hű képét nem adhatja: sokfelé ágazó, mondhatni briareusi száz karral végzett tevékenységének részletes elbírálása elől tartózkodom: itt e Társaságban egyéniségének szebb valóját, igazi én-jét akarom rajzolni; ez tette őt nemcsak e Társaság koszorújára érdemessé, de egyéni életének e része: pars melior vitabit Libitinam.

Tevékenységének többi ágával szolgált nemzetének, egyházának, családjának s barátainak; de a *bölcselő költő* és a *költő-lelkű bölcsész*: ez a mi Szász Bélánk.

★

Szász Béla, ki 1840. évi ápril 23-án Nagy-Enyeden született, legifjabb sarja volt annak a Szász-családnak, melyet a híres Szász Károly, az ékes ajkú tanár, tudós és államférfi, a br. Wesselényi Miklós táborának mondhatni leglelkesebb és legmunkásabb tagja, a nagynevű vándor patriota, a szabadságharcz idejében államtitkár, később egyszerű tanár és író alkotott a fenkölt lelkű Münstermann Francziskával, ki férjétől nem vagyont, de szent hagyományt örökölt, melyet híven megőrizve ültetett át tehetséges gyermekeibe, kikben férje emlékezetét megifjodva élte át. Csodálatos mély hatást tudott gyermekeire gyakorolni és az isteni gondviselés megengedte érne, hogy egy messzire kiterjedő család közös tisztelete tárgya legyen. Hat gyermekkel maradt el özvegyen 1853-ban, kik közül a legnagyobb, Károly, 24 éves, a legkisebb, Béla, 13 éves volt. Megható módon örökíti meg Béla azt a gyászt, mely serdülő korába nyúlik be.

Szegény anyánk, ki özvegységed
Gyászat békén se hordhatád,
Mert oh! a köny legjobban éget,
Ha el kell nyomni folyamát!
Ki tenkeserved eltítkolva
Az árvákét enyhítgeted:
Most állasz, mint az író szóla,
Mint szőlő-tő, ha megszdedt.

Ez édes anyával benső meghitt viszonyban a legkisebb fiú élhetett leghosszasabban:

A hat közül a legkisebbik
 Im' hát az is már el-kiszállt . . .
 A fészek, mely zajongott eddig,
 Most elhagyott-némára vált.

mondja elborongva, midőn ő rak magának új fészket, puhát, meleget.
 Ez édes anya felé röpíté gondolatát jénai szerény lakásának ablakából,
 midőn gymnasialis tanulmányai végeztével e külföldi egyetemet látogatta meg.

Ne hagyjátok ki e verset,
 Mely egy ablakról énekel,
 Egy ablak, de mely homlokomról
 A borut gyakran üzi el;
 De melyből látom, ha a postás
 Hozza jó anyám levelét
 S a kinek sok öröme nincsen,
 Annak e kevés is elég.

1863/64-ben Jénába, majd 1864/65-ben Utrechtben veté meg úgy vallásos világnézetének, mint bölcselmi fölfogásának alapját. Pap vagy tanár készült lenni, mint a régi protestáns iskola szellemében e két foglalkozás egybeolvadt.

Elküldi lelkét a távolba, hogy az elhagyott anyát körülropködjé, meg-megvigasztalja. Midőn az életben magára hagyatva az ébredő szenvedély kísértő alakját rajzolja Fotograf-album cz. verscyclusában . . . mint egy védő, óvó angyal, az édes anya képe lebeg elébe :

Kinek párja, de sohasem támad —
 Áldja meg az isten jó anyámat!

És édes anyjához siet vissza 1865 nyarán. Megilletődéssel lép a szent asszony szobájába, melyet kincstárnak néz:

Ez a kincstár — színananyával
 Van e kis szoba tele.
 Hatvan évnek szerzeménye
 Fehér hajnak ezüst fénye
 Anyám haján rakva le.

Ketten őrzik e kincset: ő, ki tiszteletben tartá az özvegyi fátyolt és:

A másik, a ki rég elment már,
 Képe ott van a falon —
 De ki, hogyha kérjük: merre?
 Sirja mélyéből kikelve,
 Kézen fogva jobbra von.

Mily nemes, mily elpusztíthatatlan ethikai alap egy lángoló ifjú szívben egy ily anya képe és egy oly atya emléke. Nem is akar tőle meg-

válni. Vágyai netovábbja, hogy egy kis hajlékban együtt éljenek. Ő legyen a pap . . . és

Eljárunk templomba s a nép majd kijövet
Köszöntve suttogja utánunk: «Az öreg
Tisztelendő asszony» — s tán egyszer megérjük,
Otthon ifjú papné jön majd ki elébünk . . .
Akkor nemcsak hárman lakunk, hanem négyen,
Békés boldogságban, boldog békességben.
Akácaink lombja sűrűdik, egyre nő,
Meg se látszik a szomszéd temető . . .

Igen, az élet körül fonja a múlt emlékeit friss reménynyel.
Az akácfa lombja boldog családot takar be és elfedi a temetőt. Az ifjú
álomnál tízszeresen többet váltott be a való. Óh, nem négyen, de tizen-
négyen alkottak egy családot, midőn Szász Bélához költözött egy más
özvegy, nejének anyja: Mentovics özvegye . . . De a jó anya egy sors-
csapástól sújtott másik gyermekének lett vigasztaló angyala. Megérde-
melte, oly sok súlyos szenvedés árán váltá meg azt a huszonötágú kor-
nát, melyet költő fia nyújtott neki, midőn megszületett a 25-ik unoka.

Trombita zengés, lobogó lengés
Nem hirdeti ez ünnepet,
De azért te ülsz trónodon fent és
Mi térdén hódolunk veled,
Koronájával mit ér a herceg,
Azon csak *tizenegy* az ág —
Te, hozzá képest büszkén viselhet'd
Huszonöt ágú koronád . . .

E koronából e tizenegy ágat a Szász Béla gyermekei alkották.

Látni a Szász Béla lyrájának mily állandó húrja a fiúi szeretet.
Élete bizonyítja, hogy e fiúi szeretet a gyermekkorában megsiratott édes
atya emlékét is őrzi: átvette édes anyja szíven keresztül. Mi volt ez,
örökség?

A közszellem élénk átérzése, a közélet tevékenységébe az ékes-
szólás erejével, a széleskörű műveltség tudásával, a hazaszeretet lángo-
lásával és az egyház szabadsága iránti hűséggel való részvét.

És itt csábít az a rendkívül gazdag tevékenység képe, melyet
Szász Béla kifejtett 1865 óta, midőn Maros-Vásárhelyre tanárnak válasz-
tották 1893-ig, midőn az idegbántalmak oly veszélyes jelleget öltöttek,
hogy a közélet teréről rendre vonult vissza. Ott látjuk mindenütt, mint
hatalmas szónokot, kinek erős hangja valóban a homerosi jelzöt, a
βοῶν ἀγαθός-t érdemelte ki. Homeros a csatakiáltásban erős férfúban
festi a hőst, kinek harsány hangja másokat bátorít, míg maga az elsők
sorában küzd. A közélet minden jelszava harsogott az ő ajkán. 1890-ben

Kolozsvárra megy, politikai lapot: a Kelet-et alapítja, melyet öt év múlva más szerkesztőnek ad át, de ugyan e lapnak, mely két ízben is nevet cserél, mindvégig vezérczikkezője, fáradhatatlan munkatársa lesz. Ott van mindenütt, hol a közélet szövetét szövik. Kivált egyházában valóban egyetemes előadó, mondhatni minden ügyben. Az ugyanez időben alapított *Protestáns Közlöny*-ben oly termékeny munkásságot folytat, hogy bámulni lehet: mint bírta el azt a munkát, mely több embert igényel és mindenütt annyit dolgozott, mintha csak annak az ügynek szentelte volna életét. Testvére, Szász Domokos püspökségét előkészíté, majd mikor ez nagy tervek fogadalmával és ezeknek megfelelő erős akarral emelkedett püspöki székébe: a jó testvér volt a jobbik: ő volt a társadalmi agitátor, ő volt a szellemi munkás első sorban. És ezt akkor tévé, mikor már egyetemi tanári széket foglalt el és ezt vasszorgalommal egy egész élet szakadatlan munkásságával szerzett tudásával igyekezett valóban betölteni. Csábít, mondom, e nagy mező. Hiszen csak 1881-ben, mikor az egyetemes zsinat összeforrasztá az öt egyházkerületet, mily óriás munkásságot kellett kifejteni, hogy az erdélyi egyházi alkotmány megmentett autonóm szervezetét a király által szentesített törvények szellemében úgy idomítsák át, hogy az egykori fejedelmi egyház intézményei meg ne rendüljenek. Folytonos cikkezés, folytonos törvényalkotás, szakadatlan előadás, szónoklás, buzdítás, feddés, erőteljes küzdelem abban a nagy egyházi küzdelemben, melyet Szász Domokos merész tervei magában az egyházban fölidéztek.

Óh, itt a központban gyakran mily igaztalanul ítélik meg a vidék szellemi életét! Hány oly nagy egyéniség, mely egységes munkakörben szellemóriássá nőhetett volna, porlik szét vagy építi be lelkének javát abba a kulturába, mely védő fal az idegen nemzetiségek ellenében. Gyakran gúnynyal említik a vidéki nagyságokat; de e vidéki nagyságok áldozatát nem ítélik meg mindig igazságosan. A kultura összes törekvése egy maroknyi *honoratior-osztály* minden tagját igénybe veszi. Az aristocratia a legjobb, a legnemesebb, kiváltságolt helyzetében oda adja forintjait: de az agitálás, de az aluszékony nemzeti öntudatnak folyton ébrentartása, de a közszellem irányítása mégis többnyire a vagyontalan *honoratior-osztály* hazafias köteleességévé válik.

Csábít e mező bemutatása . . . de némi melancholia vesz rajtam erőt. Mennyi drága szellemi kincset épít bele egy-egy oly alak, mint Szász Béla, hogy az az erdélyi kultura ne csak fentartassék, de nemzeti öntudatba menjen át. Mint a néprege része szerint Déva falaiba az építő mester eleven építé bele feleségét: nem egy nagyraihivatott szellem van beépítve abba a drága erdélyi kulturába.

Ha ennyit mondok: csak azért teszem, hogy azokat a félbemaradt

falakat megértessem, melyekből Szász Béla egyéniségét: az ő igazi valóját fölépíteni ígértem.

Az atya hagyományához való hűség ragadta a közéletbe; de édes anyjának elmélyedésre hajló benső élete, gyászának költészete volt az első forrás, mely Szász Bélát költővé tette, bölcsелеmre hívta el.

*

Vissza kell térnünk Jenába.

Két tanára volt bölcsészeti gondolkodására döntő befolyással. Az egyik Fischer Kuno, kinek Faust-előadásai-ról lelkes leveleket intéz testvérbátyjához, Szász Károlyhoz, ki e levelek legérdekesebb részét közzétette a Budapesti Szemle 1865. évi folyamában; a másik *Fortlage Károly*, kiről 26 év múlva is, 1890-ben rektori beköszöntő beszédében, melyet bölcsészeti világnézete hitvallása gyanánt lehet tekinteni, mint mesteréről emlékszik meg hálás szívvel. Fischer a mély lelkű ifjúban fölfedezte a bölcsészetre termett elmét; biztatta, bátorította és jó néven vette tőle, hogy Fichte fölött tartott ünnepi beszédét lefordította. E beszéd megjelent a Sárospataki Füzetekben. Mi volt a bölcsészeti álláspont? *«Tapszlatból kiinduló theistikus speculativ philosophia»*, mint maga formulázza. Kantot tekinté mesterének; de mély vallásos meggyőződése a *«gyakorlati ész»* postulatumát *theistikus* irányban elégité ki, valamint e postulatum kielégítése indította a három nagy idealistát: Hegelt, Fichtét és Schellinget metaphysikai rendszerük megalkotására, sőt ha be nem vallva is és bár a lángész bámulatos bonczoló erejével és romboló szenvedélyével is a nagy trias bírálója, Schopenhauer is e postulatum alapján emelte az *akaratot* objectiv hatalommá. Távol esik tőlem, hogy itt a Szász Béla bölcsészeti gondolkodását tudományos alapon tárgyaljam. Erre nem e hely alkalmas és nem én vagyok rá hivatva, de az eszményi fölfogás erkölcsi hatását és költői ihletét tagadni nem lehet. Óh, az a sokszor kigúnyolt idealismus! Fichte *En-je*: mily üres semminek tűnik föl a realistikus irányú, a positiv tudás adathalmazában a világrejtélyt már megfejtettnek hívő bölcsék és bölcselkedők szemében és hogy a gúny még igazoltabbnak láttassék, akkor diadalmaskodott az eszményi irány Németországon, mikor a nemzet politikai hatalma összetört és maga a megaláztatások kálvária-útján járt. És ez a *semmi*: *erős*-nek bizonyult, mert az ős german erő erkölcsi hatalmát fejezte ki. A Fichte-ünnepek után egy pár évre következett Königsgrätz is, azóta 30 év telt el és Németország politikai hatalma hihetetlen mérvet öltött.

Mintha a charlottenburgi Lujza-királynő-szobor ajkán nem a nemzeti bánat lemondása, de a diadalmas szellem mosolya lebegne!

Ez eszményi világnézet mély alapokon nyugvott Szász Bélában

a költői egyéniség alaprétegét alkotá, tehát a szívben gyökerezett. Ez tette őt bölcselő költővé. Mintha a világnézet szülemelését fejezné ki a *Természet* cz. költeményében. Körülfogja a természet csodás hatalma: érzi a lények csodás körforgását, melybe bele sodor érzéki valónk és a melyből kitör eszményi vágyunk. Megérteni, megfejteni törekszik.

— Oh szent titkoknak olvashatlan könyve,
Csodás, bűbajos, rejtélyes belül;
Hiába' várom, egy sugár ha jönné,
Mely ez ábrákra, fényt terjesztve, süt!
Ha egyes szóknak már-már oldva titka,
De egy betű hiányzik s hasztalan!
Mint széthull a láncz, kezem bár szorítja.
Ha csak egyetlen szem is híja van . . .

De az elmélyedő költőt fölveri mélázásából egy kunyhó előtt újjongó gyermekcsereg.

Megszólal a templom harangja lágyan,
A rejtély nyitva s én letérdelek

Igen: az Isten közellétét érzi a természetben, ezt érezte a gyermekekben, ennek hangja szólalt meg a falu harangjában. Mert hiszen a vak esélyek e világa, az erők e végzetes csatatere, melyben élet és halál viaskodnak, melyben semmi el nem vész, de minden átalakul, melyben az egyéni életnek nincs létjoga: a mindent alkotó porszemként sodorja tova az idő forgataga . . . mily fenséges egységbe olvad át, mint egy aranyháló fogja egybe a széteső világokat, ha Isten lételét teszszük világnézetünk alapjává: ez aranyháló szálait az emberi szellem érzi sejtelmével, pirkadó öntudatával, énjével, mert hisz az aranyháló szálait az Isten a mi lelkünkön bocsátja keresztül vagy inkább a gondolkodó ész rejtélyes gyökérszála ez aranyhálóba fogózik.

Ki végig olvassa Szász Béla szellemi vezérének Longfellownak költeményeit: mindenütt érezzük e finom háló fénylő ragyogását, mely e rejtélyes világot elárasztja: lelkünkbe hitet, reményt és szeretetet olt, mely érzelmek megváltó hatalmakká válnak. Midőn Szász Béla Longfellow verseit fordította: érezte e meleget, mely szívének legbensőbb életfolyamát alkotá. Hogy ezt mily mélyen átérezte: arról beszédes tanu az az értekezése, melylyel 1884-ben az Akadémiában székét elfoglalta. *A reflexív és vallás-erkölcsi elem a költészetben s Longfellow* volt czíme az értekezésnek, mely mélyreható fejtegetéseibe a positiv bölcsészet álláspontja ellen vív a meggyőződés erős érvelésével, hitét is védelmezi, sőt követeli a bölcsészeti elemet: jobban mondva bölcsészeti világnézetet a költészet számára. Álljunk meg e pontnál: mert az a nyíltság, melyre meggyőződésem kötelez, szólásra kényszerít. Mi magyarok a bölcsészetet

kevésre becsüljük. Egy Erdélyinek, Vandráknak, Hetényinek, Szontaghnak, Kerkápolynak, Molnár Aladárnak, Mihályinak, és más istenkegyelméből megáldott bölcselőknek nagyon szűkkörű hatásuk volt. A bölcsészeti eszmék iránt, melyek pedig a világnézet megalkotásának alapját vetik meg, hihetetlen közönyt tanusít a mi józan magyar eszünk, melyre olyan nagyra vagyunk. Ennek hatása sehol sem boszulja meg jobban magát mint költészetünkben, mely az utolsó tíz évben napról-napra szegényebb eszmékben. A magyaros zamat, a népies színezet, a vers-kritikákban majdnem kizárólagos dicséretes tulajdonná avatott *hangulat*, a felkapott divatos jelszók ügyes fölhasználása, a politikai áramlatok és divatok szónokias formába öntött kifejezése, a közönség tetszésének meghódolása, a könnyűség és érdekesség a legújabb párisi áramlat allure-je, mely az új világnézet látszatát igyekszik játszani, a népkedély tengeréből kidobott, de nem folktutatott egy-egy drágagyöngy keretbe foglalása: íme költészetünk újabb iránya. Bölcsészeti eszméktől, mélyebb reflexióktól ideges félelemmel tartózkodik a költő, ki a közvélemény koszorújára áhítozik. Az újabb nemzedék előtt szinte képtelenségnek tűnhetik föl, hogy az igazi szellemóriások az élet és világ felfogásába *egyéni* világnézetet vittek bele és e világnézet motívumait a bölcsészek hatása alatt teremték. Göthe és Spinoza, meg Schiller és Kant, mint legújabbban is Heinemann, nagyszabású Goethe könyvében adatokból is kimutatja (328. és köv., 489. és köv. lapokon). Hugo és Leroux meg Quinet, a francia dráma és a francia bölcsелем közt szoros kapcsolat van, de hogy idegen talajra ne menjek: a mi Bessenyeink és az encyclopædisták közt szoros szellemi rokonság létezett. Csokonaynknak a lélek halhatatlanságáról írott fenséges elegiáját az angol deisták szelleme sugallja. Kölceynk bölcséleti műveltsége az antik bölcsesletből táplálkozik. Az angol költészetben Shakespeare tanulmányaira érdekes világot vet, hogy Hamletot Wittenbergában járattja iskolába, Byron, Schelley, Moore, Tennyson és Wordsworth bölcselmi képzettsége és a régi görög költészet kimeríthetetlen gondolatvilágában való tájékozottsága meglepő, majdnem megszégyenítő. Ugyanazt lehet Lamartine, Musset, Heine, Hammerling költészetéről elmondani. Nálunk Vajda Péter költői prózája, Vajda János szertelen, de a távlatot a végtelenségre nyitó lantja távolról sem tettek oly hatást, mint oly nemzeteknél tettek volna, melyeknél a közgondolkodás szellemi szintje emelkedettebb. Vörösmarty legmélyebb költeményei tettek legkisebb hatást. Pedig Petőfi megmutatta, hogy *Kelet* népének mily mélységes *hangulata*, a világfelfogásban mily külön egyénisége van.

Költészetünk legöntudatosabb nagysága Arany János újjongó örömmel fedezi föl Madáchot. Érezte, hogy a bölcselmi eszmék iránti

érdeklődés kapcsolhat egybe a nyugati cultura eszmeáramlatával. Midőn bemutatja az *Embertragédiáját*, így szól: «Más nemzetek irodalmában több a gondolat, az általános emberi, nálunk sok a faji s egyedi aprólékosság, képzelmi üres beszéd». Madách maga beköszöntő értekezésében ugyanezt a gondolatot fejezi ki még erősebb, mint határozottabb formában: «Homeros hőskölteményében, így szól, korának egész tudása benfoglaltatik. Nem csak a tragikusok, de a dalköltők és Görögország minden bölcséinek világnézetét feltárják előttünk, sőt a bohókásnak látszó komikus Aristophanes tréfáiból is száz neme a legkomolyabb tudásnak csillámlik elő. Az újabbak közül egy Dante, egy Milton, egy Shakespeare, egy Göthe néhány vékony kötetbe annyi ismeretkincset rakott le, hogy az azokat aknázók serege egész könyvtárakat képez immár. Említhette volna Pindáros mély vallásosságon és nagy bölcsészeti tudáson nyugvó lyráját is, melynek mélysége csodálkozással tölti el a mai kor olvasóját. Horatius levelein, szatiráin és ódáin mély bölcsészeti tanulmány érzik. Ugyan ő a vallást az ész költészetének, a költészetet a szív vallásának mondja. Mi természetesebb, minthogy a két nem egymásnak fáklyáján gerjeszsze lelkesülése lángjait? «Meg is maradt — folytatja — minden korban élénk érzése annak, hogy hit és költészet elválhatatlan ikrek, a delej egymást kiegészítő két külön sarka s a művészetek újjászületése korában ismét a hit volt, mi a festészetet, építészetet és zenét ihleté.» Szász Béla bizonyosan azon messzi távlat hatása alatt, melyet a Fischer Kuno előadásai tártak föl előtte, nem csekély hazafias elborulással mondja: «Ha összehasonlítom hazánkat Németországgal, — nem is a tudomány terén — csak a nagy nemzeti költők méltatásában és ismeretében: el kell pirulnom. Itt, mondhatni, nincs művelt ember, ki legalább Lessing, Schiller, Goethe alapos értésével ne dicsekedhetnék: a nálunk annyit gúnyolt német tudósok, philosophok, theologusok, természetbuvárok, matematikusok stb. előadásaikban, műveikben széltiliben idézik nagy költőik mondásait.» «Nálunk — teszi hozzá — magukat ilyen művelt, sőt tudós embereknek tartó egyének szánamegyelő nélkül nem is beszélhetnek a philosophiáról. Nálunk philosophus annyit jelent, mint — ha nem is mondom — bolond, de legalább phantasta, ki amaz ismeretes görög bölcs szerint, míg a csillagokat vizsgálja, a gödörbe esik.» A mit a 24 éves ifjú mond, mélyebb megokolással újból kifejezi akadémiai székfoglalójában 1884 okt. 6-án tartott beköszöntőjében. Idézőn Dowden Eduard-tól (*Studies in literature* 1883.) a következő gondolatot: «A nagy költő azért nagy s azért nyert hatalmat az emberek szelleme fölött, mivel elevenen fölfogta a világ némely kiváló tényét s az élet egynemely főtanulságát, hatalmas benyomást nyervén ezekből. *Ő hát mélyen össze van kapcsolva az igaz-*

sággal s a maga módja szerint kutatja az igazságot» — így kiált föl: «Shakespeare költészetét nem a legmélyebb bölcsesség és valláserkölcsei hatalom emeli-e a lét legmagasabb értékei közé?» És én megfordíthatom ezt a mondását: «A mennyi a pozitív tudomány munkájában az ő, ha tetszik, Igazságnak nevezett Istenéből lakozik, abban a mértékben mélyed benne a tudomány vallássá, ép úgy mint a képzeletek segédkezése által tudománya művészetté magasul» — és merem állítani: a mennyi a külvilág igazságából a képzelem műveibe beépíttetik: annyi törvényét mutatja visszatükrözve az emberi szívben. Az Isten az emberi szív prizmáján át tükrözteti a világrend fenséges alakját. Mély igazsággal mondja Szász Béla: csak a kikben Isten áldott adományaképen árnyos egységben olvadtak egybe mind e tényezők, lehetnek ama kiválasztottjai az emberiségnek, a kik mint látnok-művész bölcsek.

«Az idők csarnokának keltik
Léptökkel föl visszhangjait.»

(Longfellow: A nap lejárt.)

Oly szoros kapcsolatot lát költő és bölcsész közt, hogy így nyilatkozik: «Kant philosophiája nem a legfenköltebb valláserkölcsei és költői elemeket foglalja-e magában» és hivatkozik a kötelességhez szóló dithyrambusszerű fölkiáltására; hivatkozhatott volna Aristotelesnek az *Erény*-hez írott dithyrambjára is. Fenséges is Kant-nak a Kötelességhez intézett eme fölfohászkodása: «*Kötelesség!* te fonséges nagy név, te nem hordozasz magadban semmi olyast, a mi behizelgő volna, de nem is fenyegetsz semmi olyannal, a mi a kedélyben természetes visszatetszést keltene és azzal rémítene, annak érdekében, hogy az akaratot megindíthassa, hanem csupán olyan egy törvényt állítasz föl, a mely önmagától hatol bele a kedélybe s magának, még az akarat ellenében is tiszteletet — ha engedelmességet nem is mindig — szerez; a mely előtt minden hajlam elnémul, ha mindjárt alattomban ellene hatnak is — hol van a te magadhoz méltó eredeted és hol találjuk meg nemes származásod gyökerét, mely a hajlamokkal minden atyafiságot büszkén elutasít magától és a mely gyökérből való származás elengedhetetlen föltétele annak az értéknek, melyet az emberek egyedül csak maguk adhatnak maguknak».

De e fenséges felkiáltás különös érdeket nyer Szász Béla életében. Akkor intézi e szózatot az ifjúsághoz, midőn rectori beszédében a szabadakarat védelmére kel, dr. Korányi Frigyes azon rectori beszédében elfoglalt álláspontja ellen, melyet a budapesti egyetem újjáalakításának 107-ik évfordulója ünnepén tartott (1887-ben), hol a szabadakaratot physiologia álláspontjáról fogva föl «az emberi agykéreg olyan

ingerületének tudatra jutása gyanánt tünteti föl, a mely a képzeteket kísérő érzetektől kiindulva akkor, midőn az érzetösszeg impulsussá fokozódik s tevékenységbe jut» . . . az ifjúsághoz intézi akkor, midőn maga a kötelesség teljesítése közben már-már összeroskadt és az újabb mathematico-physikai elméletek irodalmának felhasználásával igyekezett egész életén át hitvallásként követett eszményi álláspontját az ifjúságnak útravalóul adni. Mennyire örült azon adatoknak, melyeket dr. Farkas Gyulától kapott, a fény és villamosság tüneményeire vonatkozó legújabb elméletekre nézve, melyek az æthernek, mint hypothetikus anyagnak fölvételével a valódi *anyag* mivoltával való ellenkezését érintik!

Egy pár évre rá meglepte az agybántalom. És hogy mily mély gyökeret vert a kötelesség vallásos szeretete lelkében, legyen szabad családi meghitt életéből egyetlen intim mozzanatot fölemlítenem, melyet egyik családtag leveléből tudtam meg.

Midőn már munkabírása megbénult, bámulatos türelemmel óvta magát minden izgalomtól és lelkiismeretesen tartózkodott a munkától. Egyszer hallja, hogy leányai maguk közt beszélnek, új ruha kellene. Nem szól semmit, észrevétlen ellopózik hazulról, egy kolozsvári pædagogiai intézet élén álló jó barátjához fordul és tőle munkát kér, hogy maga is könnyítsen a ház terhén . . . Lelkének a gyötrelmes betegségtől ádázul megtépott hurjain a *kötelesség* fenséges accordja csendült meg tisztán, hallhatóan.

Ez erkölcsi ihlet maga költészet. A *poéta* szót úgy értelmezi, hogy az valóban *alkotó*-t jelent (mert a görög *ποιητής*-nek ez az értelme), az emberi szellem műveinek alkotója, segít a világ egész képét áttekintennünk. Szépen mondja: «A mennyiben az emberi alkotó eszméi összesnek az isteni teremtető eszméivel, annyiban örököt és tökéletest alkotott ő is, míg a mennyiben az emberi szép alkotások az örökkévalóság és tökéletesség nélkül szűkölködnek: nem az örökkévalóság és tökéletesség lételét czáfolják, hanem az ember korlátozottságát bizonyítják».

És így fogja fel az egyes művészetek jelentőségét. Hogy mennyire mélyíti a költői világnézetet e felfogás: az bizonyításra nem szorul. A phantasta üres tartalmatlanságát, a realista vastag eszmétlenségét kerüli el az igazi *vates*.

Ilyennek tekinti Longfellowot, ki nem vész el a philosophiai elvont gondolat-kör határozatlanságában, a túlhajtott idealismus ködalakjával nem kápráztat: a reflexió és vallás-erkölcsi világnézet elemei nem külön vált adagok szerint foglaltatnak alkotásaiban, hanem átszűrődve-fonódva olvadnak a tartalomba át és a képzelem varázsleplén úgy csillannak keresztül, mint a kristályüvegen a villam-ív sugarai.

Saját eszményét rajzolta le, melyet valósítani törekedett költészetében. E felfogást szépen megvilágítja az Ember tragédiájáról tartott előadásaiiban, melyeket 1873—74-ik év első felében tartott nagy hallgatóság előtt, melyben nők is számosan vettek részt. Méla borongással olvastam át az előadások kéziratának elsárgult lapjait, valamint az 1879-ben tartott Hamlet-előadásait is. Mennyi gondolat, mennyi érzés, mily messze távlat teszük tartalmassá ez előadásokat, melyek hogy irodalmi formát nem öltöttek, æsthetikai irodalmunk valódi veszteségének mondható. Érdekes az az eltérő felfogás, melyet az Ember tragédiája alapeszméjére, kivált Lucifer alakjának magyarázatára kifejt Arany felfogásaival szemben. Lucifert nem világtényezőnek tekintí, de az emberi fejlődés egyik motorának: az emberi lélek dualismusának megszemélyesített képviselője gyanánt. A bölcselmi költés veszélyes zátonyaira mutat mindenütt. «Minél általánosabb a fogalom, annál inkább veszít sajátosságából s így költőiségéből.» «Az Ember tragédiájának Ádáma minél inkább Ádám, annál kevésbé Pharaó, Miltiades, Sergiolus, Tankred stb.» «Az egyes tragédiák a költészet tárgya, az összes tragédiák a philosophiáé».

És épen a vallásos keretben találja Madách lángeszű művének legköltőibb mozzanatát. Mert «az Ember tragédiáját az istenség fogalom keretébe foglalja s a rész szerint való tragédiákból az isteni eposzt alkotja egybe, melybe a fatum szintén cselekvőleg nyul bele s mintegy legfensőbb intéző juttatja czélzatos terv szerint végmegoldásra az alapeszme hordozóját: az embert».

E pár gondolatát főként azért idéztem, hogy rámutassak Szász Béla finom æsthetikai érzékére, mely megóvta őt attól, hogy bölcselmi irányától elragadtatva, a határvonalat a költészet és bölcsészet közt eltéveszsze.

A Hamlet-előadásokban szintén megvonja a vallás, bölcsészet és költészet közt a határokat. A vallásos világnézet naiv hiszékenységgel oldja meg a földiek és égiek problémáit. A philosophia a valóságot akarja megfogni. A költészet e két mozzanatot egyesíti. Remélem, nem túloztam a költészetben a bölcséleti és reflectiv elemek jelentőségét. Az idő vihara a mi alkotásainkban a mennyi tartalmatlan ürességet talál, azt nyomtalanul elfujja: de a mi magvat lel, azt megőrzi még az egyiptomi sirok mélyén is, honnét e magvak előkerülvén, a gondolkodó szellemnek újabb gyönyört és táplálékot nyújtanak.

★

Igen, nem vész el, a mi gyöngy van . . . nem, ha a nép kedélye mélyén is rejtőzik. Szász Bélát, a bölcsészt, a psychologust megragadta

az a kincs, melyet ép annak a népnek kedélye rejtett magába, mely Indiából kiindulva, bebarangolta a nyugat országait, a nélkül, hogy a cultura hódító hatalma alá hajtotta volna féktelenül vad szívét. E nép legjobban érzi magát nálunk, hisz dalainkat vevé át hegedűjére és a mi sirva-vigadó lelkünk tolmácsa lett. Értem a cigány népet. Az az értekezés, melyet Szász Béla *«A rom költészetből»* cz. alatt közölt a Budapesti Szemle 1881-ik évi folyamában, melyet éppen Társaságunknak mutatott be, egyike a legszebb tanulmányoknak. Szász Béla fölfogta azt a mély jelentőséget, melyet képvisel nemcsak a nép-psychologia eme legújabb ága a sociologiai kutatásoknak, de maga a népköltészet buvárára nézve is a cigány nép mondáinak, mondókáinak, tréfáinak, dalainak kutatása. Hiven szegődik Leland nagyszabású művének, melyet az angol cigányokról írt, álláspontjához, mely szerint csak azt szabad a további okoskodások alapjául elfogadni, mi egyenesen a cigány nép ajkán él és mit a cigány nép-lélek termelt. Tisztelettel kell főlemlíteni dr. Meltzl Hugó kolozsvári egyetemi tanár és Wislocki gyűjteményeit, melyet elég megbízható anyagnak ismert Szász Béla, hogy az angol cigányok költészetéhez a mi cigányainkét is csatolja. Szász Béla nagy számmal fordítá a különböző gyűjtemények legszebb darabjait és mondhatni, hogy költeményeinek 1883-iki kiadásában e darabok nagy értéket képviselnek. Ha e versekhez fűzött elmélkedését elolvassuk az említett értekezésben: bizony csak fájlalnunk kell, hogy ilynemű kutatásait nem folytatta. Mily érdekes psychologiai párhuzamot von a nép-lélek őstermészeti hangulata és a művelt lélek közt; rámutat arra a ragyogó hídra, mely óriási szakadékot áthidalja és nem más, mint a költészet. A népkedély naivsága, önkénytelen megnyilatkozása: az őseMBER hangja, és Szász Béla diadalmasan fogja föl e hangot, mely az ő theistikus philosophiáját váratlanul megerősíti. Mily találó észrevételbe foglalja egybe kutatásai eredményét. «Sok kezdetleges tapogatózás, de néha egy-egy biztos fogás, mely igaz gyöngyöt merít föl a mélyből, a legnagyobb mélységből: az emberi szívből s egy másik világ: a képzelem világa megalkotva a rideg való feledtetésére, azok által, kiket az út minden kavicsa, a sөvény minden tövise kiméletlenül folyton emlékeztet e rideg valóra.» Waitz nem veszi fel a cigányokat a természeti állapotban levő népek sorába, de mint az átmenet mozzanatát élő nép: felette fontos és érdekes, mert a cigányok magukon hordozzák elmosódó jellemvonásait a természeti s már fölesillanó ismertető jeleit a cultura álláspontjára jutott népeknek.

Ha Leland gudlói közül az egyikben a kis cigány leány arra kéri bátyját, hogy ne ölje meg a méhet, kővel ne dobálja a varjút és el ne tapossa a csigát, mert a méhben, a varjúban és főként a csigában a

maga sorsát látja, mert hisz a csiga is hátán hordja a sátrát . . . Szász Béla mély meghatottsággal jegyzi meg: «Mintha csak a buddhismus általános szánalom szava nyilatkoznék e darabban, mely az egyetemes ugyanazonság, egylényegűség alapján kíván minden hívőtől részvétet minden élő és élettelen iránt, miután abba is én szenvedek és bennem is az szenved». Csakugyan a régi sanskrit nyelv a szánalmat *Dāya* név alatt személyesíti és a sanskrit költészet gnoma gyűjteménye, melyet Böhtlingk állított össze három kötetben, mindegyre visszatér az egyetemes *Szánalom* magasztalására.

Mily váratlan találkozás van az egyik cigány dal és Szász Béla költeményének hangulatában :

A virágra rá ne lépj —
Halld csak, mint eseng feléd:
«Hagyj a szép tavaszban élnem,
Nem véd senki fagyban, télben
S én is, mint te, elhagyott
Arva kis cigány vagyok».

Szász Béla is az útszéli porból fölszed egy eltiportt ibolyát:

Kora tavasz korán hősugara
Kicsalt, te hívő pillangó-ara
S míg vőlegényed várod: im terád
Talál az áros és letép s elád!

Haza viszi az ibolyát, kis leányának adja:

Kis lánykám megszárít s könyvébe rejt,
Sorsod fölött tán egy-két könyvet ejt . . .
— Ó is virág és óh! ki tudja most:
Nyíló szírmán majd minő láb tapos . . .

És e ponton hajolhatunk át Szász Béla költeményeinek méltatására; mert azt a világnézetet, melynek mintegy keletkezését rajzoltuk, csodás következetességgel látjuk e költeményben megnyilatkozni.

★

Legszebb bölcselmi költeménye: «Tout comprendre c'est tout pardonner», mintha azt a fájó mosolyt okolná meg, melyet magam is vettem észre ajkain, midőn valamely ügy lelkesedésre ragadt és ajkamon beszédessé vált az eszmék iránti rajongás. Allegorikus párbeszédet sző a költő és a világ közt. A pessimista lélektanát adja ő, ki oly benső hittel csüngött a családi örömökön, ki oly önfeledten adja cserébe szívét egy szerető szívért. A *refrain* bepillantánunk enged a csalódott szív tátongó mélységébe . . . A világnak ki elítéli azt, ki vele együtt nem lelkesedik, azt mondja: értse meg, hogy mennyi hitében csalódhatott az, kinek ajka szélén fájó gúnymosoly lebeg:

Hány kinban telt éj viharától
 Borulhatott szemére fátyol
 S a végzet mennyi tördöfése
 Éré, míg megtört ajka széle.

Pedig ugyanez ajkáról mondja :

Talán ez ajkak bársony széle
 Hallgatva is áldást beszéle,
 S a szerelem méztengeréből
 A gyöngyöt csók-hálón szedé föl.

Mélyen szerető szíve legboldogabb pillanatában is érzi, hogy árny borul homlokára, eszébe jut Polykrates gyűrűjének meséje s kérdi rajongással szeretett nejétől :

S hát ennyi kincsesel megrakodva
 És hát e dús-boldog napokba ?
 Ne legyen homlokom setét ?

Nejének, Mentovich Ferencz bájos leányának, az ő Julcsájának, kivel a legboldogabb házasság életet élt, egy egész verseyklust szentel, melynek legszebb darabja *Csöndesen* című költeménye. Ebben a legédesebb boldogság méze csordul ki szívéből :

Édes elmélyedés, édes odaadás ;
 Gondolat nélküli édes gondolkodás ;
 Édes, csöndes élet, vágy és küzdés nélkül,
 Melyben azt se' tudod, ha virrad, setétül ?

A szív változatlan, édes halk verése,
 Mint szellőben bongó hárfa rezdülése ;
 Édes, földre szállott égbeli mennyország :
 Édes, végnélküli örökkévalóság !

De a bölcsész lelke sejti, tudja, hogy ily álom-élet a földön csak a szerelem mámorában lehet . . .

Ne csodáld, kicsinyem, hogy ily szótlan vagyok,
 Ha ajakad csókol, ha szemed rám ragyog,
 Ha szíved szívemen, ha kezéd kezemben
 S hogy minden napomat némán elmerengem ;

álmodozó gyermekhez hasonlítja lelkét :

Csöndesen, csöndesen, hogy föl ne költsetek !

Óh, érezte, éreznie kellett «a gondolat magányát», mind Longfellow a nagy elmék sorsát rajzolja *Pandorájában*, melyet költőnk meseteri hűséggel és formatökéllyel fordított le.

A temetőben játszó gyermekeket lát: ez elég arra, hogy mélyen bepillantson az élet tragédiájába, hiszen

Játszó gyermekek vagyunk mind,
Temető-kert a világ ...

De vallásos áhítata sohasem hagyja el. *Új bútor* című kedves versében az új bútor a bölcső ... keresi a bethlehemi csillagot ...

... Itt van! Az anya kicsinyét
Nézi vállamra hajolva;
S míg ajakán mosolya csillog,
Pilláján ott ragyog a csillag,
Egy köny-csepp serked alóla ...

Mindig ez egyetemes lét láncszemét látja a gyermekben. *Midőn* című versét így végzi:

De most, midőn látom kicsinkben
A végtelenség első láncszemét:
Most csönd! érzem, mosolyg az Isten
S rajtunk legelteti boldog szemét.

Íme, mint nyílik meg a bölcselmi mélység örvénye! A *gyermekben*, mindig a *gyermekekben*, mint láncszemben rezdül meg a létezés egész láncolata. A *gyermek* című költemény vetekedik Hugo Viktor *Les enfants* című gyűjteményébe fölvelt legszebb költeményeivel, de leginkább Longfellow «Gyermekek» című költeményének hangulatával rokon. Ha Longfellow így dalol:

Mert mit ér minden bölcseségünk
S mért irnánk könyveket,
Ha ajkatok egy csókja érint
S szemetek ránk nevet.

Szász Béla:

Egyetlen napsugár, mely a sötét élet
Árnyékos völgyébe vigaszunkra tévedt,
Mely reményt csillogtatsz a szegény embernek,
Jöszte a szívemre édes kicsi gyermek.

Óh érdemes is a gyermeket szeretni, mert

Megfizet, ne aggódj, édes mosolyával,
Mennybéli származás, mosolya is rávall;
Megfizet gömbölyű karja ölelése,
Bíboros ajaka csókba csorgó méze.

Egy fővárosi barátjának ki hírnévvel, dicsőséggel biztatja, azzal felel, hogy őt hívja lakába, hol

Könnyű terhe békés napjaimnak
Még könnyebbé lesz egy hiv kebelén
S az édes ábránd karjaiba ringat
El-elbukó gyűgyögő gyermekem.

Mindenütt, a legapróbb mozzanat alkalmat ad neki, hogy vallásos áhítatát vagy a létezés nagy egészére irányzott gondolatát kifejezze, vagy legalább megpendítse. Mint a tengeri kagylóban bűg a tenger zúgása: Szász Béla lyráján mélységes világnézete végig bűg.

Mily jellemző példa erre a *Kalvárián* című szerelmi dala. Virágos tavaszi napon a nyilatkozni nem merő szerelemmel csordultig tele szívvel fogja meg az ő szerette kedves kezét. Egy öreg anyó szembe jön és mondja: Dicsértessék . . . A szerelmes pár öntudatlan kezét szorítva mondja: Mindörökké.

— Kis kápolna kis tornyában
Megszólal a harang lágyan,
Ott van a pap az oltárnál . . .
Hátha épen mi reánk vár?

De bölcselmi felfogása, reflexív iránya leginkább megnyilatkozik hazafias ódáiban és nagyobbszabású költeményeiben, így a *Látomás*, a *Szobor*, *Bábel tornyok* című költeményekben és a melyet legelőbb kellett volna említenem, a *Szabadelviúk* című szatirájában, melylyel e Társaságban székét elfoglalta 1869-ben. Ő a politikai torzsalkodás megújultán elborul és vért s ismét vért lát, mely annyiszor áztatta e szegény haza földjét a *pártviszályok* miatt. Lelkében átéli a szörnyű jeleneteket, melyek a magyar történet gyászlapjairól lángbetűkkel rémítenek és mély elbusulással kérdi:

Vajh, lesz-e még több ünnepe e világnak?

mintegy rázendítve a *Vén cigány* egyik fenséges sorát. A *Szoborban* Széchenyi, Kossuth és Deák küzdelmét megragadó erővel önti egy allegorikus képbé, melyet lelkében a Petőfi *Ledőlt szobra* kelthetett. A földméhe vemhes mélyéből egy kincseket érő szobor-anyagot vet ki. Ez anyagból az őserővel felruházott magyar nemzet eszményi alakját kezdi kivésni Széchenyi . . . A lelkes tanítványt elragadja a tűz

enged lángoló hevének
S veti a kőre a pőrölyt.

És vakmerészen vési, vágja,
A mester jó; borzadva látja
Koczkán egy élet terveit.
Agya, szeméi lánggal égnek —
Lát vérözönt — s «Ostora égnek!»
Bomlott kacajjal fölsivít.

Majd Deák veszi kezébe a szobrot. A költő teljes hittel és bizalommal kiált föl:

Óh, nézd e kar, e mell, e fő!
A formátlan idomba szökken,
Szellem gyúl föl a drága kőben,
— Népem! miénk a szép jövő!

Erdős Deák-párti érzelve az alkotmányos élet megindulása után keletkezett küzdelemben keserű szatirával tört a szabadelvűek ellen, kik demokratikus erények nélkül, kapaszkodó nagyravágással koldulják a népszerűséget, hogy az első alkalommal cím- és pénzvágynak kielégíthessék.

E szatíra felolvasása egy Társaságunk évkönyveiben páratlan jeletet idézett elő. Tóth Kálmán felszólalt e szatíra iránya ellen, melyben politikai célzatot látott. Szász Károly és Gyulai keltek védelmére. Egyik ujság így védelmezi Szász Bélát: «Véleményünk szerint a költőnek mindig joga van társadalmi ferdeségeit ostromozni, csak ostora legyen jó s oda üssön vele, a hová *kell*». Csakugyan jellemző tény, hogy míg a szabadságharcz előtt a szatíra éle a szabadság érdekében az uralkodó osztályokat ostromolta úgy versben, mint prózában, a költészet minden műfajában, az alkotmányos korszakban a szatíra éppen ellenkező irányt vett. Legsikerültebb szatiráink a szabadság visszaélései ellen fordulnak.

A *Bábeltoronyok* ugyanaz a műfaj és stíl, mely a Századok legendájában fordul elő. Szembeállítja egy az ékiratokból előkerült chaldeai monda után rajzolt Bábel-építést; a népeket egyesítő világkiállítási palota építését. A nyelvekre szakadt népek a munkában egymást megértik.

Közös volt a munka, közös hát a pálma
S népek és királyok mindegy sorba állva
Hirdetik egy ajkkal szent, szent munka dicsét.

De fordul a gondolat-áram. Azt a közhírt, hogy a bécsi kiállítási palota vasvázát a czár az orosz hadsereg téli táborául megvette, kitör és erőteljes hangon átokba tör ki a czári hatalom ellen, mely az emberiség egységét újra megbontja.

Megbomolva nyelve, szétszakadjon néped!
Váljék koldus-ronggyá bíborod foszlánya,
Kössön ellenséged kért kegye halára,
Későn, későn jöjjön érted a halál el
S ajkad szakadatlan nyögje: Bábel, Bábel!

Tompát, ki elnémult, megható alakban esengve kéri, hogy most, midőn már az idő jobbra fordult, hallassa diadalénekét és fojtsa el borongó búját.

Hallasd a diadal büszke
Harsány, újjongó énekét
S méltó dalnok! ki ezt kiküzdte
A Nagynak méltón zengd nevét!

E nagy fölött ő tartott emlékbeszédet a kolozsvári egyetem gyász-ünnepén 1876-ban. Erdély Deák Ferenczét: gróf Mikót pedig ennek szobra leleplezése alkalmával oly ódával magasztalta, mely legértékesebb és legmagasabban szárnyaló ódáink közé tartozik.

Az epikai elbeszélés plastikus tisztaságát, tárgyias nyugalmit nem bírja. A *Szegény ifjú asszony* és *Az elátkozott dalai* a cselekvényt drámai elevenséggel, élettelijs közvetlenséggel nem rajzolják. Képei, hasonlatai mély gondolatait tükrözik és nem a cselekvény képét szemléltetik. Elbeszélő költészet terén is van azért egy kitűnő alkotása: *Harmincz pénz*, mely a szavaló ifjúság kedvelt darabja.

A lelkiismeret furdalásában megbomlott Judás szenvedéséről erőteljes balladává dolgozta föl. Mélységes gondolatai néha a forma korlátait áttörik, mint prózája túlterhelt és néha fárasztó. Pedig oly tiszta forma-érzék ritka költőben található. Bizonyítják műfordításai, melyeknél nem a könnyűt, de a lehető legnehezebb feladatokat kereste. Nemcsak Longfellow *Pandora*-ja tele a rímekben gazdag angol nyelv legzengzetesebb rövid soraival, de *Hood* és *Poe Edgar* legrythmikusabb verseit csodás tisztasággal és tartalmi hűséggel adta vissza. Szép prózai fordításaiban (Thackeray Esmond Henrikje, Négy György) Beöthy Zsolt jellemzése szerint, melylyel akadémiai ajánlatában Szász Béla fordításairól megemlékezik, «finom ízlésű, tiszta nyelvű, jeles stilstának bizonyult».

Az Akadémia nagyobb művek fordításával is megbizta. Így fordította le Stuart Milltől: *A deductiv és inductiv logica rendszerét* három kötetben, Mac Karthy művét a jelen század angol irodalmáról. Munkabírása megbénult korában is dolgozott. El nem felejttem azt a jelenetet, midőn láttam Borszéken 1893 nyarán, mint bajoskodott Du Bois Raymond beszédeinek fordíthatásával. Arcza kipirulva, fején jeges borogatás és mégis dolgozott. Társaságunk 1897-ben adta ki tőle Longfellow költeményeiből című gyűjteményt, mely öntudatos terv szerint választott darabokat tartalmaz. Valóban remek fordítások. Ő már megtört kedvvel nem bírta élvezni a megjelent mű írói örömét.

De az óra sürget. A tárgyból nem, de az időből kifogytam. És most, midőn nagy munkásságában a pihenő órát keresem: akaratlanul egy versében rajzolt kép és egy nagy művész festménye jut eszembe. A festmény Kaulbachtól: *Az anyai szeretet*. Ki látta, fölismeri benne Szász Béla *Hajnal kép*-ét. A költő, midőn a nap fényözönt áraszt ablakára, fölébred, családját látja még álomba merülve:

Anyjok feje pihen karán,
A többi mind körülé, véle.
Vegyest a fiú és a lány,
Mint Hetevény hat kis csibéje.

A piczi keblén álmodik:
Félig még szájában a bimbó;
Most is mosolyg, oly boldog itt,
Mint méh, a rózsa kelyhén ringó...

Elragadtatással röpít fohászt Istenéhez:

Művész! Ki ilyet alkotál
Szálljon dicséret szent nevedre!

Igazad volt, feledhetetlen barátom! Szálljon dicséret az Úr nevére.
S ha Longfellowoddal szóltál magadban:

ha a sir beföd
Mi lesz e gyermekekből? Mi lehet
Sorsuk, a kik most rám tekintenek
Segélyre várva?...

én is Longfellowoddal felelek, most, hogy sírdombod alatt pihensz:

E föld azé, ki később érkezik
S mindenki lel, mint mi, erőt, reményt!

Fiaidnak csak hitvallásod jelszavát mondom: *Kötelesség!* a lányok-
nak csak ennyit: a jó Isten, az árvák atyja él.

Megdicsőült szellem! Fogadd kedvesen az emlékezet virágaiból kö-
tött szerény koszorúmat: tudom, hogy büszkévé tesz az, hogy e koszo-
rút a Kisfaludy-Társaság nevében áldoztam el nem muló emlékednek.

A SZAMARITÁNUS ASSZONY.

— Evangéliom. Három képben. —

Irta : EDMOND ROSTAND.

Fordította : JÁNOSI GUSZTÁV r. tag.

(Székfoglaló.)

Felolvastatott 1900 január 31-én.

MÁSODIK KÉP.

Vásár Sichem kapujánál. Sátorok, boltok, kirakatok. Temérdek nép : kereskedők, boltosok, rikkancsok, adók-vevők. De nem ad, nem vesz senki semmit; mert a vásárnak véget vetett Photin, a szamaritánus asszony, a kit körülvesz és bámuló figyelemmel hallgat a vásáros nép. A Krisztusról beszél nekik lelkesedéssel s önmagából kikelve; a Krisztusról, a ki eljött s ott ül Jákob kutjánál. «Jőjjetek velem és lássátok.» A nép kész követni őt s a kapu felé rohan, de útját állja egy csapat római katona századosuk vezetése alatt.

Negyedik jelenés.

A SZÁZADOS.

Mi ez? Mi zenebona láрма!

Rögtön oszlojatok! . . . Micsoda tömeg ez

E nő körül s minő királynak éljenez?

Ragadjátok meg őt!

PHOTIN (*a míg kezeit kötözik*). Jaj, minden oda van!

Ha velem jöttek volna! . . .

A SZÁZADOS (*a zugolódó tömeghez*). Nem halljátok szavam?

Oszlojatok! Csendesség! . . . Hát nincsen fületek?

(*A kereskedőkhöz.*)

Kereskedők, tovább adjatok, vegyetek!

(*Photinhoz.*)

Lázítsz bizonyosan, te népbujtogató,

A császárt szidtrad és hogy mily nagy az adó!

Miről szoltál nekik?

PHOTIN.

Hát . . .

A SZÁZADOS.

Szíjján szoríts

Egyet!

PHOTIN.

A kegyességről, az irgalomról is,
A szeretetről . . .

A SZÁZADOS.

Aztán . . .

EGY FÉRFI (*élénken*).

Ez minden !

EGY MÁSIK (*szintén*).

Semmit. Ó !

A PAP.

Beszélt a Messiásról !

A NÉP (*haraggal*).

O ! O !

A SZÁZADOS.

Csak ennyi . . . Jó !

Te, te adtad fel őt ? Hálás lesz érte Róma ! . . .

(*Katonáihoz nevetve.*)

Tehát a Messiásról beszélt, ki Boszulója

Népének, a zsidóknak Császára lesz, Királya

S Rómát legyőzi ? Ezt e nő lesz, a ki bánja !

Mert ebbe már Pilátus nem tréfál ám sokat . . .

Menjünk !

PHOTIN.

Minden oda !

A PAP (*a századoshoz*).

Azzal is bujtogat,

Hogy a szemével látta a Krisztust, itt közel !

S tudod Krisztusnak, a bolond, kit nevez el ?

Egy nyomorult csavargót, egy hitvány párttűt,

Egy názáreti koldust !

A SZÁZADOS.

Ó ! mondtad vón' előbb !

Egy názáreti koldus ? Tudom már !

Az, a ki, (*Katonáihoz.*)

Mint hirlik, tudja a léprát gyógyítani.

Az lesz, az a szegény ember Galileából.

Mondták is csakugyan, hogy erre jár a jámbor.

Parancsot is bizonynyal kaptál felőle már.

A PAP.

A SZÁZADOS.

Valami Jozsué vagy Jézus, úgy-e bár ?

A PAP.

Az, az !

A SZÁZADOS

Ha Jézus volna ! Ha arra gondolok,

Hogy e nőt . . . Ó, hisz akkor csekélység a dolog !

Bajt ez nem hoz reánk, nem, szót sem érdemel !

(*A katonákhoz.*)

Csak Jézus ! Kötelét oldjátok rögtön el !

PHOTIN (*a kit rögtön szabaddá tesznek*).

Oh Ég !

A SZÁZADOS.

Egy bú-kórságba esett szegény zsidó.

Egy tettét láttam. Ádáz volt az s kaczagató ! . . .

Jeruzsálemben történt, három-négy hét előtt.

Antónia tornyában állottam éppen őt,

Vigázva, mi történik lent a templomban ott.

Szemmel kísértem onnét egy magas alakot

Bő s hófehér ruhában «Esseni ember ő»,

Mondék magamban én, «Engaddiból jövő.»

Keze mozdulatáról tanítva szólni látszék.

Fehér palást nyomában tizenkét barna árnyék.

Csoportjuk társalogva, ballagva oda ére,

Hol a jámbor zsidók, Isten nagyobb dicsére,

Adnak, vesznek serényen asztalkáik körül

S igaz súly mérlegükbe bizony ritkán kerül.
 E fura templom alján, hol a sokadalom
 Élénk, s van eladó só, rizs, olaj, barom,
 Szanaszét hever ott kötőfék-, szijdarab.
 A fehér ruhás ember egyszerre kézbe kap
 Egy kötélvéget és megfonja; látom őtet
 Kergetni, ostorozni az adókat, vevőket.
 S a sok bőrzés, pohos vagy köszvény bántja bár,
 Szalad előtte mint egy csorda vadszamar!
 Dühösen ő nyomukba. A korbács csattogott.
 A nép éljenezett. Fura volt a dolog.
 Jóízűt kacagtunk rajt' mi rómaiak.
 Róma nyugodt lehet ezen ember miatt.
 Ha tiltja: ne legyen a templom csúfra vásár,
 Jelszava: «kapja meg a Császáret a Császár!»
 Te nem hallád e nőt?

A PAP.

A SZÁZADOS.

Nem vagyok rá nagyon

Kiváncsi!

A PAP (*iparkodik őt visszatartani*).

Halld csak őt!

A SZÁZADOS (*távozni készül*).

Egyéb dolgom vagyom!

A PAP. Mi az?

A SZÁZADOS (*gunyosan*).

Olvasni kedves költőmet a hűsön,
 A hol, a míg a könyvet merengve betűzöm,
 Lapján egy reszkető kéz — fügefá lombja árnya
 Kék ujjal rámutat Horác egy szebb dalára!
 De . . .

A PAP.

A SZÁZADOS.

Senki ne zavarjon dolgomban, ez a fő. (*A néphez.*)

E Krisztus nem veszélyes, tettek lehet ő.

(*Távozva egy katonához.*)

A szőke fürtű szép ács, ha még emlékezel?

Bizonyynyal a világot nem ez forgatja fel!

— Előre!

Ötödik jelenés.

Az *előbbie*k, a századost és a katonákat kivéve.

PHOTIN.

S most siessünk! (*Morgás.*)

EGY FÉRFI.

Oh nem!

PHOTIN.

Hogyan? Te nem?

EGY MÁSIK FÉRFI. A Császárnak hízogó király nem kell nekem!

EGY MÁSIK. Így oldja le bilincsünk a Dávid fia? Ó!

HARMADIK. Velünk adót fizetett?

NEGYEDIK.

Tibérnek hódoló!

PHOTIN.

Halld őket. Ó Uram! Nem tudják a szegények,
 Minő ország is az, a melyről én beszélek!

Szátokban csak a Császár és birodalma van;

Mit akart mondani, értsétek meg szavam!

Halljátok, ti örök szamaritánusok :
 Egy igaz ország van, arra gondoljatok :
 Egy szent, rejtelmes ország, a melyet nincs az a
 Király, ki tőletek elvehet valaha ! . . .
 Ha sorsotok, hogy most vagy később felfaljanak,
 Hát mit törődtök azzal, kik lesznek a vadak,
 S ki leskődik reátok, véretek szomjuhozván,
 A zsidó róka vagy a római toportyán ? . . .
 Nevét se kérve hát, a mi megilleti,
 A Császárt, megvetőleg adjátok meg neki !
 Igen, de . . .

MIND.

EGY FÉRFI.

PHOTIN.

Hát az ország ?

Nem e világbeli ;

Alapját nem király, Isten maga veti.

EGY MÁSIK FÉRFI. És ez az álmodott ország hol, merre lészen ?

PHOTIN. Részben önmagatokban s majd a mennyben egészen !

TÖBBEN. Bennünk ?

PHOTIN (*egyiktől a másikhoz menve*).

Ott a mag, melyből a roppant fa kikel !

Az ország mindhez eljön, csupán akarni kell !

Csak egy kis szeretet ! Csak egy parányi hit,

És meglátjátok mily szép az ország ! . . . Te, te itt

Nem szenvedsz majd te annyit, sovány kőfaragó,

Mert kőpor és sziláuktól szemedre tapadó

Szempilláid alatt megcsillan majd az üdvhöz

Vezérlő fény sugára ! . . . És majd te néked ötvös

Szárnyukkal legyeznek megszibbadt ujjaid'

Ezüst mezőbe vésett apró cherubjaid ! . . .

Te ács, ki nagyuri kastélyok- palotákhoz,

Czédrus-, cziprusokat és akácokat ácsolsz,

Műhelyed lyukacsos tetejét áldhatod :

Azon át kapja háza az izsópillatot ! . . .

Kinek gyolesztát szövöd, takács, majd szánod őt,

S minél több czifra rongyra, paszomán- s gombkötök,

Minél több hasztalan sujtást, zsinórt sodortok,

Igaz bölcssek, ti annál jobbizüen mosolygtok !

Ki-ki kedvét leli szegényes iparában :

Fazekas agyagod mázolod majd vidáman,

Méhész neked nagyobb örömet ad a kas,

Kosarad fütörészve fonod meg, kosaras !

A PAP. A mennyeknek országa hiu remény csupán !

PHOTIN. Hát állj elő vele, ha jobbat tudsz talán !

MINDNYÁJAN. Jó ! . . . Menjünk ! . . . Ő a Krisztus ! . . . Talán . . .

Igen ! . . . az ország ! . . .

Induljunk zeneszóval ! . . . Daloljuk el a zsoltárt ! . . .

EGY KERESKEDŐ (*Photinhoz*).

Megyek kíváncsiságból ; nem hiszek benne én !

PHOTIN. Mindegy, csak jer !

AZRAEL,

Untomból megyek csak én, remény

Nélkül . . .

PHOTIN. Mindegy, csak jöszte!
 EGY FIATAL EMBER. Megyek én, mert szeretlek!

PHOTIN. Mindegy, csak jöszte! Jertek
 Mindannyian, olajfa-galyakat szedjete.

Nekem mindegy miért, csakhogy kövessetek!

A PAP. Jó, hát én is megyek! Ez ember hátha új

Hitet szerez és engem kinevez főpapul!

PHOTIN. Menjünk az örök Isten zsoltárát zöngedezve,
 Hadd zöngjön vigan a dal távolba' és közelbe.

A NÉP (*a lelkesülés kitörésével*).

«Gyöngyházzal, korállal, drágakővel kirakott

Nebel, kinnor szóljatok,

Pengjen hárfa, czitera,

Zengjen a sip, fuvola

És a túlkös harsona.

(*A tömeg Photin nyomában tódul ki a kapun s a zsoltár hangjai messziről
 hallatszanak egyre távolabb.*)

Dicsérjük Öt, ki eljön igazságban ítélő,

Vigan táncoljon a föld s mind a rajta élő! . . .

Mind a tenger, mind . . .

HARMADIK KÉP.

Első jelenés.

*Jákob kutja. Jézus és a tanítványok, majd Photin,
 a szamaritánus asszony.*

JÉZUS. Ah! te vagy az Photin?

PHOTIN (*megjelenik a part magaslatán, lelkendezve, kuszált hajakkal, az uton
 szedett virágoktól elborítva, ragyogó szemekkel*).

Igen Uram s velem az egész város im! . . .

(*Photint megelőzi egy csoport eszeveszetten futó gyerek, a kik a hegyi ösvényen
 lecsigánykerekeznek, a partról lecsuznak, kezükben olajágakkal. Nyomába jön
 a néptömeg, a mely elárasztja a színpadot s kidltözva Jézus felé rohan. Jézus
 fölkel. A tömeg egyszerre megáll, elnémul.*)

Második jelenés.

Az előbbieket s a szamariabelieket valamennyien.

JÉZUS. Photin! . . .

PHOTIN (*magánkivül*). Mind eljön, el! Egy lelkesült tömeg! —
 Mit mondtam, nem tudom; de nézd, nézd, mind követ!

Futottam. Karkötőm elvesztém. Nevetek.

Úgy-e mind meggyógyítod a léprás beteget?

Ha láttál volna minket! . . . Nézd ezt a sok leányt ott! . . .

Ezek itt koldusok, mankójuk kivirágzott! . . .

Dalolva, futva jöttünk és kerek e világon
 Nincs annyi százados, a ki utunkba' álljon!
 — Neked törém e vadrózsát jöttünkbe', nézd . . . —
 Öreg, jer, hadd tegye sebedre a kezét! . . .
 — Tánczolva jött előttünk ez a sereg gyerek.
 Nézd, kezem véres, a sok zöld ág vérezte meg,
 A mit kezükbe kellett tördelnem az uton! . . .
 — Üres Sichebben minden ház eddig már, tudom! —
 Első, a ki indulni akart, ez a csipet . . .
 Hitetlen vala még ez ifju eljövet
 S ime, kétsége már utközben elvesze:
 Igen, az eltökélés, csak az a neheze! . . .
 — Vásárját bánta sok kereskedő szegény! —
 A pap okoskodott; de megfeleltem én.
 Érzém. Igéd az, a mely bennem megszólala!
 Ó, milyen édes volt a kaszáló illata!
 Saját hangomra nem ismerék én ma este! . . .
 Ó, a kereskedőktől ne vedd rossz néven ezt Te!
 Pártomra nyertem mindjárt mind az asszonyokat.
 Be boldog is vagyok! Fehér palástod' add,
 Hadd csókoljuk szegélyét. Mert Tégedet jövünk
 Imádni. — Jöjjetek! — Elmondom a nevük.
 Látsz mindent, látod azt is, eljöttek valamennyen,
 Rá ismersz mindre, bár neked mind ismeretlen:
 Ez itten, nézd, Thamar, amaz ott Penninah.
 Még egyre jön a nép. Még mindig sok van a
 Mezőkön. A tömeg nagyobb lesz még, nagyobb.
 Kissé fuladok. Mindjárt sirok. Boldog vagyok.
 Meghódítottad a várost részemre . . .

JÉZUS.
 PHOTIN.

Nem!

Te hágtál a falára. A fényes győzelem
 Tied. Bohó leányok közül vett nőpróféta,
 Én csak tolmács valék, szavaid elvivém a
 Városba! De Te, ó isteni Hallgató,
 Innen nézted a várost és rája tapadó
 Szemed vezette harcra mennyei seregid'! . . .
 Győző, kinek ruhája most is fehér; szelid
 Ellenség, tiszta harczos, szeplőtlen hadverő;
 Nem én vevém be a várt. Magát adá meg ő.
 Neked szolgálód, hősi segílyt nem adhatott,
 Parány csak, mindezekben én részes nem vagyok:
 A kulcsokat hozom . . . Ez minden. Elhozám
 E szívek kulcsait szívemnek vánkosán!
 Mint roppant, vérvörös torkával ráhajolva,
 A bárány hősínétől megdöbben az oroslán,
 Úgy áll a szörnyű város hallgatva körüled!
 A még előbb zajongó, lázongó vad tömeg
 Nem mer lélegzeni . . .

EGY FÉRFI.

EGY MÁSIK.

EGY ASSZONY.

PHOTIN.

S szájtátva várja szód . . .

Meghallanád a csöndben, hogy' szövöget a pók . . .

EGY ASSZONY. Beszélj nekünk, itass mennyei kutfejekből! . . .

PHOTIN. Nézd, hogy' remeg, rezeg, noha szellő se rezdül.
Mindannyinak kezében mind-mind az olajág.

AZRAEL. Ki ez az ember? Szóra se nyitja ajakát,
Mégis mint rebbenő szárny tolla, úgy reszketek! . . .
Nehéz álmából a lelkem fölébredett.

EGY FÉRFI. Mi vagyunk e pogánynép, buták, tudatlanok,
Mint hallád a zsidóktól! . . .

JÉZUS. Jó pásztortok vagytok.

EGY MÁSIK. Gonosz, rühes, kimustrált birkák, alávaló
Fekete nyájból . . .

JÉZUS. A juhaim vagytok. Ó,
Nyájaimat szívem egyformán kedveli,
Nem nézi, ez-e vagy amaz akolbeli.
Hallatva szózatom minden mezőt bejárok;
Lerontok csendesen minden mesgyét, palánkot,
Kerítés, deszka, ducz, mind-mind a fűbe hull,
Míg végre nem leszen fehér s fekete juh.
Szelid pásztorbotom alá gyűlnek mindnyájan
S csak egy akol leszen s egy pásztor a világon.

EGY FIATAL EMBER. Szava keresztelő víz, úgy tetszik énnekem.

EGY ASSZONY. Érintsd meg könnyeim.

EGY MÁSIK. Áldd meg kis gyermekem.

EGY ÖREG. Most üssön a végóra, örömmel megyek én!

EGY FIATAL LEÁNY. Hogy rám is rám tekintsen, nem is reméltem én!

EGY FÉRFI. Feje, nézd, megbocsátva, lehajlik szeliden.

EGY ASSZONY (*előre tolakodik s leborul*). Elbujtam eddig a nép tömegeiben:
Féltem, ítéletem' olvasom a szemedben! . . .

JÉZUS. A házasságtörő asszonyt is fölemeltem.

EGY KERESKEDŐ. Jaj, megbocsátod-e, kalmárok ostora,
Hogy szívem földi kincs után sóhajtoza,
S miatta megvetém az igaz javakat? . . .

JÉZUS. Csak a templomból üztem ki az árusokat.

AZ ISZÁKOS. Jaj, megbocsátod-e, élő víz prófétája,
Hogy a kristály vizet bár szívesen kínálja
Atyád, én nem nagyon sokat kóstoltatám? . . .

JÉZUS (*mosolyogva*). Kánában a vizet borrá változtatám.

A PAP. Ilyen Krisztust vajon látott-e a világ:
Választott hive egy rima s egy boriszák?

JÉZUS (*haraggal*). Majd felelek, gonosz! . . .
(*A gyermekek dalolni és táncolni kezdenek.*)

PÉTER (*egy asszonyhoz szigorúan*). E tacsókát vigyétek!

JÉZUS (*hirtelen megbékélve*). Mért vinnék őket el! Megtiltom, Péter, érted!
Azért, mert gyermeki daluk zengték keringve?
Engedjétek hozzám a gyermekeket . . . Photin te,
Hozd ide azt a két megvadult gyermeket,
Kik elbujtak ruhád ránczába.

PHOTIN (*a gyermekekhez*). Jöjjetek!

A PAP. Felelj hát!

JÉZUS. Válaszom éppen most készülő.

PHOTIN. Látjátok az Urat? Egy nagy próféta Ő,
 Az, kit régóta várunk, kiről annyit beszéltek.
 A gyermekeket Ő nem adja a medvéknek,
 A mint Elizeus próféta tette régen,
 Hanem kezét teszi fürtös fejökre szépen.

JÉZUS. Mily őszinte szemek! — Ilyenek legyetek:
 Mennyegek országa csak úgy lesz a tietek. *(A gyermekekhez.)*
 Ne bántsa senki őket! Zengjétek dalotok,
 A melyet körbe-karba előbb daloltatok!

EGY GYERMEK. Játszottunk egy jó vigat,
 Vig volt tánczunk, énekünk,
 Nem tánczoltatok velünk.

Játszottunk szomoruat,
 Csakugy csorgott a könnyünk,
 S ti nem sirtatok velünk.

JÉZUS. Hiába rántod össze, Péter szemöldököd,
 Válasz ez arra, a min a pap megütközött.
 A korszak emberét gunyolja kördaluk,
 Kinek kedvére tenni soha senki se tud.
 János mogorva, zord, korhol szünetlenül,
 Vadbőr ruhája, sáskát eszik, embert kerül,
 Égeti a bűnöst szeme, mely tüzet ont,
 S ti azt mondjátok róla: «Eszeveszett bolond!»
 Jézus eszik, iszik, mosolyg és megbocsát:
 Rámondjátok hamar: «Nézd a szibaritát!»
 Hitetlen, háládatlan fajzat, boszum talán
 Rád sujt . . . , ha meg nem enyhül a gyermekek dalán,
 És megtorlás van-e helyesebb, mint ez a dal:
 A Bölcsesség beszélt, mint mindig, ajkaikkal.

ABONYI LAJOS EMLÉKEZETE.

VARGHA GYULÁ-tól.

(FELOLVASTATOTT A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1900 JANUÁR 31-DIKI HAVI ÜLÉSÉN.)

Irodalmunk egy régi hű munkásának emlékét kívánom megújítani ez órában, Abonyi Lajosét, ki bár távol élt az irodalmi központtól s alig izlelte a dicsőség és népszerűség ingerlő italát, azért sohasem lankadó lelkesedéssel, s a naiv léleknek valami gyöngéd, szűzies áhitatával csaknem félszázadon át szolgálta a magyar szépirodalmat.

Társaságunk is három évtizeden keresztül vallotta őt a magáénak. Midőn 1867-ben az új alkotmányos élet gyors pezsgésbe hozta a nemzet lekötött, megszibbadt erőit, a Kisfaludy-Társaság, számban, erőben gyarapodva, szintén friss reményekkel, új munkakedvvel lépte át az új korszak küszöbét. Ekkor választotta Abonyi Lajost is tagjai sorába, már gazdag írói munkásságot jutalmazva e kitüntetéssel.

Érzem és tudom, hogy az enyimmél avatottabb kéznek kellett volna sírjára letenni az emlékezés zöld koszorúját. Talán egyik jeles kortársának, az elbeszélések és visszaemlékezések művészi tollú írójának, kit hozzá négy évtizedes barátság fűzött, s ki nemcsak színről színre látta azt a világot, melyben ő ifjúsága álmaait álmondtá, hanem a képzelet selyemszálával épen úgy himet varrt róla, mint ő. Vagy egyik gyermekkori barátjának, ki szintén itt ül társaságunkban s oly élettelijes vonásokkal rajzolná meg az ő lelki arczképét.

Szolgálgjon azonban némi igazolásomul, hogy nekem a tagtársi viszonyon kívül egyéb jogczimem is van: a vérségi kapocs, mely a boldogulthoz csatolt. Hiszem, hogy ő, ki az atyafiságos érzésnek oly hű ápolója volt, ha jóságos szemeivel alátekint, biztató helyesléssel fogadja, hogy társaságunk az én gyöngé szavammal rója le a kegyelet adóját.

Egy letűnt kornak volt ő tipikus képviselője. Nem mintha az aggság késő határán érte volna el a halál, s élete messze visszanyúlt volna a század elejére, — hiszen hatvanöt évet is alig élt, — hanem

annál a szenvedélyes ragaszkodásnál fogva, melylyel a mult hagyományaihoz, erkölcséhez hozzá forrott.

Régi nemes családból származott. Igazi neve Márton Ferencz. Az Abonyi Lajost csak írói névnek választotta. Külföldi nagy regényírók példája csábította erre a 20—22 éves kezdő író, nem pedig a családnak, melyhez tartozott, kicsinylése. A zsarolyáni és mándi Márton család már a XIV. században Szatmármegye adományos családjai között foglal helyet, s a XV. és XVI. században is, mint törzsökös család tartja meg-szállva ősi birtokait. A XVIII. században azonban tagjait már szét-szóródva találjuk, többnyire birtoktalanul, a honorátior-osztályban. Némelyek irodalmi hajlamaikkal válnak ki, például Márton István, a híres pápai professzor, Márton József, a szótáríró, a bécsi egyetemen és a magyar testőrségnél a magyar nyelv és irodalom tanára. De a család fiainak legnagyobb része nem az elvont tudományoknak élt, jellemvonásuk inkább a gyakorlatias gondolkozás s anyagi gyarapodásért fáradó erős akarat volt. Majd ügyvédeknek, majd zálogos birtokon gazdálkodnak, majd mint gazdatisztek, jószágigazgatók szolgálnak nagyobb birtokosoknál. Ferenczünk édes apja is, Márton Lajos, Gyürky Pálnak volt jogügyi és jószágigazgatója. Később birtokot szerzett s szép vagyont hagyott egyetlen fiára.

Abonyi Lajos — tartsuk meg e nevet, hiszen így ismeri őt az olvasóközönség — 1833 január 9-én született Kis-Terenyén Nógrádmegyében. Itt töltötte első gyermekéveit, hazánk egyik legőseredetibb népe, a mátravidéki palóczság közt, melynek dalai, meséi, mondái élénk hatással voltak képzeletére s eltörülhetetlen nyomokat hagytak lelkében. Mint a hogy a szőlőtőke a földből szívja az erőt, tüzet, zamatot, mely ott pezseg, ott csillog aranyló nedvében, úgy szívja a költő is tehetségének legjellemzőbb sajátosságait annak a népnek a nyelvéből, érzés- és gondolatvilágából, melynek körében gyermekjátékait játszotta s ifjú korát élte. Abonyi Lajost a sors abban a kedvezésben részesítette, hogy a magyar nép lelkének három külön típusához férkőzhetett egészen közel. Szülői Terenyéről a pestmegyei Cserhát egyik kies falujába, Gombára költöztek. E falu mint lakott hely került ki a török hódoltság-ból s idegen elemekkel alig kevert református népe nyelvre, viseletre, szokásokra szintén a tiszta magyarság faji jellegét mutatta.

Gombai tartózkodásuk csak néhány évre terjedt. Apja már 1844-ben Abonyban vásárolt birtokot s a tizenegy éves gyermek megismeri a tiszai magyarságot. E nép az, melyben a magyar nép eszményét találta föl; ehhez forr egész lelkével, ennek a világa lesz az ő világa, s ennek örömet, bűját rajzolja legörömelebb beszéelyeiben, regényeiben.

Azért látom szükségesnek ezt kiemelni, mert Abonyi Lajos tulaj-

donképen a magyar nép költője, melyet alig ismert valaki jobban nála. De azokat a szálakat sem tépte el, melyek őt születésénél, összeköttetésénél fogva a középnemességhez fűzték. Apja házában rokonok, barátok gyakran gyűltek össze víg társaságban. Ő is sokszor befordult a nemesi kuriák vendégfogadó kapuján. Régi magyar szokások fogadták itt. A szobákban az ódivatú bútorok, közöttük nem egy remekbe készült műdarab, ki tudja, hány nemzedéket szolgáltak már. A falakról családi képek tekintettek le, a korok szerint változó viseletben, majd csimbókos üstökkel, kuruczdolmányban, majd hajporosan, széles vitézkötéses mentében. S e régi környezetben maguk a nemesi kuriák lakói is régi szabású emberek, megőrizve a faj őseredeti sajátságait. Mily becses tanulmány a költőnek, ki ismerni akarja a multat és jelent, s kiolvasni az arczvonásokból, hangból, beszédből az emberi lélek szövevényeit. Hát még akkor milyen világa nyílt meg az érzéseknek, mikor fölajdult a hegedű, s a cigány csak húzta, húzta a szebbnél szebb magyar nótákat, melyekben ott rivalgott a kuruczvitézek szilaj harczi kedve; ott sírt a bujdosók panasza, ott epedt a pusztai furulyaszó, s föl-fölhangzott a betyárok kurjantása.

Mindig hallja ezeket a hangokat. Ha íróasztalához ül, ezek csendülnek meg lelkében, szárnyukon hozva az ihletet. Szenvedélyes szeretettel csügg a magyar zenén, magyar nótán. Boldog, ha hallja, jól esik, ha dicsérheti. Regényeiben, beszélyeiben számtalanszor rátér, néha cselekvényt fűzve hozzá, néha jellemezve, igen találó vonásokkal.

Hogy terem a népdal? Mi része van benne a cigánynak? — Rövid párbeszédbe foglalva pompásan mondja el egyik beszélyében. A csárdában egy pár szegénylegény ingerkedik az öreg cigánynyal:

«Húzd el, Füttyü, a Keskeny Pista nótáját!

— Melyiket?

— Azt, a melyikre legutoljára tanított.

— Engem? Tanított? Már hogy engem tanított volna? Ő csak elfüttyölte.

— Meg el is furulyázta.

— No hát el is furulyázta, de én muzsikáltam el.

— De mégis csak ő csinálta.

— Csinálta, csinálta, nem csinálta biz a, a csak úgy termett neki, mint a hogy a fának az alma, pedig azt se a fa csinálja, hanem az időjárás, meg az úristen ...»

A magyarzene szenvedélyes szeretete gyermekkorától koporsójáig kísértte Abonyi Lajost. Már kecskeméti kis deák korában mohón leste a nagyobb diákok ajkáról a különböző vidékekről hozott nótákat. Művészi hajlamok is ébredtek itt a gyermek lelkében. Rajzolni tanul, forgatni

próbálja az ecsetet. Sokra ugyan nem viszi, de holtig emlékezetesek maradnak e rajzórák, mert Jókai volt a mestere, ki akkor Kecskeméten jogászkodott. Jókai útján megismerkedett Petőfivel. Felejthetetlen emlék volt ez neki s őszbecsavarodott fejjel is áldotta érte a végzetet.

Kecskeméten, kis deák korában lát először színi előadást. Ettől kezdve rajong a színészetért, erőnek-erejével színész akar lenni. Szülőinek nem csekély gondot adott a gyermek makacs szenvedélye. A színész-ábránddal, mely csaknem minden erősebb képzeletű gyermek és ifjú lelkében föltámad, egyidejűleg mutatkozott az írói hajlam. Tizenhárom éves korában népszínművet ír *Üsd vagy a paraszt legény* címmel s gyermekkori abonyi pajtásaival, később országos nevű emberekkel, Simonffy Kálmánnal és Ágai Adolfal a nyári szünidő alatt a nagy vendéglő termében elő is adják.

Kecskeméten csak a négy alsóbb osztályt végezte; a humaniorákat hallgatni apja Pestre viszi az evangélikusok gymnasiumába. Ebből a korból kedves képet rajzol róla gyermekkori barátja, Ágai Adolf, a boldogultról írt emlékezésében:

«Nagy rózsaszín föllegek gyanánt fölrajszanak lelkemben a gyermeki évek: szemem egy tömzsi fiún akad meg, a ki a pesti evangélikus gymnasiumnak dicsekedése volt a negyvenes évek derekán. A legjobb tanuló, a legjobb szavaló, a legjobb stílista, vidám pajtás, hű barát.

«A sors kedvezéséből egy évvel rá Dabasról Abonyba költözködünk. A Sivóék virágos udvarán, a hol többen fiúk valami játékra sora-koztunk, örvendező megdöbbenéssel egyszerre csak ráismerek a pesti gymnasium ékességére, a melynek én, az ottani járatos osztályozás értelmében, csak noviciusa voltam (a harmadik classist tapostam), míg ő már a kevély «veteranusok» közé tartozott s a «hatodista» rangfokozatot viselte.

«E pillanattól kezdve, míg az iskolázás el nem szólított hazulról, el sem váltunk többé. Összefűztek azonos hajlamaink, melyek még alak-talanul, szüretlen állapotban forrottak bennünk. S évről-évre szorosab-ban. Ezek is amolyan kőmíves-jelek, a melyekről a rokon lelkek egy-másra ismernek. Együtt fordígtattuk Bürger apróbb verseit s Vörösmarty «Zalán futásával» költögettük a dicső magyar hajdant. A közel tó az ő nádasával, a fehér tanya, a szérű, a fiatal szőlő s a part homokja volt a mi édes ábrándozásaink színhelye: petrencze, boglya, kazal a mi tündér-palotáink. Takarástól szüretig boldogság nap-nap után.»

Az első bölceleti osztályt is Pesten végezte Abonyi Lajos, de már a másodikat Kecskeméten 1848-ban.

A szabadságharcz a 15—16 éves ifjút is fegyverre szólította, mint mozgó nemzetőr vett részt a táborozásban. A nemzetőrség föloszlása

után hazatért s részint Abonyban, részint Tisza-Sülyben tartózkodott, hol apjának zálogos birtoka volt. A szabadságharc lezajlása után a pesti egyetem jogi fakultására iratkozott be; de mielőtt a jogot egészen elvégezte volna hagymázba esett s nagy betegen ment haza. Sokáig élethalál között lebegett, csak lassan ment fölgyógyulása is. Pihenését főleg külföldi irodalmi tanulmányokkal fűszerezte. Jó vezetője, társa volt ebben egy nagy műveltségű, széles irodalmi ismeretű lengyel menekült.

Még Kecskeméten ismerkedett meg vele, hol a francia és angol nyelvben teljesen jártas lengyel mint nyelvmester kereste kenyerét. Abonyi Lajos nagyon megszerette ezt az eredeti és sok tekintetben különcz embert, Ki-kivette magával Abonyba, később pedig, apja engedelmével, állandóan ott is marasztotta házuknál. A lengyel menekült, ki francia álnév alatt tartózkodott hazánkban, sok különczségei közt napimádó is volt; télen keletre nyíló szobája ablakában, nyáron a kert egyik magánosabb részében kelet felé fordult arczczal és kiterjesztett kezekkel köszöntötte a fölkelő napot s végezte napi ájtatosságát.

A napimádáson kívül imádója volt a francia irodalomnak is. Talán nem csalódunk, ha az ő hatásának tulajdonítjuk, hogy Abonyi Lajos a francia regényírókat szerette legjobban, kivált Paul de Kock-ot, a vidám gall szellemnek ezt a pajzán képviselőjét. A francia és angol nyelvben tett gyakorlaton kívül együtt tanultak olaszul, spanyolul, svédül.

Írói hajlama is mind erősebben kezd nyilatkozni s korán kilép a nyilvánosság elé. Már 1850-ben, tizenhét éves korában megjelenik tőle a *Nilus forrásai* című fordított beszély a Nagy Ignác szerkesztette *Hölgyfutárban*. Ugyanez a lap közölte 1851-ben a *Szenvedély vértanúja* című beszélyét. Első eredeti művét, a Losonczy albummal, melyben meg kellett volna jelennie, a rendőrség lefoglalta. Attól kezdve, hogy első beszélyét kiadta, egész haláláig sűrűn jelennek meg kisebb-nagyobb elbeszélései lapokban, folyóiratokban. Számukat hanyaszorgalmú bibliographusunk, Szinnyi József már 1891-ben nyolczvanra tette, most bizonyára megközelítik a százat, s azonkívül van még öt-hat nagyobb regényc, és hét népszínműve.

Pályája kezdetén, bár valódi hivatása már derengeni kezdett lelkében s örömet írt népies elbeszéléseket — többször tévelygett idegen úton. Még tárgya sem mindig hazai. Ír beszélyeket a francia társadalomból vett mesével és alakokkal, sőt első regénye, az *Éjszak csillaga* szintén idegen tárgyú. Ezek természetesen irodalmi tanulmányainak árnyképei, olvasmányainak erőtlen viszhangjai. Hogy tudna hiven rajzolni egy tapasztalatlan ifjú egy egészen idegen világot, tisztán olvasmányai alapján!?

Mennyivel közelebb van hozzánk saját történetünk, kivált a kurucz-

világ, melyet alig másfél század választott el tőlünk, s melyről az apáról fiúra szálló szájhagyomány is annyi emléket őriz, annyi jellemző vonást tart fenn, mégis a fiatal regényíró magyar tárgyú történeti elbeszéléseiben is csak félig elégít ki. Például *Az ezüst orru* című történeti beszélye, bár nincs hijjával a sikerült részleteknek, sem mint korfestés, sem mint költői alakítás nem állja ki a szigorúbb kritikát. Úgy látszik, a történeti mult akkor még nem ihlette meg eléggé képzeletét, s költőnk a letűnt korok világát, alakjait visszavarázsolni nem tudta.

Neki közvetlen megfigyelésekre volt szüksége. Lelke csak azt a világot tükrözte vissza nagy hűséggel és igazsággal, melyben maga is mozgott, vagy a melynek fuvalatát még elég közelről érezte. Második regényében, *Az egyetem pallosában* az alakok rajza, a színek keverése már sok meleg közvetlenséget árul el, meglevenedik előttünk a régi Pest úgy külső képével, mint eredeti alakjaival, melyek közt jeles példány a domine spectabilis, dr. Tulipán. Mulatunk a jókedvű egyetemi fiatalság csínjein, dévaj tréfáin, s szorongva lessük a mű hőse sorsának fordulását, midőn a véletlen gyanújelek az ártatlan ifjút csaknem hóhér bárdja alá viszik. Mily erős drámai hatású jelenet az egyetemi tanács ülése, melyre az egyetem pallosjogánál fogva, mint ítélőbirák gyűlnek a komoly professzorok. — Most is, negyven év múlva, érdeklődéssel olvashatjuk e regényt, melynek bár vannak henye alakjai s a meseszövéseben fogyatkozásai, de nem hiányzanak oly jeles tulajdonságai sem, melyek Abonyi Lajosnak úgy megfigyelő tehetségét, mint jellemfestő erejét fényes világításban mutatják. Ugyanezt mondhatjuk többi regényeiről is. Erős, egységes szerkezetet nem igen tud adni szélesebb, szövevényesebb tárgyú elbeszélő műveinek. *A mi nótáink* című regényének, mely az *Egyetem pallosát* követte, szintén ez a fogyatkozása. Két-három cselekvény halad egymás mellett, a nélkül, hogy szervesen egymásba forrna. De megkapó részletekben s kitűnően megrajzolt genre-alakokban ez a regénye is gazdag.

A mi nótáink jó részét a betyárromantika tölti be. A népköltészet hatására ismerünk ebben, az ő édes népe, az alföldi magyar nép költészetének hatására. Míg a székely balladákban fényes vitéz urak, történelmi nevek viselői a szereplők, az alföldi magyar nép dalaiban az egyetlen epikai elem a bujdosó szegénylegények, haramiák, nyalka betyárok akasztófán végződő legénykedése. Nem csoda, hogy Abonyi Lajos, kiben a népköltészet szeretete és a mesemondó hajlam egyenlő erős volt, gyermekkorától kezdve oly mohón szívta lelkébe a pusztai románczok nyers, erőteljes költészetét s ezeknek egy-két megcsendülő sora addig viszhangzott lelkében, míg egész elbeszéléssé, regénynyé vagy népszínművé nem alakult ki.

A népköltészet és népelet kettős forrásából merített legmélyebben. A magyar népet alig ismerte valaki jobban, mint ő, a nép iránt senki sem érzett igazabb, bensőbb részvétet, érdeklődést, mint ő. Abonyi Lajos költészete népies elbeszéléseiben éri el tetőpontját. Tehetsége itt tárul föl a maga egész gazdagságában. Az egyszerű, természetes történetek, a gyakran fölcsillanó szelid humor, az elbeszélés közvetlen melegsége s a pompásan megrajzolt alakok irodalmunknak értékes darabjaivá teszik ez elbeszéléseket.

Midőn az elbeszélés előkelőbb hangját használja, vagy a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozó alakjait beszélteti, kivált régibb regényeiben és beszélyeiben nem egyszer érezzük a feszességet, mesterkéeltséget, de midőn a néphez száll le, vagy genre-képi vonásokkal rajzol, a közvetlenség életteli melege, a színek elevensége árad ki elbeszéléséből, párbeszédeiből.

A népnek nemcsak nyelvét ismeri, hanem beszédmódját is. Alakjai oly természetesen igazi népies zamattal, fordulatokkal, elmésséggel beszélnek, mintha valóban élnének. Mint a szenvedélyes botanikus a mezők növényvilágát, úgy kutatta mindég a népszellem virágait. Nem mulasztott el egy kínálkozó alkalmat sem. Örömet vegyült a nép közé s gyönyörűséggel hallgatta tréfáit, elmésségét, meséit, de különösen dalait. A műértő finom ízlésével ismerte föl az elszórt gyöngyszemeket. A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményében a legszebb dalok és románcz-félék számos darabja Abonyi Lajos gyűjtéséből való. Ott van a *Siroki erdőben* kezdetű gyönyörű lyrai ballada s még számos románczféle kis költemény, melyeket a gyűjtemény bevezetésében Gyulai Pál is mint a népköltészet remekeit említ föl. Akad ezek közt egy pár olyan is, melyeket a kevésbé finom ízlésű, s nem oly érzékeny költői lelkű gyűjtő, egyszerűségöknél fogva, talán észre sem vett, s följegyzésre sem méltatott volna. Legyen szabad ezek közül egyet idéznem. A kis dal az ötvenes évekből való, a hazájából erőszakkal elvitt, s a messze Olaszországban búsuló magyar katona sóhajt föl benne :

«Nagy-Abonyban csak két torony látszik,
De Majlandban harminczkettő látszik,
Inkább nézném az abonyi kettőt,
Mint Majlandban ezt a harminczkettőt.

Sem jó rímek, sem csengő-pengő szavak nincsenek ebben a kis dalban, de a természet egyszerű fiának mély érzése oly igaz hangon szólal meg benne, mint kevés költeményben.

Abonyi Lajos elbeszéléseibe, regényeibe is előszeretettel szövi be népdalainkat, de azonkívül munkáiban a népbabonáknak, a népszokásoknak egész tárházát találjuk. Mily pompásan írja le a *Sári bíró leá-*

nyában a leánykérés régi, eredeti formáját. Ilyen érdekes népszokás a gyermekleányok mimimamázó pünkösdi dalos táncjátéka. Annál becsesebbek ezek, mert a nagyító, ferdítő, alakító képzeletnek alig van köze hozzájuk. Abonyi Lajos a népszellem nyilatkozásait oly tiszteletben tartotta, mint a lelkiismeretes történetíró a történeti adatokat, melyeket meghamisítani semmi árért sem tudna. Megfigyelései hívek, szabatosak, pontosak, s leírásai oly elevenek, oly világosak, hogy könnyű volna képet festeni utánok s szem elé állítani azt az egész világot, melyet Abonyi Lajos leír.

A ki a magyar népeletet a maga hamisítatlan eredetiségében megismerni óhajtja, az nemsokára mint kútfőkhöz fordulhat Abonyi Lajos műveihöz. Mert hajh, természetben nem sokáig tanulmányozhatja már. A civilisatio terjedése veszedelmes gyorsasággal törli el a magyar nép eredeti sajátosságait. Megváltoztatja eszmekörét, gondolkozásmódját, sőt költészetét is. Dalai nem úgy teremnek többé, mint régen, a szív fölbuzgó érzésének s a szabad természet képeinek kölcsönhatása alatt. Gyárilag készült mű-népdalok, idegen couplet-kal keverve a divatos ujdonságok ingerével terjednek el mindenfelé. Feledésbe merítik a régi jó népdalokat, s megakadályozzák új, jó népdalok termését.

Abonyi Lajos művei a félig már letűnt világ képét mutatják, hangjait őrzik. Azért merengünk rajtok oly szívesen, gyermekkorunk világát álmódva vissza bennök. Szívünk meg-megdobban egy-egy emléken. Ezt a történetet édes anyánk is mesélte, ezt a nótát dajkánk is dalolta, ennek a híres, nevezetes betyárnak félelmes tetteivel meg-megborzongatta hátunkat este kukoricza-fosztáskor valamelyik öreg cseléd, vagy vén arató.

És ki tudna betelni a magyar föld szépségével, az alföld képeivel, melyek Abonyi Lajos ecsete alól nem pazar színekkel hanem az igazságnak és költői hangulatnak csodás bűbájával kelnek ki. A természet szeretete mondhatni természet-imádássá válik nála. Fájának, a magyar népnek keleti öröksége ez. Ő is, mint egyik régi beszélyében a kurucz-tábor a tiszavirágok megpillantásakor, rejtelmes értelmet látott a természet minden jelenségében. Beszélyeiben, regényeiben a természet nem mozdulatlan, hideg keret, ott minden él, érez. Megfigyelései bámulatos hívek. Hogy írja le a mezőn csatangoló éhes ebet, a mint neki-neki iramodik a fölreppenő madárnak; a jajgató bibiczet, mely sikoltozva ke-reng fészke fölött, ijedt rémületével vezetve nyomra az ellenséget; nap-felköltekor a pusztán az ébredő élet rejtélyes, láthatatlan zsi-bongását, de mindenekfölött az embert, a természet emberét, a természet képei közt. Például *A néhai meszes tót* című elbeszélésében, a mint a ponyvasátoros szekér mellett a felföldi szép leány kurta ködmönkében, berre-

getve, rövidnyelű kőczostorával biztatja a két szelídképű ökröcskét, Goethe Hermann és Dorottyájára emlékeztető gyönyörű kép. Leszáll a nyári est «az útfélen mozdulatlan pihenő gyümölcsfák berke a szőlős dombokon, más oldalon pedig nesztelenül ingó kalásztáblák, honnan lassan-lassan és szakgatva szól néha egy-egy pitypalatty.»

Népies elbeszéléseinek a pompás leíráson kívül nagy eleveniséget kölcsönöznek az elmés, fordulatos párbeszédnek, melyekkel oly kitünően tudja jellemezni alakjait. Minden alakjának meg van a maga sajátos beszédmódja, egyéni hangja, mely a lélekbe hagy pillantani. E hang, e beszéd épen oly közvetlenséggel tolmácsolja a szemérmesen titkolt, de önkénytelenül is megnyilatkozó szerelmet, mint a hetyke elbizakodottságot, a szilaj nyersséget, körmönfont furfangot, kegyes jámborságot, hültszájú együgyűséget s valamennyi skáláját az érzelmeknek s valamennyi típusát a különböző egyéniségeknek. Ez az ügyesség a párbeszédnek szövésében természetszerűleg arra csábította a népies beszélyek íróját, hogy a népszínműben is próbálja meg tehetségét. Hét színművet irt összesen. Legnagyobb sikert az elsővel, a *Betyár kendőjével* aratott, mely több mint ötven előadást ért, s ma is, huszonhét év múlva, színen van, s állandóan érdekli, gyönyörködteti a közönséget. Tárgyát egy régi népballadából merítette, mely már ott van legelső népköltési gyűjteményünkben, az Erdélyi János-félének első kötetében. E ballada nem tartozik népköltészetünk java termékei közé; cynikusan mondja el, hogy Gyuri Bandi mint fonta össze keszkenőjét kötélnek, s mint húzta föl feleségét egy nagy fára. De van benne két szép sor, az ébredő lelkiismerettől mardosott gyilkos följajdulása:

«Jaj Istenem, édes anyám, vétettem,
Feleségem, szeretőmért, megöttem!

Azt hiszem, ez a két sor kapta meg Abonyi Lajos szívét, ez teremkenyítette meg képzeletét, úgy, hogy a visszataszító tárgyból egy emelkedett, nemes drámai művet alkotott. Lehetnek a *Betyár kendőjének* dramaturgiai szempontból fogyatkozásai, de az is kétségtelen, hogy valódi drámai élet lüktet benne, s mikor ez le-leszáll, kedves életképi jelenetek tartják ébren érdeklődésünket. Az alföldi kis városi élet rajza, a nagyasszony, a tisztos agg matróna, Ferencz úr, az aggregény, a korhely, kártyás czimborák, Csepü, a szabó, Kajszin Dárius, a borbély, egy-egy vonással bemutatva, a jellemzés hűségének ritka példái. A híres csárdai jelenetet, melynél hatásosabb aligha fordul elő népszínműveinkben, nemcsak egy utólérhetetlen művésznő tette oly emlékezetessé, a költő is hatalmasan írta meg. S itt-ott mily erős drámai nyelv szólal meg e darabban. Például, mikor Bandi, a szerelem és bor mámorából kijóza-

nodva, s keserű megbánástól mardosva, benyit az üres házba, hol nem fogadja többé a szelid, szép, türelmes asszony, az asztalra könyökölve tépelődik, s többek közt ezt mondja: «Milyen szomorú minden! Az ajtó sír, ha kinyitom, a lóca jajgat, ha ráülök.» A nép fia egyszerűbben, igazabban, s mégis ennyire a drámai páthosz erejével, nem fejezhetné ki fájdalmát.

A *Betyár kendője* a polgári drámának is sok becses elemét rejtí magában; a *Panna asszony leányát* pedig több joggal lehet polgári drámának, mint népszínműnek nevezni. A *Panna asszony leánya* Tóth Ede *Falu rosszával* versenyzett a nemzeti színház népszínműpályázatán. A két színészbíró a *Panna asszony leányának* ítélte a jutalmat, a három író ellenben a *Falu rosszával*. Nem szenved kétséget, hogy az utóbbiaknak volt igazuk.

Tóth Ede színműve a magyar drámai költészet egyik legbecsesebb alkotása. De a színműbírók is nem a *Panna asszony leányát* becsülték túl, hanem *Falurossza* értékét helyezték kelleténél alacsonyabbra. Abonyi Lajos népszínműve szintén megérdemelte volna a koszorút, nemcsak azért a kitűnően megrajzolt alakért, mely után a darab címét nyerte, s mely Blahánénak alkalmúl szolgált, hogy eddigi szerepkörétől meglehetősen eltérő szerepben csillogtassa tüneményes művészetét, hanem még számos alakért, melyeket a költő az életből oly megkapó hűséggel lesett el, s oly jellemzően állít szemünk elé. A *Panna asszony leánya* nem ért el ugyan olyan zajos sikert, mint *A betyár kendője*, de a közönség elég melegen fogadta.

A színpad világa csodálatos világ; író és művész sohasem fér oly közvetlenül a közönség szívéhez, mint itt, sohasem élvezi úgy a dicsőség mámorát, mint mikor a lelkesedés villamos szikrája szalad végig a szíveken, s a fölhangzó tetszés-zajban nyilatkozik százak és százak szeretete, hálája, elragadtatása.

Abonyi Lajos is, midőn egyszer megizlette a dicsőségnek ezt a varázsitalát, szomjuhozott utána, s népies elbeszélései közül elő-elővett egy-egy drámai alakításra alkalmasnak látszó tárgyat, s népszínművet írt belőle. Így termettek az *Ambrus bácsi*, a *Magduska öröksége*, a *Siroki románca*, a *Leányasszony*, a *Férfi sorsa az asszony*, mely utóbbit már elbeszélés alakjában is «paraszt drámának» nevez.

Színműveinek színrehozatalát életének legzajosabb, legizgalmasabb napjainul tekinthetjük. Leginkább ezek ragadták ki nyugalmas otthonából, hol távol az irodalmi és közélet lázától, csöndes elvonultságban, legfőlebb a kis alföldi város társas érintkezéseiben véve részt, dolgozott, szívének nemes ösztönéből, lelkének sugallata szerint.

Attól fogva, hogy 1853-ban, egyetemi tanulmányainak elvégzése

után a szülői házba költözött, rövid megszakítással Abonyban élte le életét. Meg-megfordult ugyan a fővárosban, hová irodalmi összeköttetései vonzották, Vadnay Károlynak, s az akkori fiatal írói nemzedék több más jelesének meleg barátsága; de ezek csak hosszabb-rövidebb látogatások voltak. Csak az 1861-diki évi alkotmányosság szólította őt vissza állandó lakónak a fővárosba. Pest vármegye a széptollú fiatal íróat aljegyzőjének választotta meg. Alkotmányos életünknek ez a föltetsző hajnala azonban hamar bealkonyult. Az osztrák absolutismus, a provisorium alakjában, mint az elvetett sárkányfog, ismét kikel, s a fölőszlatott országgyűléssel együtt a választott megyei tisztikar is helyet enged a régi rend embereinek. Abonyi Lajos is visszavonúl, s folytatja a gazdálkodást apja oldala mellett, mint a ház egyetlen gyermeke, elhalmozva a szülők gyöngéd szeretetétől.

Az apa büszke volt fiára. Bár maga, mint ügyvéd és fáradhatatlan gazda, inkább a gyakorlati élet embere volt, örömmel látta, hogy egyetlen fia a szellem munkásai közt mily bátran és mily szép sikerrel tör előre. A szerető szívű édes anyát költő-fia egészen boldoggá tette. Csak egy hiját érezte boldogságának; hogy fia már belépett a férfi-korba s még mindig nem találta meg azt, a kit a gondviselés neki szánt, még mindig nem hozta el a szép fiatal asszonykát, kit mint édes menyét keblére ölelhetne. A tavaszi napsugár csak nem akart beröppenni a nagy, tágas szobák komor falai közé.

Pedig a költő meleg szíve a szerelem édessége iránt sem volt érzéketlen. Abonyi Lajos még tizenkilencz éves korában jegyet váltott egy bájos gyermekleánnyal, de Isten tudja min, min nem, a két gyermek összezőrdült. Vége lett a szerelemnek, vége a házasságnak. Volt-e szerelmes azután? Hogyne lett volna! Egy-egy viruló leányszó, édes tekintet, kedves zöngésű hang hamar megdobbantja a költő könnyen hevülő szívét. S ha a költő nem kerüli a társaságot, hányszor jön elő ez a csábító alkalom! Abonyi Lajos pedig nemcsak Abonyban s a környéken volt szívesen látott vendége az úri háznak, Nógrádmegyében, a Mátra vidékére is, hol apjának egy kis birtokrésze volt, gyakran ellátogatott, egyik nyáron pedig, Simonffy Kálmánnal és Balázs Sándorral kocsin beutazta Nógrád, Gömör és Borsodmegye jó részét, egyik vendéglátó úriházból ki, a másikba be, magyaros szíveséggel fogadtatva mindenütt. De a gondviselés a keresett kincset nem ott rejtegette számára, közel volt, mégis sokáig nem találta meg. Édes atyja, jurátus-kora óta, jó barátságban élt Szücs Ábrahám gombai földbirtokossal. Szücs Ábrahámnak három leánya volt, egy még csak gyermek, kettő már fölserdült hajadon. A két apa boldog megegyezéssel szánta a másodikat Abonyi Lajosnak. De a fiatalok nem igen vonzódtak egymáshoz, s a szülők el-

elárult terve tartózkodóvá tette a komoly ifjút. Évekre elmaradt a gombai házból, melynek vendégei közt azelőtt elég sűrűn megfordult. A végzet utjai azonban kiszámíthatatlanok. Híresek voltak akkortáiban a dabasi bálók, összegyűlt ott, a helybeli és környékbeli nagyszámú úri családon kívül a Cserhátnak és a Tápió-mellékének úri népe is. Abonyi Lajos is elment egy ilyen dabasi bálba s a sok szép leány közt meglepetve pillantotta meg a legszebbet, Szücs Ábrahám legkisebb leányát, kit gyermekleánykorában észre sem vett, s aki most mint viruló szűz állott előtte. A megújított ismeretségből szerelem lett, a szerelemből házasság s a költő, most már férfikorának delén, 31 éves korában oltárhoz vezette Szücs Klárát, kiben nemcsak szerető, hű hitvest nyert, hanem egy magas műveltségű rokonérzésű lelket is. Harmincznégy évi házasságuk egét felhő sohasem homályosította el, de boldogságuk csak tizenkét év múlva vált igazán teljessé, egyetlen fiok születésével. A családi élet örömei iránt annyira fogékony költő jóságos szívének egész gazdag szeretetével árasztotta el hitvesét és egyetlen fiát, kit rég elhunyt atyjának nevére Lajosnak kereszteltetett.

Abonyi Lajos nemcsak ritka jó férj és apa, hanem páratlan jó fiú is volt. Ma már szokatlan az a tisztelettel párosult szeretet, melylyel édes apja iránt még meglett férfi korában is viseltetett, de megható a gyöngédség, melyet tizenöt éven keresztül ágyban fekvő beteg édes anyja iránt tanusított, elviselhetővé, sőt olykor könnyűvé téve neki a hosszú betegség nehéz terhét. Ápolt azonkívül minden rokoni összeköttetést, s kegyelete még a holtak nyugvó porára is kiterjedt. Midőn felesége testvéreire Gombán meg-meglátogatta, fölkereste a szomszédos Káván apáról-anyáról unokanagynénjét, az én édes anyámat, s fölkereste mindannyiszor nagyatyjának horpadozó sírját is, a kávai elhagyott temetőben. A léleknek milyen érzékenysége, gyöngéd finomsága kell hozzá, hogy az unoka még őszbecsavarodott fejjel sem mulasztja el egy-egy igaz könnyel áldozni a régesrég porladó nagyapának, ki őt mint gyermeket tédén ringatta.

Jó szíve ott sem tagadta meg magát, a hol áldozni kellett. Örömet segített mindenkin, s rokonságuk körében, egy-egy anyagi összehozás alkalmával, a mi sajnos, elég gyakran előfordult, a maga meg-erőltetésével is, mindig ott volt, nemcsak jó tanácschal, hanem anyagi segítséggel is. Ez nem egyszer okozott magának is anyagi gondokat, melyektől csak önmegtagadás árán tudott szabadúlni.

Gazdaságának utána látott, bár jószívűsége és költői kedvtelése nem a szigorú, erélyes gazda mintaképének mutatták őt. Cselédeinek, munkásainak a hibát, mulasztást, ha csak egy kis mentséget látott, könnyen meg tudta bocsátani, dehogy vont volna el tőlük bármit büntetés-

képen. S bizony nem egyszer az is megtörtént, hogy midőn munkásait ellenőrizni ment, nem a munka jóságára, vagy a munkások serénységére ügyelt, hanem szóba ereszkedett velők, s inkább az időt töltette. A leánynapszamosokat mindig daloltatta. Persze nem is igen ment ilyenkor a kerti munka, vagy a répakapálás. Gazdatársai talán mosolyogtak ezen, de mikor annyira szerette azokat a szép magyar alföldi nótákat! Volt kertjében egy kedves helye, oda ült ki estefelé, s onnan hallgatta az utczárol fölhangzó dalokat.

A dal mellett nagyon szerette a virágokat is, kivált a rózsákat. Tavasz végén, nyár elején házatája egész rózsaberek volt. Szerette a gyümölcsfákat is, melyek száz meg száz-számra, egész erdő gyanánt árnyékolták a nemesi kúria nagy kertjét. Jószívének ritka példáját őrzi egy szilvafa. Magról, vagy gyökérről, a kerti út közepén sarjadt ki egy kis csemete. A kertész ki akarta dobni, de az érzékeny lelkű költő nem engedte. Ártatlan élőlényt, hisz a növények is azok, hogy engedett volna megölni. Most ott áll a fa; bizony kissé elállja az útját a járó-kelőknek, de gyümölcsöt terem háládatos ágain.

S hány szegény őrzi hálával áldott emlékét és mennyi szíves barátság sóhajtja vissza az igaz embert, abban a vidéki városban, hol élete java részét töltötte. Mert a társadalmi érintkezésben is kedves, megnyerő modorú ember volt; örömeist időzött birtokostársai s a város egyéb intelligentiája közt a kaszinóban, el-elbeszélgetve magyaros nyíltszívűséggel. Pártpolitikával nem igen foglalkozott, nem mintha nem lett volna politikai meggyőződése, de mert kényes ízlése irtózott a sártól, melylyel a politikai szenvedélytől elvakult pártok egymást bemocskolni igyekeztek, s érzékeny lelke sajgott a fájdalomtól, látván, hogy magyar a magyarnak mily ádáz ellensége tud lenni. Hajlama, vérmérséklete, aggódó természete a mérsékelt politikai irányhoz csatolta, de politikai szereplése csak annyiból állt, hogy képviselőválasztások alkalmával mint választási elnök működött.

Társadalmi téren szivesebben vett részt a közügyekben. Különösen a színművészetért lelkesedett. Abony neki köszönhette, hogy a nemzeti színház művészei egy időben évenként, rendszeren júniusban, három előadást tartottak az abonyi szinkörben. A vendégművészeket részint ő maga látta el kényelmes otthonában, részint gondoskodott ellátásukról. A rózsaeső, mely a zsinórpadlásról az ünnepelt vendégekre hullott, szintén az ő kertjéből került ki. Az is egyik fényes ünnepe volt életének, mikor Káldy, a kuruczdalokból rendezett hangversenyével, körútjában Abonyt is fölkereste. A zene és hazafiérzés kettős varázsával hatottak szívére ezek a fájó, kesergő, bús és szilaj nóták, melyekből egy balsorsverte nemzet kétszázados siralma szól.

Különben is mindig vonzódott ehhez a korhoz. Többször próbálta festeni, de fiatal korában nem sok sikerrel. Történeti érzéke később fejlődött ki. Példa reá *Az utolsó kurucvilág* című, 1886-ban megjelent regénye, melyben már erős korrajzi vonásokkal rajzolja meg az alföldi mozgalmak képét, melyeket *Péró lázadása* néven ismer a történelem.

Abonyi Lajos, életének utolja felé, komoly történelmi tanulmányokkal is foglalkozott. Megírta Abony város történetét, mely azonban kéziratban maradt. De pihenésre mint szépirodalmi író sem gondolt; beszélyek, regények s népszínművek tervezeteinek egész raja forrt agyában. A kimerültségnek nyoma sincs nála, képzelete friss és eleven. Im a természet fia, a nép embere, ki ott áll a kettős forrás örökifjúságot adó vizénél, hajlott korában is fiatal szívvel, termékeny képzelettel szövi kedves, egyszerű meséit. E meg nem csökkent munkakedv, meg nem fogyatkozott munkaerő mennyi becses ajándékot nyújthatott volna még irodalmunknak. De a gondviselés másként akarta. Napjai számlálva voltak. Betegség nélkül döntötte le pár óra alatt a halál. Talán azért így, hogy ő, a ki soha senkinek fájdalmat nem okozott, ne ismerje meg a hosszú haláltusa fájdalmas kínjait. Még egyszer szeretettel emelte föl homályosuló szemét hitvesére és fiára, s azzal lezárta örökre. Jóságos lelke elszállt az örök béke, örök boldogság honába. 1898 április 28-án halt meg. Közel két éve, hogy Abony minden harangja elsíratta, s a jó Isten tudná megszámlálni azokat az igaz könyveket, melyek az igaz ember sírjára hulltak.

De nemcsak a család, a rokonok, a barátok őrzik emlékét. Műveiben talán nem művészileg faragott, nem fényesen csiszolt, de szép és maradandó emléket állított magának. A magyar nép lelkét szólaltatta meg, a romlatlan magyar népét, melyből irodalmunk már egyszer megújulását merítette.

Ma is szükségünk volna erre a megújulásra, mert az idegen szellem talán még erősebben tolakodik be irodalmunkba, mint bármikor. A szó magyar, de a lélek többé nem a miénk. A kosmopolita szellem, mint a kúszó növény körülöleli nemzeti irodalmunk élő fáját, vékony szívógyökereivel behatol az elevenig, s elvonja onnan a pezsgő nedvet, duzzadó életerőt, mely virulást vitt volna a lombkoronába s minden évben egy újabb gyűrűt rakott volna le az izmosodó derék kerge alatt.

Nyelvünk is, mintha vesztené ellenálló erejét, nem tudja kihányni magából a salakot. Az az idegen anyag, melyet a nyelvújítás vitt bele, csak erjesztől szolgált — kiforrvá annál tisztább, erősebb, zamatosabb lett a nemes bor. Most üldözzük a hibásan képzett szókat, de eltűrjük, észre sem vesszük a szófűzés magyartalanságait, melyek megrontják nyelvünket.

Ha azt akarjuk, hogy nyelvünk, irodalmunk igazán magyar maradjon, nem szabad eltávoznunk a nemzeti sajátságainkat őrző hagyományoktól, nem szabad elfordulnunk a nép- és nemzeti szellem megnyilatkozásától. Abonyi Lajos mind haláláig hű és igaz harczosa volt a nemzeti szellemnek. Ezért is megérdemli, hogy igaz kegyelettel őrizzük emlékezetét.

ACHILLEION.

HEGEDÜS ISTVÁN-tól.

FELOLVASTATOTT 1900 FEBRUÁR 11-ÉN.

Hagyj föl, oh lelkem, hagyj föl a lánggal,
Tovább ne ragadjon az eszmény;
Békülj ki nyugodtan e földi világgal,
Czélt röpke örömbé' keresvén.
Mi vagy te? Csak árnyék. És mi hatalmad?
Hited pallója inog tealattad . . .
Hisz' lásd, ki hatalmas, nagy vala, szép,
Beszél ma tehozzád bús regekép.

Szépsége csodás, maga isteni szellem,
Ragyogva körülveszi pompa;
Hol megjelen, ő vele ott van a kellem,
S a lét áldásait ontja . . .
Lánglelke merészen bontja ki szárnyát,
Remegve csodálód messzire szálltát,
Tündöklik az útján, hol tova száll,
A mennybeli fény, az égi sugár.

És száll napsugaras, hő déli világba,
Tova tűn' északnak az árnya;
És száll dicssugaras szép régi világba,
Föltámad a költők álma.

Csodaszép szigeten képzelme beépít
Tündérpalotába, mi dicső, mi szép itt,
És fénylik a mélyben, a víz tükörén,
Tükrözve a zsongó haboknak ölén.

Regél neked itten a kert meg a csarnok,
 Regél neked, oh, de mi búsan!
 Szívszagató gyászt hirdetnek e hangok
 Zokogva vigasztalan búban.
 Halld búgni e bú halk, lassu beszédét,
 Értelme mi mély, igazán ha megértéd!
 Ezt hirdeti létünk végzetekép:
 «Rövid éltü e földi világban a szép.»

Nem hallod a kertben Achillnek az a án
 — A szobra föléled előtted —
 Nem dermed a köny meg a Heine arczán,
 A magános, az utolsó könycsepp.
 Nem támad előtted létre a festvény,
 Achilles tombol a Hector elestén . . .
 Nem hirdeti kő, nem hirdeti kép:
 «Rövid éltü e földi világban a szép.»

Kikelnek a habbul előttem az éjben
 A Né Reidák csapatostúl;
 Siratni Achillt, kinek sírnak ölében
 Gyors lába meg sem mozdúl.
 S az isteni nőt körülveszik ottan,
 Egy vér velük, ő is halhatatlan . . .
 A fején visel ő is fénykoronát,
 A midőn siratja szerette fiát.

Oh jaj, a haragvó, az isteni hősnek
 Maga is siratja a párját;
 Diadal közepett' mindketten elesnek,
 Hallod az anyák zokogását?
 Mint éled a bú eszményi alakja,
 Hogy sajdul a vérző szív is alatta,
 Lesz-e ház az Achill mauzoleuma,
 Lesz-e könynek, a gyásznak pantheona?

S ott hagyva a zordon északi partot
 Ki-kiszállnak a Né Reidák
 Siratni, csodálva a szép szobor-arczot,
 Siratni a két daliát.

De *most* . . . nem látod a Thetis alakját?
 Nem látod amott, mögötte csapatját?
 Kesergő anya az anyát keresi,
 S kertben, palotában sehol se leli.

Tündéri világ, álmok palotája,
 Tükrözve a viznek ölében.
 A ki látja a képed, látja csodálva,
 Látja az alkonyi fényben;
 Hallgassa a hangot búgni, zokogni,
 Szívében örökre fog visszhangozni
 S azt bújja zokogva szerteszét:
 «Rövid éltü e földi világban a szép.»

A SIRENEK HAZÁJÁBAN.

Délolaszországi útirajz.

BERZEVICZY ALBERT-től.

Székfoglaló.

BEOLVASTATOTT 1900 FEBR. 11-IKÉN.

A sorrentoi félsziget déli partja mellett egy pár alacsony, sötét, puszta sziklasziget emelkedik ki a kék tenger tükéből; ezeket még az ős időkben elnevezték a Sirenek szigeteinek.

Egészen lakatlanoknak látszanak és szűk területek, kopárságuk mellett alig tudjuk elképzelni, hogy emberek lakóhelyei lettek volna valaha; de a legnagyobbikon romok láthatók, mint a szomszédos partoknak majdnem minden kinyúló szikláján; ezek talán annak a Guallo nevű erődnek a romjai, a melynek nevétől származtatják a kis szigetcsoport újabb nevét: Li Galli és a mely a krónikások elbeszélése szerint hajdan Amalfi köztársaság száműzött dogéinak börtönül szolgált.

A hagyomány és a néphit tévovázni látszanak arra nézve, hogy itt, vagy ennek a vidéknek más helyén keressék-e a görög-római mythos Sirenjeinek egykori honát, mert a szomszédos Capri szigeten is egy tengerparti szirtet Sirenek szirtjének és Sorrento mellett egy tengerjárta barlangot Siren-barlangnak neveznek; Massalubrense környékén állott pedig egykor a Sirenek temploma, a melynek ma már nyomai sem fedezhetők fel s mely után azt a hegyfokot Mons Sirenianusnak is nevezték.

Mindenesetre ez a vidék volt a Sirenek hazája, az Acheloos szerencsétlen leányaié, a kik eredetileg Nymphák voltak és a Persephone játszótársai s mert a Ceres leányát nem oltalmazták meg Plutótól, a ki az alvilágba ragadta el, a kesergő anya bosszúját kellett elviselniök, a mely alsó testöket madárformájúvá változtatta, de meghagyta csábítóan szép hangjukat, melynek éneke ellenállhatlanul vonzotta hozzájuk a hajósokat, hogy halálhozó hatalmuknak essenek áldozatul.

Csak az Argonauták és Odysseus hallhatták a Sirenek dalát, a

nélkül, hogy életökbe került volna; amazokat a csáberő ellen megóvta az Orpheus éneke, mely még szebb volt, mint a Sireneké, emez — Homer elbeszélése szerint — Circe utasítására társaival, kiknek előbb a fülét betömte, az árbóczhoz köttette magát, a honnan még könyörgésére sem volt szabad őt leoldozniok.

Ennyi az, a mi a Sirenek mythosából úgyszólván a köztudatba átment. Azok a helyi visszaemlékezések azonban, a melyekkel itt Campaniában találkozunk és a régi görög és római írók följegyzései annyira kiszélesítik és oly változatosan színezik ezt a regekört, hogy azok világitásában a varázshangú csodalények a mythologia legréjtélyesebb alakjaiként tűnnek elénk. Nemcsak megjelenésök szorosabban körülírható helye lesz kétséssé, de tulajdonképeni lényök is: egyszer a tenger csábító, vészhozó hatalmainak látjuk őket, másszor a múzsától szült s a múzsák művészetéhez értő, az ékesszólás ihletét személyesítő alakoknak, a napisten mindentudó leányainak. Ép oly rejtélyes a pusztulás, melyet áldozataikra hoznak; ők maguk nem vérszomjasak, nem telik kedvök az öldöklésben és mégis halált terjesztenek maguk körül. Statius és Claudian ép úgy mint Homer, csak sejtetni engedik, hogy a «dulcia monstra» a «blanda pericla maris» vészhozó ereje mikép hozott sorvasztó enyészetet a közelükbe jutó emberi testre? hogy a szélcsend izzó napheve, a Hádesből kiáramló földpárolgás hősege volt-e a Sirenekben mint a rotadás dämonaiban megjelenítve, vagy szerelmük ellenállhatatlanul gyilkos heve adott-e kéjes halált áldozataiknak?

«Nec dolor ullus erat, mortem dabat ipse voluptas . . .»

Sorsuk tragikumát is különbözően szövi tovább a monda némelyik változata. Ezek szerint életök csak addig tarthatott, a míg csábításuknak senki ellentállani nem tudott; a mint Odysseus elmenekült közelükből, kétségbeesésökben a tengerbe vetették magukat és szirtekké változtak. Ezt az elbeszélést egy másik monda úgy módosítja, hogy a verseny, a melyre a múzsákkal keltek és a melyben vereséget szenvedtek, lett vészhozó rájuk nézve; hulláikat azonban a tenger a partra sodorta s az emberek eltemették mindhármukat: Leukosiát és Ligeát a róluk nevezett szigeteken, — melyeket ma már megjelölni nem tudunk — Partenopét pedig az utóbb róla nevezett város, tehát Nápoly helyén, a hol a későbbi ókorban fáklyaversenyekkel ünnepelték emlékét. E szerint a Sirenek Sorrento-vidéki szentélyében — melyet Strabon is említ — már csak mint elköltözött alvilági lényeket tisztelték volna őket. Egyébiránt valószínű, hogy ez a magyarázat akkor keletkezett, a mikor nem hittek többé igazán a Sirenekben, — hitték azt, hogy léteztek egyszer, de nem azt, hogy még léteznek.

Azonban mindezek a regék megegyeznek abban, hogy a Sireneket

a Sicilia és Nápoly között elterülő tengervídéken szerepeltetik, a mythosnak ebben is kedvencz honában.

Mert akárhová tekintünk a sorrentói félsziget vagy Capri magaslatairól, mindenütt a hitrege és a hőskor emlékeivel, Homer, Ovidius és Virgil költői képzeletének alakjaival találkozunk.

A partvidéket éjszaknyugat felől bezárja a Circe hegyfoka, a melyet a pontini posványok síkja köt csak össze a szárazfölddel, világosan elárulva, hogy egykor valósággal sziget volt, mint a hogy Homer megénekelte. Ott székel, vadállatoktól őrzött lakában a «szép hajfürttű» varázslónő, a ki szerelmével egy évig tartotta fogva a vándorló Odysseust s végre arra kötelezte, hogy az alvilágot meglátogassa.

Az Odysseus és az Aeneas alvilági útjának kapuját is ismerni véli a hagyomány az Averno-tó mély árnyékú tükrében; és tovább, Cumae mellett mutogatják a Sibylla barlangját, melynek odüiből Virgil szerint százszorosan hangzottak ki a jósnő jövődömondó szavai. A szomszéd Lucrino-tavat a szárazföldről elválasztó keskeny töltés egykor a «Hercules útja» volt, melyen Geryon bikáit hajtotta át a posványon. A tengerbe messze kinyúló Capo-Miseno magányos szirtjét Virgil Misenus trombitás óriás sírjának mondja, melyet Aeneas állíttatott neki s mely a hű bajtárs és hajókormányos nevét századokon át megőrizte. Tovább a tengerben, Ischia szigetének magas hegyéről a monda azt tartja, hogy Typhaeos óriás testére nehezedik, a kit Jupiter villáma sújtott le s a kinek vonaglása és sóhajtsa idézi elő a hegy vulkáni kitöréseit és a sziget földjének rázkódásait. A Titánok és Daedalus regealakjainak nevei is fűződnek a «phlegraei» vagy «elysaei» mezőkhöz, melyek a tengerpart kihamvadt tűzhányó-hegyei körül hajdan, mint Róma hatalmasainak nyaraló helyei, ma, mint maláriás posványság terülnek el.

Maga Nápoly, mint láttuk, az egyik Siren sírjának helyét jelöli, a sorrentói félsziget és Capri tengerparti barlangjait Proteus és Kallipso rejtekhelyeinek tartották és köröskörül, mindenfelé a mythologia összes isteneinek neveire emlékeztetnek a romok, melyek templomaikból megmaradtak.

Nem természetes-e, hogy talán sehol annyi öntudatos vagy öntudatlan vonatkozás a mai keresztény vallásos szokások, szertartások és babonák s a pogány hagyományok között föl nem található, mint itt, a nápolyi és salerno-i öböl környékén s a szomszéd Sziciliában? Úgyyszólván szemmel látható itt az óvilág istenei és félisteneinek átalakulása a keresztény hit által megtúrt szellemalakokká s a pogány görögök és rómaiak némely istentiszteleti külsőségének naiv megőrzése a keresztény utódok vallásgyakorlatában, különösen ünneplések módjában.

A teremtésben és rombolásban egyaránt csodálatos természeti

erők, melyeknek működése környezi itt az embert, a természeti jelenségek bűvös szépségeinek összetalálkozása, a melynek hatása ellen még a megszokás sem vértet a kedélyt, mindig isteni hatalmakkal látszanak itt közvetetlenül szembeállítani az embert s a hitrege keletkezése és átalakulásának klasszikus talajává avatják ezt a vidéket.

A megnyilatkozó isteni hatalmak mellett az ember annyira eltörpül, hogy tetteinek emlékezete egy pár nemzedéket alig él túl. Tényleg ezen az egész vidéken azt tapasztaljuk, hogy míg a mythikus alakok fénye évszázadokon átsugároz, az itt különösen átalakítólag hatott különböző korszakok nagy történeti alakjai, mintha nyomtalanul feledésbe merültek volna. Egyiknek a neve vagy alakja sincs a nép képzeletében ehhez vagy ahhoz a helyhez hozzáförvén; Olaszország bármely városát vagy vidékét inkább lehet egy történeti névvel eszmetársulásba hozni, mint akár Nápolyt, akár a körülötte fekvő kisebb helyeket.

E tekintetben csak egy történeti alak tesz kivételt és sajátos, hogy ennek is nem annyira történetileg igazolt cselekedeteit, mint inkább daemoni erőktől sugalmazott, meseszerűnek látszó gonoszságait őrizte meg a helyi hagyomány: ez Tiberius császár, a kinek neve és életének alkonya mindenkorra hozzá van csatolva Capri szigetéhez.

A caprii halász gyermekét, ha rosszul viseli magát, a «Timberio» meg a «Barbarossa» nevével ijesztgeti; Timberio t. i. caprii tájnyelven Tiberiust jelent, Barbarossa alatt pedig korántsem értendő a rótszakállú német császár, hanem egy kalózkapitány, a kiről a történelem keveset tud, de a ki Capri szigetén állítólag rettentő dolgokat művelt.

A Tiberius császár Capri szigeti tizenkét nyaralójának a romjai nagyon hallgatagok, de annál beszédesebb a monda, mely az ott történetekről szól: innen tekintette át a szörnyeteg az egész szigetet és lesett a közeledő hajókra; amonnan dobatta le áldozatait a tengerbe; itt áldozott föl ártatlan ifjakat a császárkori vallási divat napistenének, Mithrasnak; ott tobzódott ledér képektől és még ledérebbe asszonyoktól környezve; amott állott a világítótorony, a mely magától összedőlt, mikor a zsarnok császárt meggyilkolták. Csak arról a helyről nem szól a monda, a melyen Tiberius azokat a könyeket sírta volna, a melyekről Capri legnemesebb vörös borát elnevezték.

Csodálatos kis világ ez a Capri szigete! Alakja messziről olyan mint egy álomkép és ha elértük és lábunk kemény, köves talaját tapodja, akkor sem fogunk ki a hihetetlen álomlátásokból. A meredek vörhenyes mészsziklák tömegét, melyeken csak itt ott talál menedéket egy kis zöld lomb vagy fű, mindenünne körülzsongja a tenger hulláma, olyan mély azurkék színben, a minőt sem égen, sem emberi szemben, sem virágszirmon látni nem lehet. A sziklapart kifogyhatatlan merész

változataiban; meredélyek természetes ívekkel váltakoznak s néhol a szigettől különvált, magányos tengeri szirtekben folytatódnak, a melyeknek gyepes tetőit sirályokon kívül más élő lény el sem érheti. És a hol a part a tengerrel érintkezik, ott egyik barlang a másikat követi s mind-egyik más-más szín bűbáját rejtí belsejében: az egyikben fehér, a másikban vörös, ebben zöld, abban kék a vizen áttörő napsugár színjátéka. De valamennyi közt legszebb és legismertebb is a grotta azzurra, a híres kék barlang, ez a pompás játékszer, a melylyel itt a természet az örök nagy gyermeket: az embert pazar jókedvében megajándékozta.

A mióta a német festő és költő, Kopisch a kék barlangot az újabb kor számára fölfedezte s ezzel Capri szigetének egy minden addigitt fölülhaladó vonzerőt szerzett, azóta a németek valóságos szellemi gyarmatuknak tekintik ezt a kis szigetet s évről-évre elárasztják művész- és turista csapataikkal. Mindenütt német fölírásokkal, német művész-egyesületek czímeivel találkozunk; a legkedveltebb kávéház a Scheffel sackingeni trombitásának népszerű alakjáról, a Kater Hiddigeigei-ről van elnevezve, mindenütt német szó hangzik föl, az induló hajó közönségének mulattatására egy-két soldoért a víz alá bukó úszók is félig érthető német búcsúszavakkal kedveskednek s míg másutt Nápoly vidékén minden idegent «inglesé»-nek neveznek, itt mindegyiket azzal a kérdéssel örvendeztetik meg, hogy — természetesen — ő is «tedesco» vagyis német?

Azt hiszem az év némely szakában Capri szigetén több az idegen, mint a bennszülött; és ez egészen jól van így, mert ha az idegenek jól nem éreznék magukat, nem jönnének ide, a bennszülöttek pedig könnyebben élnek meg az idegenek mellett, mint az idegenek nélkül. Helyök úgyis van elég mindannyioknak a kis szigeten, annál inkább, mert a Capresék a nap és éj legnagyobb részét bárkáikon, a tengeren töltik s különben is rendkívül igénytelenek. Ők megélnék abból is, a mit a tenger és a sziget maga terem, az pedig — a bortól eltekintve — valóban nem sok; némely eledelőket, mint a Szent János-kenyeret, még meg is osztják számaraikkal.

A halászaton kívül Capri lakóinak főfoglalkozása kétségkívül az, hogy festőknek modellekül szolgálnak; ez már valóságos élethivatás náluk, a melyre úgyszólván gyermekkoruktól fogva nevelve vannak. Arcztípusuk régi kedvence a művészeknek, talán van ebben része annak a körülménynek is, hogy Capri két ízben volt hosszabb ideig görög gyarmat.

Nem győztük eléggé csodálni a szépségét annak a gyermeknek, a ki vezetőnkül csapott föl, mikor a Salto di Tiberio magaslatára akartunk föl sétálni. Már a fogadóban úgy nevezték meg, mint Capri legszebb

«piccola fanciulla»-ját, természetes tehát, hogy ő is tudatában van e jelességének. Egyébként elfogulatlanul beszéli el, hogy már kétszer ült modellül egy német festőnőnek s bizonyos leereszkedő nyájassággal beszél azokkal a társnőivel, a kik az út egy-egy darabjára csatlakoznak hozzá.

A szőlőkertek közt vezető keskeny ösvényről majdnem mindenütt széttekinthetünk Capri sajátos, fehér, kockaszerű házaira; tovább a régi Castellot látjuk fölemelkedni s még följebb a szép Monte Solarot, a melyen át fehéren kigyózik az út Anacapri felé. Köröskörül mindenütt a tenger szegi be a láthatárt, csak előttünk, ott a merre tartunk, sötétlik a sziklahegy tömege, elfödve a kilátást s tetején a szélben lengő zászlótól megkoronázva.

Az út mellett csakhamar magas póznákra függesztett fölírás vonja magára figyelmünket, mely mindenféle európai nyelveken körülbelül a következő figyelmeztetést tartalmazza: — Figyelmeztetjük az utazókat, hogy az igazi Salto di Tiberio vagyis az a hely, a melyről Tiberius császár áldozatait valósággal a tengerbe dobatta, a távolabbi Albergonál van, melyhez az utazó jut, nem a közelebbinél, a melynél egy helyet egész önkényesen neveztek el szintén Salto di Tiberiónak. Egyébiránt a mondott távolabbi Albergonál igen kitűnő caprii vörös bor is áll a látogatók rendelkezésére.

Mindjárt sejtjük, hogy az üzleti versengésnek ez a támadása nem fog megtorlás nélkül maradni. És csakugyan már a következő fordulónál, a szőlőkert szélén, ott ágaskodik megint egy póznaállvány, ilyenféle fölírással.

— Történetileg bebizonyítani mindeddig nem lehetett, hogy Tiberius az általa halálra ítélteteket a róla elnevezett helyek melyikén dobatta a tengerbe: az első vagy a második számú albergo helyén-e? Az azonban egészen bizonyos, hogy a szép Carmelina az első Albergonban látható és ugyanott lejt a népies Tarantella-táncot. Ugyancsak ebben az Albergonban kitűnő caprii vörös bort is mérnek olcsó áron.

Óh Tiberius! milyen előrelátó voltál te, hogy hitelesen meg nem jelölted vérengzéseid helyét; úgy csak egy koreszmárosnak adtál volna kenyeret, emígy meg kettő él meg kegyetlenséged emlékéből.

Valamivel följebb haladva, az első Albergonál meg is pillantjuk az ígért Carmelinát, egy napbarnította, mezítlábos, tarka ruhájú, első fiatalságát már túlhaladott caprii parasztleány alakjában; kérdésünkre, hogy ő-e a «szép Carmelina» öntudatos szerénységgel válaszolja: — Sono Carmelina ma non la bella.

Ha azonban az állítólagos igazi Salto di Tiberio kis falazott erkélyén megállunk s a Tiberius nyaralói és világító-tornyának romjaitól

környezve letekintünk az öbölbe, melyet itt a sziget meredek sziklapartjának keleti hajlása alkot, akkor elfeledjük a szép Carmelinát és Tarantella-tánczát, elfeledjük az első és második albergo versengését a történeti igazságért s mindkettőnek vörös borát, de sőt magát Tiberius császárt is, annyira lebilincsel és megbűvöl a föltárló látvány rettenetes szépsége.

Olyan magasságban, a mely féregtörpeségűnek tünteti föl az emberi alakot, emelkedik itt föl a tengerből egész függélyesen a sziklafal, melyhez alul a csöndesen ütköző, lassú tengerhullám gyűrűi simulnak s melynek szakadékaiban csak itt-ott tud zöldelni a mirtus meg a rozmarin, a szeder és a borostyán levele. Azt hisszük csakugyan, hogy a ki innen ugrik le, az egyenesen a tenger kék ölébe vész; és olyan bűvös az a halotti csend, a mely ebben a mindenünnen elzártnak látszó kis öbölben honol, mintha a halál, a mely ott lenn terjeszti ki ölelő karjait, csábítóan szép is, iszonyatos is akarna lenni egyszerre.

A mint a rémes mélység látványától lenyűgözött tekintetünk ez alól a varázs alól fölszabadul, megpillantjuk a velünk szemben emelkedő s csak egy keskeny tenger-szoros által elválasztott hegyfokot. A sorrentoi félsziget nyugati csúcsa ez, mely egész közel jár Capri keleti széléhez, s megjelenésében hasonló ehhez, szintén kopár, bár kevésbbé meredek sziklatömegével. Déli hajlását is áttekinthetjük innen, a salerno-i öböl irányában; az előtérben ott sötétlenek a Sirenek rejtélyes szigetei, a távoli háttérben tiszta ég mellett megpillantjuk Campania és Calabria hegyeinek hullámos körvonalait, melyek alatt, a tenger partján Pæstum templomait sejtjük.

Az ókor és a középkor különböző elnevezést és különböző jelentőséget is adott ennek a hegyfoknak, a mely az Odysseus és az Aeneas viszontagságteljes utazásának pályájára néz le. A régiek Minerva hegyfokának nevezték a szűzi istennő egy pompás templomáról, mely hajdan ezen a csendes partvidéken állott. Strabon, a görög földleíró, Krisztus születése előtt néhány évvel ezt írja erről a helyről: — «Sorrento campaniai város előtt fekszik Athenæon, melyet némelyek a Sirenek előfokának tartanak; épen kiszögelő csúcsán van Athene szentélye, melyet Odysseus alapított. Innét egy keskeny tenger-szorosan át lehet Capriba evezni. A sziget csúcsát megkerülve, találjuk azokat a pusztaszigeteket, a melyeket Sireneknek hívnak. A sorrentoi oldalon mutogatnak egy templomot és áldozati emlékeket, melyeket eme helyek tisztelői emeltek.» A középkor óta azonban a félszigetnek ez a csúcsa Punta della Campanella nevet kapott, egy harangtorony miatt, a mely itt állhatott, az előhegy legkimagaslóbb szirtfokán, talán a mostani világítótorony helyén s a melynek harangja a partok lakóit védelemre hívta föl, ha

egyik vagy másik oldalon a tenger tükrén kalózok gályáinak vitorlái jelentek meg. Különösen a félsziget déli oldalának saracén rablófészkai; Cettara, Ravello, Vietri bocsátottak ki időnkint veszedelmes rajokat a környék nyugtalanítására.

A formák végtelen gazdagsága nyilvánul a Punta della Campa-nella mögött elterülő félsziget hegységének csipkézett koronájában, mely a legmagasabb Monte Sant-Angelo tetejétől terjed szét a két öbölvidék irányában; és épp oly változatos a partok körvonala, melyet minduntalan egy-egy kinyúló szirtfok, vagy beszögellő kis öböl szakít meg. Általán, hihetetlenül sok a változatosság a távolról egyetlen tömör hegláncznak látszó félsziget belső, hullámos, szakadozott alakzatában, melybe innen, Capri keleti csúcsáról jól bepillantunk.

Legszelidebb bájait ez a vidék tagadhatatlanul Sorrentóban és annak közvetlen környékén halmozta össze; itt legbujább a tenyészet is, legtöbb a lapályos terület, legegyszerűsebb az éghajlat. Már a kéjencz rómaiak fölsímtették a félsziget éjszakai partvidékének ezeket az előnyeit. Pollius Félix ide telepedett híres nyaralójával s a partokon Sorrento és Massa között mindenütt nagy arányú, fényes római építkezések romjaival találkozunk. Ma is legvagyonosabb, legtisztább, legesinosabb és legelégedettebb itt a nép; egyike ez azoknak a kevés olaszországi helyeknek, a melyeken a mindenben való bőség szembetűnő. Ez a benyomás is hozzájárul a természet pazar bájainak hatásához, hogy az időzést Sorrentóban mindenkire nézve kimondhatatlanul vonzóvá, édessé, boldoggá tegye. Valami jótékony optimismus vesz itt erőt rajtunk, a mely egy-egy órára meggyőz felőle, hogy az élet mégis szép, a világ mégis jó, az emberek mégsem oly rosszak, mint hiszszük, mert hisz ha azok volnának, velünk nem tudnának ebben az önfeledett örömben és életélvezetben egyesülni.

Ha Sorrentóból Metának kerülve, a nem rég befejezett új uton, a Piano di Sorrento buján zöldelő kertjei között fölemelkedünk a félsziget középső hegygerinczének itt legalacsonyabb hágójára, a honnan egyszerre élvezhetjük a nápolyi és a salerno-i öböl látványát, csakhamar egészen más jellegű vidék tárul föl előttünk. A félsziget déli oldala alakzatára nézve sokkal vadabb, a déli nap olykori perzselő hevének ellenére, benyomásában sokkal zordabb, mint az éjszaki; csak nagy szorgalommal és türelemmel tud itt az ember helyenkint egy-egy talpalatnyi földet elhódítani a meztelen sziklától lakásnak, kertnek vagy mezőnek. Pedig a tenger oly szeliden simul itt is a fölfelé meredő szürke sziklahegyhez, mint egy kérlelő, engesztelő szerető a rosszkedvű, haragos kedveshez; de ez, a lábait körülenyelgő hullámfodrokat durván taszítja vissza, mintha megvetné az odaadó, szelíd hízolgót s helyette a szürke felhők-

kel ölelkezik, a melyek pedig rászállva egész komor árnyékba borítják homlokát, míg a tenger csupa derűtől ezüstösen csillog. Veszedelmes ám így elhanyagolni, sőt féltékenységre ingerelni a hű szeretőt, mert föld és tenger könnyen szerepet cserélhetnek s ha emez fölháborodik, eszeveszett dühhel csapkodja a szikla kemény falát; óriási hullámok kelnek itt olyankor a magasba, mintha a tenger keblének legbelseje kavarnodnék föl, a melyet éppen itt tartanak legmélyebbnek a Sirenek sötét szigetei körül.

Tényleg a távolabbi út mentén sorakozó szirteket már a régiek furores-nek nevezték el az itt gyakran dúló féktelen tengeri viharok miatt.

Az út, a mely Castellammarenál kezdődve, Sorrentohoz közeledve, átlépi a nyugati hágót, elvisz Amalfi mellett s egész Salernoig vezet, vagyis majdnem az egész csodaszép félsziget körül gyűrűt formálva, a hegyen való átkeléstől eltekintve különösen a déli parton mindenütt szorosban a tenger szélén halad, helyenkint függélyesen aláfalazva, helyenkint a sziklafalba bevájva: ez az út talán a betetőzését nyújtja mindannak a természetélvezetnek, a melyet a vándor a Sirének hazájában találhat. Fölséges gondolat volt annak megalkotása, egyúttal fényes föladat annak a művészetnek, a melylyel az olaszok keze a kővel minden alakjában bánni tud. Szemünk váltakozva kéjeleg a tenger és a hegység látványaiban; a természet szelidebb és zordabb jelenségei, az ember veritékes munkájának alkotásai, a hitrege és a monda képei s a különböző történeti korok romladozó maradványai mellé a mi korunk is hozzáfűzni igyekszik itt a maga módja szerint a maga romantikáját. Egy-egy rémes eset emlékét, a melyről eszünkbe jut, hogy azzal valamikor az ujságok sokat foglalkoztak; kocsisunk föltűnő bőbeszédűséggel tud róla mesélni s a helye is rendesen meg van jelölve; például három odamázolt fekete keresztel az utat a tenger felől szegélyező falon, mellette ilyen népies fölírás: «una signora disgraziata». Ez azt jelenti, hogy itt egy dúsgazdag angol nő zuhant le, nem tudni véletlenségből, gyilkosság vagy öngyilkosság következtében a tengerbe, a mely halála titkát mindenkorra elnyelte.

A trattoria dei due Golfi-tól Amalfiig vezető útszakasz a legvadabbnak és legelhagyatottabbnak látszik valamennyi között; oly gyéren találkozzunk itt emberi lakásokkal, hogy szinte csodálkozunk felette, honnan kerülnek azok a rongyos, szúrto gyerekek elő, a kik csodálatos kitarással követik futva kocsinkat, érthetetlen, félig olasz, félig francia vagy angol szavakat gagyogva s az itteni nép módjára fölemelt mutató ujjukkal adva nyomatékot koldulásuknak.

Az út egy fordulatanál hirtelen föltárul előttünk Positano képe;

egy régi, ma nagyon szerény, kis kereskedő város, néhány apró halászbárkának menedékkül szolgáló elhagyott kikötővel; a meredek hegyoldalon egymás fölé épített lapos, fehér vagy rózsaszínű házai úgy néznek ki, mintha az egész egy, túlmerész fantáziával festett színpadi díszlet volna, a tájkép élénkítése kedvéért ideállítva.

A mint Capo di Conca-hoz közeledünk, a tengerbe kinyúló sziklán mind gyakrabban jelennek meg régi őrtornyok, többnyire egyenlő formában építve, némelyik alsó részében lakóhelyül helyreállítva, mindannyian a saracén és normann korszak kalózharczainak emlékei.

Végre előttünk áll Amalfi. Látványa, festőisége mellett oly bizarr, hogy csak lassankint tudjuk önmagunkkal megértetni azt, a mi tekintetünket az első pillanattól kezdve leköti.

Amalfit voltaképpen minden más várossal szemben az jellemzi, hogy itt a házak legnagyobb része nem a földre építettnek, hanem a tenger fölött függő meredek, sárgás sziklafalak hasadékaiba, azok befelé hajlásának természetes bolthajtása alá, sőt barlangüregeik mélyébe beillesztettnek, mondhatni odatapasztottnak látszik. S ezért mindig találó fog maradni a hasonlat, hogy míg Velence építésénél az emberek a hódok példáját látszottak követni, Amalfi megalkotásánál a méhek vagy a fecskék lakásépítő munkája szolgálhatott mintául.

Különben Amalfi — mint a hogy szépségének legékesszólóbb magasztalója, elmondta róla — oly város, a mely saját magának sirja csupán. Alig tudjuk elképzelni, hogy azon a szűk helyen, a melyet ma Amalfi elfoglal, hogy fejlődhetett ki a középkor első felében egy oly virágzó város-köztársaság, a mely elsőrendű tengeri hatalmasság szerepét vitte, alkotásaival megörökítette magát a távol kelet szent földjén s eltörölhetlen betűkkel írta be nevét a kereskedelem, a jogtudomány, a hajózási technika történetének könyvébe. Akkor, mikor 50.000 embernek adott lakóhelyet, kétségkívül össze kellett épülve lennie a kelet felé szomszédos Atranival s valószínű, hogy úgy ennek az összeköttetésnek, mint Amalfi hajdani hatalmas kikötője védőműveinek és erősítvényeinek nyomait valami nagy elemi rázkódások — minőkről a krónikák tesznek is említést — tüntették el, melyek következtében a tenger elnyelte az egykori part nagy részét.

A város kikötője most, a mai fogalmak szerint nem is megy kikötő számba, benne nagyobb hajó állomásozni nem is merne s parti erősségeiből sem maradt egyéb, mint egy-egy őrtorony Conca és Atrani felől s az a magas normannkori toronyrom, a mely a Monte Cerciti kifutványain emelkedve, a várost megkoronázni látszik, s a melyről a monda azt tartja, hogy Johanna királynő annak párkányáról dobatta le elűnt szeretőit.

Amalfi egykori virágzó hatalmának és gazdagságának ma már alig van más emléke, mint a fényes székesegyház, a melynek műkincsei világosan állítják szemeink elé a különböző korszakokat, melyek e vidék művészetére befolyást gyakoroltak. A byzanci stíl elemeit hagyta hátra az a kor, a melyben ez a tartomány is a ravennai exarchatus alá tartozott, arab-mór elemeket a saracének helyenkinti befészkelődése, román-gót alkotásokat a normann uralom, mely Amalfi köztársasági hatalmát romba döntötte. És mindezek a korok fölhasználták egy valamennyinél régibb időszak fönmaradt emlékeit: azokat az oszlopokat, a melyeket Pästum görög templomaiból hurczolt el a középkor, s a melyekből e vidéken majdnem minden régi templomnak jutott valami.

A keskeny tengerpartról és a szűk, sötét, házak alatt átbujkáló utcákból az ember természetszerűen föl kívánczik abba a verőfényes magasságba, a melyben a kapuczinusok egykori Canonica nevű kolostora — ma Amalfi legkedveltebb vendéglője — trónol. A följutás nem megy minden fáradság nélkül, mert kociút ide nem vezet és a lépcsőzet szinte végtelennek tűnik föl a fölfelé haladó előtt, de ha egyszer fönn vagyunk, bámuljuk az ízlését és mély emberismeretét a középkori Olaszország szerzeteseinek, a kik majdnem mindenütt olyan helyeket választottak letelepedésükre, a hol nemcsak a physikai magasság, de a természet nagyszerűségének áhítatos csodálata is közelebb emeli az embert istenéhez.

Mai nap az egykori kolostori élet emlékei legfőlebb arra alkalmasak, hogy bizonyos érdekes pikanteriat vegyítsenek a kellemes életélvezethez szokott nagyvilági utazók itteni tartózkodásába. Az éttermet, a melyben ebéd alatt népies daltársaságok mulattatják a vendégeket, az olvasótermet, a melyet olykor zongoraszó és vidám csevegés tölt be, csak két lépés választja el az egykori kolostor templomától, a mely ma is istentiszteletre van berendezve, még egy örökmécs is ég benne s csak egyik zuga szolgál — fakamrául. Innen közvetlenül az egykori Chios-troba, az oszlopos kolostorudvarra jutunk, melyre majdnem leszakadni látszik a fölötte meredező sziklafal s melynek egész építési módja, de különösen karsu kettős oszlopai és ívei eredeti faját mutatják a moreszk és goth stíl vegyülésének; de a műélvezetet itt kissé megzavarja a sok lengő fehérnemű, a melynek szárítására úgy látszik, ezt találták legalkalmasabb helynek. A Chiostro egy sziklazugra nyílik s ennek szögletében ott tátong Amalfi legnagyobb barlangja, egyúttal a kapuczinusok egykori kálváriája, közepén a három kereszttel; a legnagyobbik, a Krisztus keresztje, a kapuczinusok szokása szerint föl van diszítve a passió minden jelvényeivel, még a kakassal is, a melynek hármaskörékolása emlékeztette Pétert a mester jövődőlésére s a méccsessel, a melylyel Judás a

poroszlóknak utat mutatott a Getsemane kertbe. Ha a kereszt mellé állunk, a barlangnyílás természetes keretében felséges kilátást élvezünk a sziklákon fölfelé emelkedő város profiljára, a festői partokra és a kéklő tengerre... A tenger napsugaras tükre és halk zugása üdvözöl mindenütt; ha reggel fölébredünk, ágyunkból egyenesen rápillanthatunk, ha szobánkból — mely egykor egy barát czellája volt — kilépünk a kis, földött, oldalain elzárt erkélyre, itt leülve, egyebet se látunk, mint eget és tengert... A hol hajdan a világtól elvonult szerzetesek elmélkedtek a természet végtelenségének szemléletébe merülve, a sírontúli lét végtelenségéről, ott most nászutazó szerelmes párok ábrándoznak és szövik e világi boldogságuk álomképeit vagy életunt világfiak s nagyvilági hölgyek pihentetik kimerült idegeiket.

Az amalfi «Capuccini» egész háza-tájának legismertebb és legnépszerűbb pontja az a csonka, kerek oszlopokra támaszkodó szőlőpergola, a melynek bejárása éppen szemben van az alulról fölvezető lépcső legfelsőbb fokával. Tovább az oszlopokat közönséges póznák váltják föl, de a lugas végighuzódik félkörben az egész hegyoldal körül, a legközelebbi kiszögellő szikláig s mellette a lépcsőzetesen emelkedő, aláfalazott kertben szinte bódító illattal virít egész tömege a chrisanthemum- és sárga rekettye-bokroknak, a rózsáknak, mirtusznak, narancs- és citromfának, melyeket lejjebb, a meredek parton az akantusz és kaktusz tüskés, hegyes levelei váltanak föl.

Mióta Longfellow megénekelte azt a barátot, a ki a Capuccini szőlőlugasának oszlopához támaszkodva, fenséges nyugalommal néz le a mélységbe, a világi élet törekvései és küzdelmeinek eltörpülő képére, nem zavarva ennek az életnek idáig elhaló morájától: azóta ez a pergola az elmélkedő barát alakjával valódi szimbolumává lett Amalfinak, melyet megszámlálhatatlan ábrázolásokban láttunk s a melyet a modern fényképészet is kedvencz tárggyul választott ezen a helyen; és minthogy itt most már nincsenek kapuczinus-barátok, az ősszakállú vendéglős szokott olykor barátesuklyát öltetni és ilyen alakban járul hozzá az ábrázolás hagyományának föntartásához.

A ki nem szívesen időzik olyan helyen, melyen egy pár száz lépcső választja el a többi világtól, az hamar hátat fog fordítani az amalfi Capuccininak; de a ki vágyat érez arra, hogy egy időre a zajongó világ közepette magára maradjon gondolataival és a nagy, örök természettel, az megtalálhatja itt vágya teljesülését. Mert innen felülről nézve valóban szánszalmasan kicsinynek látszik az ember és az ő munkája s végtelenül nagynak és hatalmasnak a természet. Embert voltaképpen nem is látunk mást, mint azt a néhány utast, a ki sopánkodva jön föl a lépcsős úton, irigy pillantásokat vetve reánk, a kik már a magasban vagyunk

s a szolgálakat, a kik görnyedezve hozzák föl az utasok málháját. Ezenkívül távolabb, lenn a tenger partján s rozoga bárkáin és hintálódzó csolnakain a halásznépet látjuk, a melynek kiáltozását még a parton ütköző leggyöngébb hullám moraja is elég erős, hogy elnyomja; egész sürgölődésük arra való, hogy barna hálóikat idestova húzzák, foltozzák, kifeszítsék; veritékes munkájuk ily távolságban a hangyákéhoz hasonló s azt kell hinnünk, hogy a tenger egyetlen legyintése elég volna annak egész eredményét megsemmisíteni. És a sárga sziklahegyeknek, a melyek látóhatárunkat kétfelől beszegik, szintén nem kerülne nagy megerőltetésükbe, egyetlen rendülésükkel lerázni magukról mindazokat a fészkeket, a melyeket az emberek türelmes vállalkra és lábaikra raktak . . . Amde hegy és tenger békés nyugalomba látszanak merülni, nyugodtan úsznak a lassú felhők is a kék égbolton fejünk fölött s a pihenő természet szabályos lélegzetvételét véljük hallani a tenger ütemszerűen megújuló halk morájában . . . Távol világok üdvözlét hozza a hullám, a mely közelebb és közelebb gördül a lábunk alatt fekvő parthoz és végre hozzácsapódik, könnyű fehér tajtékot hagyva hátra; és mi úgy érezzük, mintha lelkünknek csak szárnyait kellene kiterjesztenie, hogy maga is elszálljon oda, a honnan ezek a hullámok jönnek, beléolvadjon abba a tündöklő kéklő mindenségbe, a melybe szemeink előtt ég és tenger összefoly . . . *

*

. . . Ha Amalfit elhagytuk, Salerno felé haladva, változatosabb és színgazdagabb lesz a tengerpart képe. Egymást sűrűn követő helységek, őrtornyok, várak, kolostorok, nyaralók és kertek borítják a hegyoldalt a tenger szélétől föl egészen a bérctetőik magasságáig. Az Amalfival szomszédos Atrani, fölötte a magasban a leskelődő rablófészek: Ravello, a festői Minori, a mosolygó Majori majdnem egymás mellett sorakoznak s míg a hegyek merész, hatalmas körvonalaiba változatosságot hoznak az itt már a szárazföldbe mélyebben benyúló

* Mikor ezeket a sorokat — a mult év tavaszán szerzett benyomásaim után — leirtam, nem sejtettem, hogy egyike vagyok az utolsóknak, a kik Amalfi régi szépségének teljes és zavartalan élvezetében részesülnek. Azóta ennek a helynek fonséges nyugalma rettenetesen meg lett zavarva. Két nappal az elmúlt karácsony előtt a Monte Cerciiti vállának «egyetlen rendülésével» letaszította a tengerbe azt a kimeredő sziklát, mely a «Capuccini»-t délnyugat felől határolta; az Albergo Santa Caterina a szikla alá temetkezett, a Capuccini is erősen megrongálódott, a nagy kálváriás barlang beszakadt, több emberélet pusztult el és Amalfi képe lényegesen megváltozott. A természet megint megmutatta, hogy bájai mögött félelmes hatalmak rejtőznek . . . — A szerző.

völgyek, a szédületes sziklafalak zordon képe mellett nyájas ellentétül szolgál a bujább növényzet: a hosszú övekben egymás fölé emelkedő citrom- és narancsültetvények, a völgyek gesztenyefa-ligetei s a magasabb lejtőket borító olajfaerdők.

A Capo d'Orson túl megnyílik előttünk Salerno panorámája s a róla nevezett öböl tulajdonképpen medenczéje, epp olyan természetből formált kikötő, mint a nápolyi öböl, mely eszünkbe juttatja a római író hasonlatát, mely szerint ezen a vidéken a föld kinyújtani látszik karjait a tengerbe, hogy az emberek kereskedelmének védelmet és segítséget nyújtson.

De a tengerparti útnak még jó darabja választ el a kikötőváros napban csillogó házeitől. Itt a sziklás part ismét meredekebbé válik, a házak és kertek gyérebbek; csak a kaktuszok terjesztetik ki polipok módjára szétnyúló óriás leveleiket s az opuncziák kalácsformán tagolt vastag ágait a naptól elperzselt gyepon, melyen legelő kecskék fehérlenek.

A hol a tengerből két, testvérpárnak nevezett szirt emelkedik ki, azon a tájon szélesebb, nyájas völgy nyílik a hegységbe és ennek kapuját foglalja el festőien szétszórt házaival Vietri. Itt már töltés, alagút és vasúti híd emlékeztet a modern kor átalakító alkotásaira s háttérbe szorítja a természet és a történelem romantikáját.

Salerno fekvésének minden szépségével sem tudja elúzni azt a szomorú gondolatot, hogy jelene mily törpe, nagy multjához képest. Népeisége a XII. században körülbelül hétszer akkora volt, mint most s abban az időben érdemelte ki a Civitas Hippocratica nevet egyetemének híres orvosiskolájával, a mely a gyógyítás tudományának valóban világra szóló alma matere lett. A város felett emelkedő vár bizonynyal még Guiscard Róbert idejéből való; talán ott töltötte bujdosása végső napjait az erős lelkű VII. Gergely pápa, a ki «szerette az igazságot és gyűlölte az igaztalanságot s ezért számkivetésben halt meg», mint halálos ágyán mondta önmagáról s a kit itt is temettek el, a székesegyházban, a hol csak a legújabb kor állított neki fényes síremléket. A nagy pápa temetkezési helyeül szolgáló dóm különben maga is fényes emléke a norman uralom korszakának; szószékei, sorompói, padlója mesterművei a mozaik-készítésnek: «a hanyatlás e művészetének, a barbárság e tündöklő virágának.»

Salernónál a hegyek amfiteatruma visszalép s a parton jó messzire elnyúló síkságnak ad helyet; itt már megválnak a sorrentói félsziget sajátos hegyalakzatától s növényzetétől. Posványos legelők borítják a síkot, csak itt-ott váltakozva mezőkkel; rajtok tehenek, lovak s főképp bivalycsordák csatangolnak; a gyepek terület semmivel sem látszik

magasabban feküdni a mögötte kezdődő tengernél, melynek vakító fehér tükrét északfelől az ép elhagyott félsziget torzonborz sziklapartja szegélyezi, míg a messze háttérben, különválva a félszigettől, éles körvonalakban tűnik föl Capri szigetének sötét tömege.

Lassankint aztán megint összeszűkül a hegyek és a tenger közötti terület s így a vaspálya is, melyen már itt haladunk, közelebb jut mindkettőhöz. Az Appenninek heglánczának körvonalai és völgyeinek plasztikai kialakulása fölveszik azt a csodálatosan szép jelleget, a mely Campania hegyeit Nápolytól északra is megkülönbözteti, erdőtlen lejtőinek színe is ugyanaz a violaszínbe játszó zöld, a mely Pompéji környékének annyi búbját kölcsönöz.

Pæstum vasuti állomását csak néhány lépés választja el a kapuromtól, melyen át az egykori város területére lépünk. Ezt a kaput Porta della Sirenának nevezik, egy ma már majdnem fölismerhetetlen domborműről, mely ivének köldökkövét díszítette és a mely, mint látszik, sirent ábrázolt. A város pedig, a melynek egyik kapuja volt ez s a melynek körfala még alacsony omladékképpen környez egy nagy szabálytalan négyszöget a tengerparti lapályon, egyik legvirágzóbb helye volt a római kor előtti Nagy Görögországnak, ifjabb testvére Sybarisnak és Krotonnak, megelőzője Neapolisnak és Cumænek s a tengeristen tiszteletére Poseidonia nevet viselt.

A görög város romjain kívül csak néhány elhagyatott tanya s egy urasági majornak látszó nagyobb udvar borítja ezt a területet, mind olyan épületek, a melyeknek eredete csak a legutóbb mult századokban kereshető; egy pár magas pinia sötét lombja közt mélabúsan suhog a szél, fölöttük csókák vijjogó, károgó csapata röpköd. Ennyi az, a mit látunk és hallunk Pæstumban, mielőtt az ókori romok leghatalmasabbjaihoz: a három templom külön bekerített területéhez jutunk.

Az a mi az egykori Poseidoniával s későbbi Pæstummal történt évezredek folyamában, meseszerűbb minden mesénél és szinte hinni késztet abba a varázssba, a mely embereket s talán városokat is időnkint láthatatlanokká majd ismét láthatókká tud tenni.

Először jöttek, — több mint harmadfélezer esztendővel a mi korunk előtt — a görögök; hatalmas, gazdag gyarmatokat alapítottak itt, ebben, a tengerrel százszorosán ölelkező tartományban, a mai déli Olaszországban, Siciliában s a többi kisebb szigeteken; művészetök üde ifjúságának legelragadóbb alkotásait állították föl itt, költői képzeletök alakjaival pedig benépesítették mindenkorra a partok szikláit és berkeit s a tenger hullámozó síkját. Azután jöttek a rómaiak, kevesebb művészi tehetséggel, de nagyobb gyakorlati tetterővel megáldva; leigázták a görögök hatalmát, de tanultak ízlésüktől s művészet, vallás és kereskedő

tevékenység egy ideig még a régi nyomokon haladott; a Poseidon városa — most már Pästum — sem változott nagyott. Majd megdőlt a római uralom is, zürzavaros harcok, új fajok, durvább, egyszerűbb életviszonyok kerültek fölszínre; és ebben a korszakban egyszerre eltűnik Pästum, — szinte azt hihetnők, hogy egy időre a tenger árja borult feléje, hogy Poseidon magának követelte az ő városát és leköltöztette az Okeanidák nedves birodalmába . . . Ha a salernói öböl környékén mindenütt nem találkoznánk olyan antik oszlopokkal, a melyek kétségtelenül a középkorban lettek elhelyezve és kétségtelenül a pástumi templomokból valók, akkor azt kellene hinnünk, hogy már a középkor derekán teljesen feledésbe merült az egykori Poseidonia; hogy a későbbi középkor s különösen a renaissance nem ismerte, tudomással sem bírt róla, az egészen bizonyos, mert hogy is lehetne elképzelni azt, hogy egy olykor, a melyet lázas lelkesedés ragadott meg az ókor görög-római művészetének minden újon fölfedezett töredéke láttára, le nem írta, le nem rajzolta, előképül föl nem használta volna a legrégibb görög építőművészet ama csodáit, a melyek itt, Pästum posványos rétején maradtak fenn számunkra. Csak a tizennyolczadik század közepén, — tehát majdnem egyidejűleg Pompeji fölfedeztetésével — bukkant rá véletlenül egy kevésbé ismert művész ezen az elhagyatott, kihalt vidéken, ezekre az elfeledett romokra s azóta a művészet iránt érdeklődő világ kezdett tudomást venni róluk, kezdte fölkeresni a helyet, daczára maláriás levegőjének és a környék félelmes rablóinak. Goethe is a múlt század végén már meglátogatta Pästumot, s bár első ottlétekor még nehézkesnek mondja ezt az építő-stílt, második kirándulásáról már azt írja Herdernek, hogy e romoknak a képe «az utolsó s talán a legmagasztosabb eszme, melyet délről magával visz éjszakra», s hogy különösen a középső a három templom közül, fölébe helyezendő mindannak a görög műemléknek, a mely Siciliában található.

A homályba veszett, elfeledett, majd ismét fölfedezett s most a világ minden tájáról fölkeresett templomromok ott állnak, a magas fűtől borított lapályon, melyet egyfelől szép hegyek koszorúja, másfelől a tenger végtelen síkja határol, — harmadfélezer esztendő óta, emberi és elemi erőnek egyaránt ellenállva, bár díszük nagy részétől megfosztva, még mindig hatalmasan, még mindig büszkén, egymás mellé állítva a természet és az idő végtelenségét: valóságos Memnon-szobrai a nyugatnak, de bús némaságuk ékeesebben szóló a napkeleti sivatag kőóriásainak hajnalüdvözlő rejtelmes énekénél, hiszen az ő szavuk helyett fölharsan olykor a viharzó tenger hatalmas dala, időtlen idők óta keltve visszhangot ezeken az elpusztíthatatlan oszlopokon . . .

Mert valóban elpusztíthatatlanok ezek a még fönnálló romok,

mintha csakugyan az örökkévalóság számára épültek volna. A könnyebb, kisebb oszlopokat, melyek a templomok belső czelláit környezték, nagyrészen elvitték a norman hódítók, a kik a saracénektől már előbb elpusztított város maradványait díszül használták föl saját építkezéseiknél, de a Peripteros külső oszlopait megmozdítani nem bírták; és ha szemügyre vesszük, hogy ezeknek a hatalmas oszlopoknak alkatrészei milyen bámulatos pontossággal és gondnal vannak minden kötőanyag vagy kapcsolás nélkül egymásra illesztve és saját roppant súlyuk összetartó erejére bízva: akkor be kell látnunk, hogyha a régiek nem is tudták szolgálatukba hajtani a természet erőit, hogy átröpüljenek téren és időn, egyhez jobban értettek, mint minden később jövő kor: művészileg maradandóan alkotni!

A három templom közül a legdélibb szélsőt, Bazilikának nevezték el, nem tudom miért; korra valószínűleg ez a legrégibb s mert legnagyobb a három közül, alighanem Zeusnak volt szentelve, ámbár az a körülmény, hogy egy oszlopsorral közepén kétfelé osztottnak látszik, azt a következtetést is megengedi, hogy talán két istenség egyesített temploma volt. Tiszta dór-stilben épült, épp úgy, mint a középső, a melyet hagyományosan Neptun-templomnak neveznek s talán helyesen is, mert szinte kétségtelen, hogy ezen a helyen a tengeristennek díszes templomot építettek. A Neptun-templom tagadhatatlanul legszebb, azzá teszi arányainak tökélye, a dór oszlopok szigorú, méltóságos, szilárd komolysága, az egésznek megalkotásában nyilvánuló fenséges nyugalom és egyensúly. Legkisebb az úgynevezett Ceres-templom, mely éjszakra a másik kettőtől, valamivel távolabb áll s inkább a magasba törekvő szerkezetével némileg eltér a másik kettőnek szélesen, tömören szétterjedő irányzatától. Mindháromnak a homlokzata keletnek néz, mint a görög templomoké rendesen; a középső előtt még fölismerhetők egy nagy áldozati oltár nyomai.

Közelebbről látva, természetesen sok az, a mit idő és emberek elpusztítottak ezeken a templomokon, még a legépebb Neptun-templomon is. A homlokzat timpanonján a domborműveknek többé semmi nyomuk, mint a hogy az oromzat szögletein kétségkívül itt is alkalmazott díszítmények is eltűntek, a széles frizen a triglyphek körvonalai még tiszták és élesek, de hova lett a dísz, melyet a görögök műízlésének megfelelően bizonyynyal itt is megadtak a sík falrészeknek, úgymint az oszlopoknak s mely rendesen a piros és kék színnek és az aranynak gazdag alkalmazásában állott? Az oszlopokat kétségkívül sima, fényes márványstucco borította, ma vájzatuk vonalai inkább csak távolabbról ötlenek szembe, közelebről nézve a meztelen travertinkő szemcséi bomladozni látszanak s helyenkint egész üregekké csorbulnak ki, köztük mi-

riadjai láthatók a megkövesedett kagylóknak és tengeri növényeknek, a melyek még annak az időnek hírmondói, mikor a templomok építőanyagának rétegeit tenger borította. De a dísz, a melyet az idő elvett, ugyancsak az idő pótolni igyekezett, a mennyiben az építőkövek színét oly csodálatos, majdnem vörösen izzó sárgává változtatta, a melynek hatása, kivált napfényben leírhatatlanul szép; mintha színaranyból volna megalkotva az egész, mint egy mesebeli tündérvilág palotája és ezeknek a színarany oszlopoknak és kőgerendáknak a keretében ott látjuk: egyfelől a kék eget és a zöldelő hegyeket, a másik oldalon a kékbe-zöldbe játszó tengert, rajta távoli hajók hófehér vitorláit. A másik dísz, a melylyel a természet fölruházni igyekezett a pusztuló romokat: a növényzet, mely vidáman tenyészik a födetlen oromzatokon, az architrav felső síkján; szélben lengő fűszálak között rezgő lombjai a vadfüge-bokornak, piros szegfű és oroszlánszáj hajlongó virágaival tarkítva.

A lépcsőkből is csak azok a nagy, félemleremagasságu fokok maradtak meg, a melyeket az építészeti forma talapzatul kívánt meg; a közbelső lépcsők, a melyek a bejárat előtt fölhágásra szolgáltak, rég leváltak, a megmaradt köveket is elkoptatta az idő, félig benőtte a fű, rajtok zavartalanul sütkéreznek a zöld gyíkok. És köröskörül hová tűntek a fórum és a város szobrai, márványkútjai, pálmakertjei? Hová tűntek Pæstum híres, kétszer virágzó rózsakertjei, a melyeket Virgil és Martial megénekeltek? Ma csak magas sűrű fű és bozót az a mi környez, benne itt-ott egy levált kőbe, egy oszloptöredékbe ütközik lábunk.

Régi krónikák mesélik, hogy mikor Poseidonia görög lakói a lucanok s később a rómaiak fönnhatósága alá kerülván, ezek kivetköztették őket nemzeti jellegükből s nekik barbárnak tetsző nyelvet és szokásokat erőszakoltak rájuk, a megmaradt, rokonaitól elszakadott, szorongatott görögség időnkint gyászos emlékünnepre gyűlt össze ezekben a templomokba. És miután fölelevenítették mindenben régi görög világukat, dalaiban, szertartásaiban, viseletében és szokásaiban, kesergő jajszóra fakadtak annak a világnak az elmúltá fölött. Ez volt a «könyek ünnepe,» a melyre gondolva Symonds e helyen oly elegiai hangulatba esett s melynek mélabús emléke valóban legjobban illik Poseidonia romjainak mai szomorú képéhez.

De a görög szellem sokkal derültebb minden megnyilatkozásában, semhogy még legkomolyabb alkotásai legfájdalmasabb romladozásukban is ne tudnának napsugaras, vidám, szívemelő képeket varázsolni elének. Csak bízzuk képzeletünkre, hogy merengésünk csendjében lassan visszahozza ezeknek a templomoknak eltűnt fiatalságukat, visszaadja nekik azt, a mit évezredek elvettek tőlük, bevonja külsejüket újra csillogó márvánnyal és aranynyal, megtöltse belsejüket dús kincsekkel — s

akkor csakhamar élet is kél körülöttünk és látni fogjuk azt a görög világot, a mely még boldogan hódolt boldog Isteneknek s nem gyászolni járt azok templomába.

★

A Poseidon-templom előhajójának kapui föltárulnak, látjuk a fölül fedetlen belső szentélyt a beözönlő napsugarak fényében úszva. A vértelen áldozat oltáráról kékes füst száll fölfelé és mögötte, mintegy megdicsőülve a napfénytől, ott áll a tengeristen szoborképe. Hatalmas, büszke, szép férfi, zeusi hajfürtökkel és szakállal; izmos karjával föl emeli a triaenát, a háromágu vasvillát, másik kezével a hippokampok gyeplőjét fogja, ballába előrelép kagylókocsijában, — most indul bejárni a tengerek árját, tetszése szerint vihart vagy csöndet parancsolva a haboknak. Mert ő az, a ki uralkodik a tenger és a föld vizei fölött, a kinek kegye a kívánt révbe vezeti, haragja vészhozó szirtekhez sodorja a hajót; ő az, a ki hármas villájával forrást fakaszt a hegyekből s elgördíti a sziklákat, hogy utat nyisson a folyónak a tenger felé; ő az, a ki a föld pusztító rengését elő tudja idézni s a tengerből fölszálló párák lecsapódásával a talajnak termékenységet, életfakasztó erejét adja meg.

Az ő dicsőségét zengje ma minden, hálaáldozatok szálljanak Zeus testvéréhez, mert Poseidonia hajórajá szerencsésen és diadalmasan tért vissza a révbe, hazahozva az anyáknak fiaikat, a hitveseknek férjeiket, a város népének aranyat és távoli országok kincseit.

A szentélyből jövet, méltóságos léptekkel közeledik a templom kijáratához Poseidon papja. Mintha maga is egy szoborállványáról le szállott isten volna, olyan fenséges alak ez az aggastyán; szépsége állásának föltétele, valamint az is, hogy tiszteletreméltó és hogy boldog ember legyen, a kit az istenek kegyelnek, a kit csapásokkal nem látogattak meg soha. Hosszu ősz hajfürtjeibe myrtuszkoszoru fűződik, kezében hosszú arany botot tart, tagjait hófehér, bő redős ruházat borítja; előtte haladnak és sorakoznak a templom rabszolgái és zenészei, az istentisztletnél szolgáló gyermekek, a kik csak olyanok közül valók lehetnek, kiknek az istenek kedvező kegyelméből mindkét szülője él.

És most megszólal a zene; a gyermekek kara kezdi meg, mindegyiken fehér ruha, fején koszoru, kezében babérág; fuvolaszó és cithara pengése hangzik belé, majd kürtök szólalnak meg és csengő triangulum s azalatt hosszú menetben közelednek az áldozathozók, férfiak és nők, mindannyian felkoszorúzza, gyümölcsöt, drágaságokat, kicsiny szobrokat, háromlábásokat, munkaszerszámokat és evezőket hozva s lerakva mind a külső oszlop sorba, a hol a hálaadomány már tömeggé halmozódik össze.

A pap leszáll a lépcsőkön, közeledik a templom előtt emelkedő

fényes márványoltárhoz, melynek oldalait áldozatra emlékeztető dom-borművek borítják, míg tetejét virágkoszorúk övezik. Következik a véres áldozat, a dodekeis, a legszebb tizenkét fehér bika fölajánlása a tenger-istennek, a ki nem követel most tengerbe fullasztott áldozatot, a minővel csak haragját kiengesztelni szokás, de szívesen fogadja hálálkodó hívei-nek adományát a füstölő oltáron, s megosztja azt velők, megengedvén, hogy maguk is lakmározzanak az áldozat-állatok húsából.

Mikor az első fölkoszorúzott és folszalagozott, aranyozott szárnyu bika az oltárhoz ér, melyen már meggyúlt az áldozattűz, kedvező jel-ként egyenesen a magasba eresztve füstjét, a pap arczezal Poseidon képe s egyúttal a tenger felé fordulva, hangos imába kezd; kezeit eközben egyenesen terjeszti maga elé, jeléül, hogy imája a tenger istenének szól, nem az égben lakozóknak a kiknek fölemelt, nem is az alvilágiaknak a kiknek lefelé nyújtott kézzel szokás imádkozni. Az ének elhallgat, csak a fuvolák lágy zenéje kíséri a fohászt, melyet a pap mély, érczes hangja hallat; először dicsőíti Poseidont, a hatalmast, a rettenetest, a ki mind-azonáltal jó az ő népe iránt; azután meghálálja a segílyt, melyet a ten-geristen nyújtott, könyörög, hogy a hálááldozat kegyes fogadtatásban részesüljön, hivatkozik mindarra, a mit Poseidonia népe hálája és tisz-telete lerovására a multban tett s végül reménykedve, bizakodva esdi le jövőre is Kronos fiának kegyelmét.

Most szétosztják a szentelt árpaszemeket, melyekből előbb a pap, azután az áldozók mind néhányat a fölálldozandó állat fejére, mar-jára s az oltár parázssába dobnak; a kétfelől kötőféken tartott bika mint-egy néma megadással hajtja le önként fejét, — mire örömmiadal tör ki a tömegből, mert ez legbiztosabb jele, hogy az istenek előtt kedves az áldozat. És megszólalnak a harsonák, a prosodia, melynek lassu ütemü hangjai mellett közeledett a menet, átesap ujjongó dythirambosba, de közbe, mialatt a bárd lesújt és az áldozat vére az oltár fehér márványát előnti, a kardalból kihallatszik a hololygnos is, a nők messzezsengő kiáltozása, melylyel az örömásldozatot ép úgy elsiratják, mint halot-taikat.

Az áldozók a parázsszal megszentelt vízbe mártva kezeiket, meg-hintik vele magukat és az oltárt. A sisteregve föllángoló oltártűz füstje elfödi a templom bejáratát; az ünneplő tömeg elárasztja a tért s míg az egymásután lesújtott állatok borral öntözött húsából kiválasztják azt, a mi az istenségé és azt a mi a híveké, Poseidonia ifjai és leányai a cithara, triangulum és a sípok hangjai mellett szilaj tánczra kerekednek; orczaik úgy égnek, mint a rózsák, melyek hajfürteiket díszítik, izmos, ruga-nyos, naptól barnított tagjaik a féktelen életkedv hevében hajlongnak és keringnek.

Azután megindul a kavargó, vidám tömeg, oda a hová a hangszerek vezetik, a tenger partja felé, a hol a lakoina vár reá; tovább és mindig tovább vonúl, az ének, kürt és sípszó, — a csengő, harsogó zene mind halkabban hangzik a mint eltávozik tőlünk s a növekvő távolsággal mintha szomorúbbra változnának hangjai . . . Talán már nem is ének és zene az, a mit hallunk, csak a szél ábrándos, majd fájdalmas, bánatos zúgása onnan a tenger felől; a szél az, mely danolva végigszánguld a síkon, fölborzolja a rét fűvét, elnyargal a hegyek közé s széttépi, elsőpri érzékeink hiú káprázatát, képzeletünk légies alkotásait . . .

Szomoru, sárga romok előtt állunk megint, elhagyott pusztaságon. Körülöttünk nincs semmi más hang, mint a haraszt zizegése, a partot csapkodó tenger elhaló s megújuló moraja, valami távoli csorda ide tévedt kolompszava és egy-egy a szélről elkapott emberi hang értelmetlen síráma — mind összevegyülve egy zürzavaros panaszhangba, mintha a természet kebléből szakadna föl mély, fájdalmas sóhajlás, hogy elröppenjen elmúlt idők, letűnt világok, meghalt istenek után . . .

Mert meghaltak ők, a kiknek büszke templomai és örökszép szobrai állottak itt, a kiknek oltárán folyt itt a vér és illatozott a tömjén. Meghalt a hatalmas Neptun is, eltemetkezett örökre a tenger fenekén sugárzó palotájába, hogy onnan soha többé föl ne szálljon; mit használt neki az ambrosia és nektár, a melylyel a többi istenek társaságában ő is halhatatlanságot szítt magába? Meghalt azon a napon, a melyen oltárköve kihült, a melyen temploma díszét elvinni hagyták más isten házának ékességeül, a melyen nem volt többé hívó ember tengerhánysa hajón, ki kezeit könyörögve terjesztette volna a tengerben lakó istenség felé.

Föld, tenger és ég immár más uralomnak hódol.

Ha a vihar dühöngve útjára indul, mély barázdákat túrva föl a tengeren s egymásra tornyosítva a fellegeket, ha a természet sarkaiból kifordúlni látszik s a nappal ellopja az éj sötétjét, hogy a menekülés útja homályba veszzen, a recsegő vitorlához kapaszkodó hajós égre tekintő pillantása előtt magasztos látomány jelenik meg: a szakadozó felhők nyílásában hirtelen kivillanó fény közepette egy szelíd, jóságos, bájos fiatal anya alakja, karjain mosolygó kiseddel, mindkettőnek fején tündöklő korona, mindkettő szemsugarában biztató remény, a menekülés a révbejutás boldogító ígérete . . .

Ave Maria, Stella maris, fer opem nautis!

Üdvözlégy Mária, tengerek csillaga, segítsd meg a hajósokat!

Ezt a fohászt olvastam az amalfii kikötőre nyíló kis kápolna ajtóíve fölött.

És az új uralom elűzte a tengeristen pajzán szolgáló szellemeit is.

Nem kürtölő Tritonok, nem enyelgő Nereidek azok a sötét hullám taráján megvillanó fehér buborékalakok, csak a víz örökös játéka váltogat ilyen színeket, csak fölbukó delfinek űznek ilyen tréfát a hajó kíváncsi népével.

Vajon a Sirenek is eltűntek-e örökre, csábító énekükkel és gyilkos szerelmökkel? vagy talán csak alakot változtatott varázsló erejük, beköltözött a zizegő fűbe, a susogó falombba, a tengermosta sziklába, ebbe az egész vértől ázott olasz földre? Avagy nem Sirén-e maga ez az ország, a mely évszázadokon át vonzotta magához végzetszerű csáberővel éjszak szőkefürtű fiait, kit koronával, kit kincscsel, kit babérrel kecsegtetve, hogy odahagyják kedvesöket, tűzhelyöket és elhozzák ide czéltalan áldozatul forró vérökkel fiatal életöket?

Hanem azért mi még sem akarjuk a történet eseményeinek világitásában szétfoszlanı hagyni a rege búbajos alakjait; inkább hallgatunk gyermeki hittel a költő naiv elbeszélésére és keressük és elképzeljük, hogy melyik lehetett az a szírt, vagy melyik az a virágos rét, a melyen a Sirenek csábító éneke várta a tenger vándorát?

És ha kél az alkonyi szellő, a nap leáldozik a Posilipo tengerbe meredő csúcsa mögött, a Vesuvon és a sorrentói félsziget heglánczán előbb vérvörös, aztán lilaszín fény dereng, s az utas megválni készül a Deserto magaslataitól vagy a Villa Tiberiana romjaitól, hogy leszálljon a völgybe, melyre már mély árnyék borult, meg nem állhatja, hogy még egy utolsó pillantást ne vessen oda, a déli partok felé, azokra az alacsony, pusztá sziklaszigetekre, a melyek olyan sötéten emelkednek ki a kék tenger tükréből, s a melyeket ős időkben elneveztek a Sirenek szigeteinek.

KATONÁK.

KOZMA ANDOR-tól.

FELOLVASTATOTT 1900 FEBR. 11-IKÉN.

I.

Nyári reggel, napsugáros —
Semmi nyugtom álmos ágyon.
El, ki mezőre, rétre vágyom,
Enyhe, friss lég csal nagyon.

S már mögöttem ím a város —
Üdvözlégy te zöld mezőség!
S perg a dobszó s rá a helyőrség
Lépte döng a parlagon.

Tratta-ra riong amarra
A vadász-had trombitája.
Magam is lépegettem rája
Peczkesen, mint víg legény.

Régen volt . . . De lám, kanyargva
Erre, erre jönnek épen,
Könnyű fiúk mind szürke-kékben
S szinte lelkesülök én.

II.

Jó lovon az őrnagy úr
S adjutánsa hadnagy úr
S a zászlóalj kürtöse,
A kiról van sok mese.

Roppant bajszerű vén legény,
Gyönyörűn ül a gebén.
Ő huszár volt valaha,
Fújja kürtjét: tra-ra-ra . . .

Megvitt száz patáliát,
Kapott egy medáliát,
Szerette sok úri lány,
Török, burkus, talián.

Ha maradt vón *csak* huszár,
Generális volna már;
De jutalmul tettiért,
Maga kért szebb hadi bért.

Neki legfőbb tisztelet,
Hogyha ő vadász lehet.
Igy lőn — és ez nem vitás —
Lovas jáger-trombitás.

III.

Alig ment át e vidám dal
Fejemen, mint gyors nyitány,
Itt van már a századával
A mogorva kapitány;
Gubbaszt sánta paripán.

Rettenetes rossz lovas,
De jaj, senki meg ne sértse!
Mert köszvényes, mérges és cseh
S lesz, de mindjárt, ne mulass,
Egyes dutyi, kurta-vas!

Mindig jobban kedvelém én
A vadászt, ki jár gyalog.
Minden egyes szakasz élén
Egy-egy tiszt úr ódalog,
Főhadnagyok, hadnagyok.

És altisztek, meg legénység,
Mintha nyeltek volna nyársat,
Meg sem érzik terhelését
Borjú-, puska-, patrontásnak.
Hej, ti régi jó bajtársak! . . .

Sok vezérszó hangzik messze,
Keverednek, válnak rajban,
Szerte futnak, csapnak össze,
Lesímulnak a talajban —
S mennyi szép rend annyi zajban!

De hiába szép a rend,
Mind a tiszt elégedetlen,
S egy-egy altiszt önfeledten
Több legényt nyakon teremt —
Fékomadta! s szakkерment! . . .

Mint fárasztják, űzik őket,
Mily serényen, mily keményen!
Nem kimélik a tüdőket,
Kicsiholják az erőket
Mind, mi csak van a legényben.

Katonáknak ez a dolga —
És hogy ez nem lágy dolog,
Azzal én nem gondolok.
Bár enyém is ilyen volna!
Mert e ficzkók boldogok.

Délre valamennyi éhes,
Pihenésük mindig édes,
Ajkukon víg dal terem,
Multságuk szerelem —
S mind húsz-huszonhárom éves!

IV.

Nem vagyok én irigy
Pápára, császárra;
De vagyok én irigy
Vidám katonára.

Nem vagyok én irigy
Senki nagy jussára ;
De vagyok én irigy
Erős ifjúságra.

Nem vagyok én irigy
Költők hírnevére ;
De vagyok én irigy
Könnyű szív hevére.

Kemény sort eltűrnék,
Parancsot követnék :
Hej, csak húsz esztendő
Katona lehetnék !

V.

Vissza, vissza, — hí a város,
Az a gőzös, az a gyáros.
Unt igádba lanyha polgár !
Piszmogj s tenta-nyalva szolgálj !

A papirod tele rójjad,
A huruttól magad' ójjad,
Feküdj jókor, későn kelj fel
S hidd, hogy élted színig tejfel.

Katonáknak vad erkölcse
Szíved borzalommal töltse,
De, ha dob perg s a kürt harsan,
Feldobog az mégis gyorsan.

NYÍLIK A RÓZSABIMBÓ.

BÁRSONY ISTVÁN-tól.

FELOLVASTATOTT 1900 FEBRUÁR 11-IKÉN.

Boncs Gábris, a beteg ember, türelmetlenül emelkedett fel karosszékében és indulatosan rántotta meg a csengő zsinórját. Arra bejött egy idős nő, özvegy Gencsy Simonné, a beteg ember huga.

— Micsoda láрма az odakint? majd széthasad tőle a fejem, — mondta a beteg ember nyöszörögve.

— Egy csavargó van itt, olyan garabonczyás-féle, erővel be akar jönni hozzád. Azt mondja, iskolatársa vagy. Ráuszítom a kutyát, ha el nem pusztul innen.

— Szervusz Gábris! — hangzott e pillanatban Gencsyné mögött.

Az özvegy a hallatlan tolakodásra dühösen fordult meg s majd hogy ki nem ejtette szájából a pipát. Mert pipázott a derék nőszemély, akár egy huszárkáplár. A paprikás füstök úgy dőltek belőle, mintha napszámra fujdogálná.

— Na ez már sok egy kicsit, — ripakodott a vendégre a természetes dáma. — Se bí — se bá, csak beállít ide a beteg szobájába. Nem takarodik rögtön? . . .

— Nekem beszélhet; engem meg nem sért; mondtak már énnekem különbet is, — mormogta a «garabonczyás» hidegvérrel s ledobta egy székre a felleghajtóját, kopott utitáskáját is oda tette.

Most látszott igazán, milyen zuhlott. Torzonborz szakálla, összegabolyodott nyíratlan hajával, kis, zömök termete olyan volt, mint a borzé.

— De hallja, akárki fia legyen is az úr, itt emberségre szokik! — kezdte Gencsyné a rendreutasítást; csakhogy nem sokra ment vele, mert a garabonczyás a szavába vágott:

— Ugyan Gábris, — fordult a beteghez, — mond meg ennek az idős gyöntyúknak, hogy ne karicsoljon úgy, mert ide csalogatja a felhőszakadást.

— Jézus Mária! — jajdult fel az özvegy; hallottad ezt, Gábris?!... eltűröd ezt? egy ilyen jött-menttől?!...

— Megbolondulok, ha úgy lármáztok, — nyögte tehetetlenül a vénség. — Széthasad a fejem.

— Hova legyek! — süvöltözött az özvegy nagy elkeseredéssel.

De sehova sem lett, hanem egyet gondolt, a vendég elé toppant s rávijjogott, mint a halálmadár: — adta csavargója! majd megmutatom én, kivel beszél így maga! mind ráuszítom a kutyákat, azt biz én!...

Azzal sarkon perdült s kirohant, mint a szélvész.

— Magunkban volnánk tehát, — mondta nyugodtan a különös vendég. — Rám ömersz-e öreg? Én vagyok Kalóz Kázmér! Tudod, a víg Kalóz, a te hűséges barátod. Eszedbe jutok-e valahára....

— Minek köszönhetem a szerencsét? — nyögte Boncs kedvetlenül.

— Ugyan ne mórlikáld magadat annyira. Tudnod kell neked azt. Hát nem abban egyeztünk meg, hogy a ki kettőnk közül viszi valamire, talpra állítja barátját? Rég volt szó köztünk erről; az ilyesmire nem is az szokott emlékezni, a kinek jól megy sora. De a nyomorúság nagyon köszörüli az ember elméjét. Te úrrá lettél, én meg elzüllöttem; itt az ideje, hogy a régi barátságra hivatkozzam.

— Aztán mit tervezel tulajdonképen? — kérdezte fanyar arczczal a beteg ember.

A garabonciás ravaszul kacsintott.

— Hm, az majd elvállik. Úgy hallottam, szép nagy lányod van: elvenném feleségül.

Boncs lassan fordult gyermekkori pajtásához, mintha azt gusztálná, nem bolondult-e meg. Vissza akarta adni neki a tréfát.

— Tudod mit? — mondta csípősen, — vedd el a hugomat, azt, ha hozzád megy, nem ellenzem.

— Hugod is van? szép-e? — tudakozódott Kalóz nagy érdeklődéssel.

— Magad láttad. Ő az «idős gyöngytyúk».

Kalóz megdöbbenve hátrált.

— Pajtás, azt hiszem, jobb lesz ha aggregény maradok! De beszéljünk komolyan; ha nincs ellenedre, letelepszem nálad.

— S te ezt *komoly* beszédnek nevezed. Ugyan mit csinálnék veled?

— Nem is hiszed, mi mindent tudok én. Bejártam Tolnát-Baranyát, még Amerikát is, — hiszen csak itt van nem messze, a Bakonyon túl. Voltam aranyásó, gyémántköszörülő, meg czirkuszigazgató; nyeltem kést, ettem tüzet, szerepeltem mint jövőmondó. Érték egy fél tuczat

előnyelvet, a tolvaj-ábécztet bele sem számítva. Voltam vendéglős a mikor megbuktam, beálltam pópának a havas alá. Csudadoktort még nem szült a világ olyat, mint én vagyok. Ha én ki nem gyógyítlak a bajodból, öreg, akkor bizonyosan meghalsz. Milyen bolond szerencséd is van, hallod-e, hogy én most ide jöttem. De többet nem megyek el tőled; — nem én a meddig élek! . . .

Boncs elgondolkodott. Valamikor hogy dobta volna ki ezt a tola-kodó frátert! S ime, most ebben az elaggott, szélütött állapotában, még kíváncsún látszik, hogy legyen valakije, a kinek senkire másra nincs gondja, egyedül csak ő rá; a ki megbízható embere, titkárja, jobb keze, a ki könnyítsen bánaságán, pótolja elpusztult erejét.

Mert úgy érezte, hogy ámbár mozognak körülötte, mégis egyedül van ezen a világon. Egyedül, titkos szenvedéseivel, a mikről nem lehet beszélni; a miket nem szabad sejtetni, annál kevésbé elárulni. Különben dugába dőlhet minden, a mire még számít, a mit tervez, a mi elégtétele lenne, a mi élete végső célja.

Ily helyzetben igazán elkelne a meghitt jó barát, a kit még az érdek is csupán csak ő hozzá köt. Hátha beválnék annak ez a Kalóz!

— Nem bánom, — mondta, — próbáljuk meg. Maradj itt egyelőre, de jegyezd meg, hogy egyikünk sincs a másikhoz kötve. Te bármikor elmehetsz; én bármikor kiadhatom neked az utat. Úgy veszed hasznát, a mint hozzám húzol. Mert tudnod kell, — folytatta elfojtott hangon, — hogy mások is vannak itt, a kik parancsolnak.

Aggódva nézett körül, hogy nem hallja-e szavát avatatlan fül. A garabonciás megsejtette, mi mehet végbe a magával jötehetetlen ember bensejében. Szinpadi állásba vágta magát, úgy beszélt henczegve:

— Bántanak öregem! Visszaélnék a helyzetteddel, ugy-e! No majd másképp lesz ezután; a sarkamra állok én . . .

Boncs fitymálva legyintett egyet a kezével.

— Fecsegsz a világba. Tudod is te, hogy itten mi folyik. Ösmered-e már Vajdady Ákost?

— Majd megösmerekedünk, — folytatta Kalóz a fenhéjázást, — ki az?

— A szomszédom. Kiméletlen, erőszakos ember. Csitt te, ha jól hallom, ő jön. Senki se meri az utcaajtót úgy becsapni, mint ő.

Kint, az eperfák alatt vezető pallón, erős férfilépések kongtak. Nemsokára kopogott valaki az ajtón. De nem várt választ, csak mindjárt benyitott. Napsütötte daliás alak volt, olyan két szemmel, a mely szúrt és perzselt. Nem sokkal lehetett túl a harmincz esztendőn.

— Adj' isten öreg! milyen napod van ma? — kérdezte érczes hangon.

Lovagló ruhában volt, korbácsot lóbált a kezében. Idáig hozta magával a balzsamos pusztai levegőt.

A beteg nyöszörgött. Még egyszer olyan gyöngének látszott, mint az imént.

— Sokat fáj a fejem, — mondta elkényszeredetten.

— Hogyne fájna, mikor itt olyan fülledt a levegő. — Maga nyitotta ki az ablakokat, s így szólt Boncsához: beszédem van veled. — E közben jelentősen fordult Kalóz felé, a ki hiába próbálta, nem birt szembe nézni vele.

Boncs félénken kezdte magyarázni: — Iskolatársam, Kalóz Kázmérnak hívják. Igen jóra való, tanult ember; valami alkalmazást szántam volna neki.

Vajdafi apróra végig mustrálta a garabonciást. Az eleinte állta valahogy, de csakhamar elkezdte kapkodni a fejét, mint a ketreczbe zárt vad, a melylyel farkasszemét néznek.

— A hogy akarod, — mondta végre Vajdafi s egy kézmozdulattal, a mely félig üdvözlés, félig parancs volt, elküldte a vendéget: — hagyjon egy kicsit magunkra, kérem.

Kalóz sunyi alakja nyomban eltűnt s ekkor megszólalt Vajdafi.

— A leányod írt nekem.

— Igen? a leányom? — nyöszörgött a beteg. — Mit írt a leányom.

— Nincs rendben a dolga. Az intézet egyik fiatal tanárja nagyon is kitünteti. Udvarolgat neki.

— Ejnye! Udvarolgat? — sopánkodott az öreg ember. Mit csináljunk, vajjon mit csináljunk?

— A leányod könyörög, hogy hozzuk haza, mert nem bírja a zárdai életet. Úgyis elég nagy leány már, azt gondolom, tegyük meg a kedvét.

— Tegyük meg a kedvét, — felelt Boncs, mint a visszhang. — Majd én iratok a főnöknőnek.

— Nem szükséges. Én már intézkedtem. Jön a leánynyal egy jó házból való társalkodónő is. Genesyné induljon értök minél előbb.

— Nagyon jól van Ákos, nagyon jól van.

Vajdafi kezét nyujtott Boncsnak.

— Most pedig pihend ki magadat, — szólt búcsuzásképen. — Én még fordulok egyet a gazdaságban s benézek a te majorodba is. Jó éjszakát.

A mint az ajtót kinyitotta, ott látta Kalózt, alig két lépésnyire egy széken. Mintha abban a perczben ült volna le. Nyilván hallgatózott.

— Nem tetszik nekem ez az ember, — gondolta Vajdafi, s ment a dolga után.

*

Boncs Ilona, a beteg ember leánya, hazajött s a következő hetekben Vajdafi végkép megfélemedezett a garabonciásról. Annak ez alatt nem volt sürgősebb gondolja, mint hogy tőle telhetőleg befészkelje magát sínylődő barátja bizalmába.

Ha semmi más hasznát nem látták is, arra az egyre jó volt, hogy szórakoztassa a ház rokkant urát. Gencsyné ugyan sosem bocsátott meg neki, de minthogy a bátyja most már nem őt, hanem a garabonciást zaklatta százféle szeszélyével: a saját érdekében megtűrte valahogy. Különösen az döntött előtte, hogy szörnyen megunt a sok titkos panaszt, a tömérdek eszelős rémlátást, a mit végig kellett a beteg ember-től hallgatnia.

Szomorú előzményök volt ezeknek a lázas panaszoknak.

A messze multba kell visszamennünk, hogy ezt megérthessük.

Abba az időbe, a mikor az öreg embernek egy gyermekleányt hozott útjába a sors, meg egy fiatal legénykét, a kik ő nélküle talán boldogok lettek volna.

Az a legényke Vajdafi Ákos volt; a bimbóleány pedig egy édes gyermek, a ki még nem is tudhatott mást, csak engedelmeskedni.

A tejelesszáju gyerkőcz titokban szerette a leányt.

Ki ösmeri az ilyen szerelmet? Szerelmét az ártatlan fiúnak, a ki a szenteket illető áhítattal néz fel eszményére! Ki érti meg, mi az: elégni fiatalon, névtelen szenvedést rejtegetve, az epedés okát még az éjféli magányban is eltitkolva. Imádkozó szemmel merülni bele a mennyországba. Némán titkolni azt a tilos érzést, a minek soha sem szabad élő hanggá válni.

A gyermekek szerelmén csak mosolyogni szokás. De a kik csufolják, gondolnak-e arra, hogy a makulátlanság tüzeit kicsinylik, a mely méltó volna rá, hogy oltárok örök lángjává váljék? Ebből a tűzből Ábel áldozata lobog fel az égre, földi salaknak ebben nincsen nyoma.

Vajdafi Ákos alig néhány hónappal volt idősebb annál a kis leánynál. A szegény leányt hát oda adták a gazdag úrnak, az idős úrnak, a ki nagyapja is bátran lehetett volna.

A két gyermekszív reménye végkép elmúlt, a hogy elmúlik az esthajnal pirja, a mint az éj leszáll.

De nem váltak el végkép. A véletlen segített a sorsnak, hogy még tovább is kinozza őket. Boncs Gábris tőszomszédja volt a Vajdafi-háznak; a fiatalok látták egymást néha s megszokták lassan a mártírok szenvedését.

Ettől Vajdasy Ákos férfiuvá érett.

Ebbe a gyöngeszívű asszonyka halálosan belebetegedett.

Bones megsejtett valamit s ámbár a szíve közepébe nyilalt a felfedezés, adta, hogy nem ijed meg. Komédia — mondta magába fanyarul, — hisz' nincsen mitől félnem. Résen vagyok s ezentúl még jobban résen leszek.

De azért dühöngött, ha a szerepére gondolt.

Ah, hát a szép szent, a ki ő mellette megfagy, fel tud ébredni egy más férfi szemétől?

Vad és kimondhatatlan irigység szállta meg. Mind kegyetlenebb gyötrődés zaklatta, s fokonkint nőtt a vágya, hogy a maga kinjait megtorolva lássa.

Szeretett ez a vénülő ember, még pedig először életében. Rideg önzése nem engedte, hogy megkérdezze önmagát: mi jogon vár egy fiatal ragyogó asszonytól viszonszerelmet. Csak kapni akart, móhon és mindent; szerelemmel, vagy akár a nélkül. Mert hisz joga volt ehhez attól, a ki a felesége.

A mint megértette, hogy minden hiába, feltámadt benne a gyűlölet s fogcsikorgatva sziszegte magában: Szenvedjetek, jajgassatok ti is!

Nem állott közējök, csak nem vette le rólok a szemét. Gyönyörűséggel duskált abban a tudatban, hogy övé az asszony, *csak* az övé. S az édes fehér karok hiába tárulnak ki az álmok fantomjai felé: csak őt érezhetik, a mikor ölelni akarnak.

Semmi sem tudta kibékíteni, semmi sem birta megvigasztalni. Még az sem, hogy leánya született. Attól csak még jobban megbolondult. Bűnös, gonosz, szörnyű gyanuja támadt, a mely minden csöpp vérért méreggá változtatta.

Egyetlen gondolat emésztette egy borzasztó kérdéssel: vajjon eléggé ügyelt-e? nem játszották-e ki éberségét?

Százszor is végigment minden perc történetén, az első naptól kezdve, és százszor esküdött meg a lelke fenekén, hogy gaz és örült minden csúf feltevése. De a következő perczben megint csak arra gondolt, hogy bizony vén már és az asszonya iszonyodik tőle. Hisz nem történt az soha, egyetlen egyszer sem, hogy egy szerelmes ölelést visszakapott volna.

Térden csúszott volna valami búcsujáró helyre, hogy esuda történjék vele s megtudja a valót. Eladta volna lelkét az ördögnek, ha csak egyetlen pillantással is bele láthat a vesék titkába.

Már odáig jutott, hogy fel-felriadt éjjel s a jaguár sunyításával bujt meg szendergő asszonya közelében, úgy leste óráig, nem árul-e el álmaiban valamit.

Ettől az örök kintől még jobban megvénült; egészen elgyöngült. Ilyen életet, ilyen zaklatást nem bírhatott ki a szegény asszony. Elment pihenni mindörökkre: meghalt fiatalon.

De azért Boncs Gábris nem gyógyult ki nagy betegségéből, inkább még sulyosbodott a baja. Még fokozta azt a Vajdafi nagy gyásza.

Ez a nyílt gyász már nem a fiatal legény ábrándozása volt, hanem a férfi vallomása, a ki nem titkolja többé, hogy mindent elveszített.

A férfit, a ki megesküdött, hogy meghalt barátnője gyermekét el nem hagyja soha s most már követeli a jogát, hogy ezt a szent esküjét beválthassa.

Boncs Gábris elképedt, a mikor Vajdafi úgy állt eléje, mint a ki követel. De nagyon megvénült s nagyon elgyöngült már arra, hogy ellenszegülni merjen.

Ettől a percztől kezdve nagyot fordult a koczka.

Vajdafi nélkül a gyermek sorsában semmi változás be nem állhatott. Boncs Gábris csak összezsugorodni tudott a lelki kényszer alatt, a mivel ez a vasember uralkodott rajta.

De csak annál szívósabban, annál konokabban élte bele magát egy sötét rögeszmébe.

Ha egyedül volt, őrjöngve tört ki belőle az örök gyanu. Tépelődvé tördelte a kezét s kérdezte önmagától: mért csüng Vajdafi egy gyermek annyira, a kihez semmi köze: a kit az ő felesége szült!

Be-behívta magához a hugát, azt faggatta; tőle akart részleteket megtudni a multból, a jelenből.

Az özvegy mit sem értett a dolog lényegéből s csak konokul szívta a pipáját.

Boncsot ilyenkor elöntötte a düh. Gencsyné azt hitte, hogy a füst izgatja, elkezdte a dohányt dícsérni.

— Igazi csetneki ez, lelkem, egy kis verpelétit kevertem belé, attól olyan szagos.

— Takarodjál! — rivalt rá a bátyja; — te is cselszövő vagy, meg vagy vesztegetve . . .

Gencsyné dohogva vonult el. Megérett benne a sejtelen, hogy bogaras a bátyja. Boldog volt, a mióta a vallatásoktól a garabonczyás révén megszabadult.

Már ő csak úgy hívta Kalózt, hogy a garabonczyás.

Ha a szélütött embernek kellett valami, csak Kalózt küldte be hozzá. Az tudta mulattatni.

Egyszer az özvegy elhatározta, hogy megtudja, mit sütnék-főznek azok ketten. Régi módszere szerint, a kulcslyukhoz folyamodott. Látnia nem volt mit, így hát a fülének szerzett tiltott élvezetet.

A czimborák épen Vajdafyról beszélgettek.

— Nincs máskép, nem is lehet máskép, — szavalt izgatottan az öreg ember. — Köze van a leányhoz, sok köze. Ez már nem pusztá barátság. Ez nemcsak az elhunyt iránt érzett kegyelet. Látod-e Kázmér, mi folyik itt? Hát van énnekem, az *apának*, beleszólásom valamibe? Hát rendelkezem én itt? Minden csak úgy van, a hogyan ő akarja; a társalkodónő csak őt kérdi, a leány csak öneki fogad szót; még Gencsyné is csupán csak tőle tart. Mindez jelent-e jót, Kázmér?

A garabonczyás ümmögött.

— Férjhez kellene a leányt adni — mondta, azzal a hátsó gondolattal, hogy akkor tán elpusztul innen Vajdafa, a ki az ő biztos nyugalmát folyvást rettegteti.

A beteg ember megragadta az eszmét.

— Igazad van, úgy lesz, férjhez adjuk. De őt nem kérdezzük meg, bele sem avatjuk. Ki kell sülni végre, hogy ki itt az úr, kinek van joga a leányomhoz. — Ökölbe szorította a kezét, úgy ismételte a foga között: az *én* leányomhoz.

— Elhallgattak, s Gencsyné, nehogy véletlenül felfedezzék, hamar eltipegett.

Első dolga volt, hogy unokahugát a készülőben levő dolgokba beavassa! — Nagy eset készül szivem, — mondta fontoskodva — férjhez még nem sokára. Így van jól galambom. A te korodban én már asszony voltam.

Vajdafa aznap el nem tudta képzelni, mért van a leánykának kisorsva a szeme.

— Mi történt? — kérdezte tőle megütődve.

Először esett meg, hogy nem kapott választ. A fiatal hölgy, mert bizony már az volt, a társalkodónőjéhez menekült előle,

Ákos utána nézett. Istenem, mondta izgatottan, hogy megzavar ez a képzelődés. Mintha csak az édes anyját látnám.

Attól fogva majdnem vad volt a leány vele szemben. Mintha egyszerre csak elválták régi kedvét: nagyon megváltozott. Már nem simult hozzá; nem bizalmaszkodott vele, nem sugta meg neki apró, pajos észrevételeit.

Vajdafa adta a megsértettet. Meg sem gondolta, mennyire nem illik ez bele az ő eddigi szerepébe. Bántotta a leány viselete s duzzogott érte, mint a gyermek. Napokig nem ment át Boncsékhoz. Ha kilovagolt, elléptetett előttök a nélkül, hogy csak egyszer is arra fordult volna. Pedig ha egy tekintetet vet a kis kert virágai közé, láthatott volna egy halvány rózsaszálat, a mely lopva, szemérmesen rejtőzködve fordítja feléje arczát mindaddig, a míg a fordulónál el nem tűnik.

A mikor már nem tudta így tovább kiállani, mégis csak beköszöntött.

Akkor is vörös volt a kisasszony szeme valamitől. Mennyire hasonlított ezzel a szenvedő arczával *ahhoz*, a ki meghalt! Ez már nem is hasonlatosság volt. Ez már a feltámadt eleven valóság volt.

Sehogy sem birtak többet a régi hangon szólani egymáshoz. Mintha a multat egyetlen éjszakán át elfujta volna valami bűvös szellő.

Olyan idegenül beszéltek egymással, hogy Boncs Gábris nem ösmert volna rájuk, ha így hallja őket.

De a beteg ember erről mitsem tudott s csak ásta Kalózzal együtt a vermet, a melyben majd egyszer megfogja Vajdafyt.

A garabonczyás gondolt egyet.

— Te, — mondta Boncsnak, — hátha nincs igazad. Hátha csak képzelődöl. Pedig ha nem úgy van, a hogy te hiszed, akkor még az is megeshetik, hogy a barátod belebolondul a leányodba.

Erre a szóra felcsillant az öreg ember szeme:

— Hallod-e Kázmér, az nagyszerű lenne! Akkor megtörhetném a szivét, mint ő az enyémet. Nem adnám neki a leányomat; hallod-e, ember!...

— Annyira gyűlölöd?

A beteg kipirult a nagy indulattól. Egy másodpercze kifeszítette a mellét, úgy bizonyította: gyűlölöm! gyűlölöm!

De mindjárt összeesett s megint csak nyöszörgött: — Igen. De hátha véletlenül a leány szeret belé?

— Tudnék rá módot, hogy ez ellen biztosítva legyünk, — mondta Kalóz, sunyi vigyorgással.

Boncs erőlködve könyökölt fel. Mi az Kázmér; mondd meg, hamar mondd meg.

— Van valamim, a miről ha tudna a leány, nem ártana, csak a kezére kellene játszanunk.

— Hát játszd oda Kázmér!

Gencsyné jött s megzavarta a bizalmas suttogást. Boncs köhögött s boszusan förmedt a hugára: — ördög vigye a bagós pipádat!

— Már az igaz, — kontrázott a garabonczyás, — úgy füstöl, mint a kémény.

Az özvegy dühösen tett le az asztalra valamit.

— Ihol az orvosságod, borban kell bevenni; hanem ügyelj, nehogy a bort Kalóz úr vegye be, — tette csípősen hozzá. Azzal elsistergett. A két összeesküvő megint egyedül maradt.

Másnap Vajdady a kert egy félreeső lugasában találta Ilonát. A szégyen leánykának dagadt volt a szeme, s az álmatlanságtól halvány és beesett az arca.

Ezt már nem nézhette Ákos; fájt a szive ezért a nyíltában hervadó virágért. Szomorúan mondta: — Vagy kitárja a lelkét, úgy, mint régen, vagy elmegyek és nem jövök vissza többet.

A ki férfit, az így nem tréfálhat. Pedig Ákos igazi férfi volt. A leány megijedt. — Hogy tud *énnekem* ilyet mondani? — kiáltotta.

Valami ünnepi volt a levegőben. Az a pillanatnyi csend, a mi erre a feljajdulásra következett, a templom szentélyének a csendje volt.

Vajdady kimondhatatlan boldogságot érzett. Felelt volna, de a leány már nekibátorodott s megelőzte.

— Mindent megmondok, — szólott; — két szenvedésem van és egyiket sem titkolom el többé. Megsúgták nekem, hogy férjhez adnak.

Vajdady tágra nyitotta a szemét. A leány látta rajta a nagy csudálkozást s egyszerre felragyogott az arca.

— Maga nem tud erről? — kérdezte örvendezve.

— Egyetlen betűt sem. És így elhiheti, hogy nem lehet igaz.

— Ó istenem! . . . hát csak a Katalin néni találmanya?! . . .

Vajdady nem felelt. Szokatlan levertség vett erőt rajta egy pillanat alatt. Nem birt szabadulni attól a gondolattól, hogy ime, az a lehetőség, a miről Katalin szólt megvan és nagyon hamar bekövetkezhet. Ha ma nem hát holnap; és ezt nem lehet most már kikerülni.

A leány nem látta tűnődését. Őt valami egyéb foglalta el. Egy írást vett ki a zsebéből s oda nyújtotta Vajdafynak.

A férfi belenézett.

— Hogy kerül ez a maga kezébe? — kérdezte hevesen.

A leány szinte megdöbbsent ettől a szokatlan hangtól.

Kalóz találta egy régi könyvben, — mondta.

— Kalóz *ezt* az írást nem találta. Ezt valaki úgy lopta el tőlem, az erekléim közül. S az az ember ide mert vele tolakodni, a maga szívéhez?!

— Megmutatta. S minthogy én megösmertem a maga írását . . .

— Elolvasta!

A leány hallgatott. Nehéz könnycseppek perdültek végig az arcán.

Vajdady mélyen meghatva nézte. Sokaig nem tudott szólani. Hisz ez a papiros az ő rejtegetett, lázas vallomása volt az égi ábrándképhez: ennek a leánynak az édes anyjához.

Hogy mondja meg ezt neki?! . . . Lehet az ilyet bevallani? Lehet ezt magyarázni, a nélkül, hogy szent emlékeket ne sértsen a mentegetődzés legkisebb látszata is?

Minél tovább tapadt tekintete a leányra, annál inkább úgy volt, mintha a rég eltűnt ábrándkép támadt volna fel újra s az hullatná most a könyeit előtte, a hogy tizenöt évvel ezelőtt. Zúgott a feje, zakatolt a szíve. Soha, mióta él, ilyen tévelygés, ilyen zürzavar még nem volt a lelkében.

Az a forrongás, a mi egész bensejét lázba hozta, diadalmaskodott most rajta egészen.

Felemelte a fejét.

— Ilona, — kérdezte, — tud-e nekem *feltétlenül* hinni? Érez-e irántam elég bizalmat arra, hogy bármily örülségnek lássék is a mit mondok, ne kételkedjék abban? Meri-e megigérni, hogy meg nem aláz, akármit hall is tőlem?

A leány ráemelte komoly, fájdalmas tekintetét, s kezét nyújtotta neki. Véghetetlen bizalom, hűség, tisztaság sugárzott szeméből.

— Akkor, — mondta Vajdafi ünnepi komolysággal és felemelte az írást, — akkor hát tudja meg, hogy az utolsó betűig *magát* illeti mindez!

A leány remegett. Földöntuli sugallás hatása alatt sóhajtott:

— Nagyon hasonlítok az anyámhoz, ugy-e?

Ákos ezt talán nem is hallotta már. Nagy elhatározás ment végbe lelkében. Karon fogta a leányt, a ki engedelmeskedve simult hozzá.

— Jőjjön, — mondta hévvel, — bizonyosságot kell szereznünk arról, hogy sorsunk mindenkorra közös.

Vitte egyenesen a beteg emberhez. Az ajtó előtt ott settenkedett Kalóz, arra félvállról rászólt: számadásom van önnel.

A beteg ember ma nagyon gyöngé volt. Épen orvosságot vett be, Gencsyné ápolta.

— Gábris, — szólt Vajdafi bevezetés nélkül, — szeretem a leányodat és a kezét kérem tőled.

Mintha villanyütés érte volna, úgy riadt fel Boncs. Félelmes öröm, nagy diadalérzet ült az arcán.

Tehát nem lehet igaz! . . . Semmi sem lehet igaz a szörnyű gyanúból! . . . És ime, ráadásul végre kezében a boszú!

Mind a két karját kinyújtotta, szólani akart, de nem tudott. Egyet hördült s visszahanyatlott a párnájára. A tiltó szót, a kegyetlen ítéletet, a mi az ajkán volt, nem mondhatta ki. Inkább az volt a látszat, hogy a váratlan nagy öröm ölte meg.

— Meghal! . . . mindjárt meghal! — sikoltott az özvegy s orvosért jajgatva rohant kifelé.

A garabonciás ott fülelt az ajtóban akkor is.

— Vége a jó életnek, — mondta magában cinikusan. Felkapta

felleghajtóját, meg az utitáskáját s gyors ütemben indult neki az országútnak. Hajtotta az a kilátás, a mivel Vajdafy kecsegtette. De'iszen, ő vele itt már le nem számol senki.

Ákos odabent elborulva várta, hogy a menyasszonya kisírja magát az apja halottas ágya előtt. Tekintete eközben egy arczképre esett. A szent asszony, az ő első eszménye nézett rá jóságosan.

Onkénytelenül is esküre emelte a kezét, mint valaha, régen, úgy ismételte, a leányra gondolva :

— Soha-soha el nem hagyom !

KÖLTEMÉNYEK.

SZABOLCSKA MIHÁLY-TÓL.

FELOLVASTATOTT 1900 FEBRUÁR 11-DIKÉN.

1.

A TISZÁNÁL.

Szegény Tiszám, be rég nem láttalak,
Sokat változtál te is az alatt.
A fűzéseid úgy megöregedtek,
S forgóid is tán lassudabbak lettek.

Virág se nyit már úgy a partodon,
A vadvirág, ej, haj, mint egykoron!
De minek is, ha nincs a ki letépje,
Egy kurta-ruhás kis lány kebelére.

A szederindák, ott a fák alatt,
Több levelet tán nem is hajtanak.
Kinek, minek — gondolják, — levelezni,
Ha rajtok túl nincs már kit megölelni!

A kurta-ruhás kis lány elveszett,
Azt se tudom: mivé lett, hova lett? . . .
— Pedig vele egész világ veszett el,
Teli dallal, virággal, szerelemmel.

2.

DAL AZ ALMAFA VIRÁGRÓL.

Az almafa a virágát
 Nagyon könnyen elhullatja.
 Balog Andrist a szégyenbe
 Ez juttatta!
 Az öreg csász azon indult,
 Azon ment a nyomába . . .
 — Le se hull tán, ha ezt tudja
 Az almafa virága!

Egy növendék almafáért
 Nem a világ ha kiássák . . .
 (Csak a csász is kapná meg az
 Áldomását!)
 — «No most Andris, ezt se hittem,
 Két napot ülsz a fáért,
 Kettőt pedig legalább is
 Az almafa virágért!!»

Balog Andris, még maga is
 Csak növendék kis legényke:
 — «Ülök bátyám, akármennyit
 Ülök érte.
 Csak engedje kiültetnem
 Édes anyám sirjára,
 Egész télen úgy várt szegény
 Az almafa virágra!» . . .

. . . Az almafa a virágát
 Nagyon könnyen elhullatja,
 Balog Andrist a szégyenbe
 Ez juttatta!
 Az öreg császt faluszerte
 Dicsérték is nehányon . . .
 De odafönt a könyvibe
 A jó Isten ezt írta be:
 «Jól van Andris, nem bánom!!»

A VEREBEK.

Megdicsért költői elbeszélés.

SZENTESY GYULÁ-tól.

Korán pitymallott. Hajnalálom
Szendergett még a fák alatt,
De kinn a rózsás láthatáron
Aransátorból kelt a nap.
Ledobva éji takaróját,
— A szürkület ködös homályát, —
Felölté bibor-köntösét,
És földig érő fényuszályban
Megállt az égen — és vidáman
Tekinte szerteszét.

Az óriási várost nézte,
Hogy szunnyadozik csendesen.
De kinn a külső város vége
Ilyenkor ébred rendesen.
A város végén bokoraljba
Egy ébredő madár kezd dalba,
Utána zeng a többi mind,
És ablak nyílik, munka ébred,
Az álom száll s a gond, az élet
Kezdődik el megint.

Zöldség-kocsik döcögnek végig
A tiszta, széles útakon.
Rajtuk pirosuló arcu nénik
Ülnek, szoknyázva gazdagon.
A míg koczogva célhoz érnek,

A város is életre ébred,
 Sürög-forog ezernyi nép,
 S mig láрма, zaj zsibong az utcán,
 A zöldséges kocsiknak útján
 Vonul be a vidék.

A Dunapartnak éji csendje
 Zsibongó zajra változik,
 Rakosgatódik sorra, rendre
 Mi onnan elkiváncozik.
 Kocsik dörögnek szakadatlan,
 Kerül és fordul száz alakban
 A tarka-barka emberár,
 Kiáltás, fütty repül keverve,
 Szalad mindenki arra-erre,
 Mig helyre nem talál.

Jön Dorka néni is, sietve,
 Lihegve fut a hely felé,
 A hol a csillagszemű este
 Tegnap szunnyadva fellelé.
 Egyetlen pillantás a helyre,
 És ráismer a régi rendre
 Mit tegnap este elhagyott.
 Fohászkodott vagy egyet-kettőt,
 Egy-két zöldségsomó is feldőlt,
 A mig rakosgatott.

Egyszer csak megmozdul megette
 A láda-, kendő-, rongy-halom,
 S elötünik vidám-nevetve
 Egy borzas gyermek, — vagy majom?
 Alig nagyobb még, mint az öklöm,
 S hogy összekeresi a földön
 A szertehúllt zöldségeket,
 Megáll, vidáman felkaczagva:
 «Ezért kijár a három alma,
 Mer' addig nem megyek!» ...

De még be sem mutattam őtet
 Neked türelmes olvasóm,
 Nem áll a több ily hős előtted,
 Azt jó lélekkel mondhatom.
 A neve? Hajh! Azt elvesztette
 S ha kérdezed tőle, szól nevetve,
 Az én nevem Kosár Laczi!
 — Kosárba lelte kinn az utcán,
 A névtelenség országútján
 Valaha, valaki. —

Ott kinn feküdt a Dunaparton
 Káposzta, zöldség, répa közt,
 S hogy rátalált egy kofaasszony.
 Bögött a pötytyön kis kölyök.
 Ott hencsergett a gyöngye árva,
 Valami rossz gyümölcs-kosárba,
 És kézzel-lábbal küzködött.
 Boszankodik! Nyilvánvaló jel
 Szólt egy éhes poéta — a fel-
 Fedeztetés fölött.

És összegyűlt a nép körötte,
 Akadt kofa, ki könnyezett,
 A másik nevetett fölötte,
 De egybe mind megegyezett:
 Hogy egy rossz lány vagy asszonyféle
 Tevé ki a pondrót az éjbe,
 Pedig olyan szép s eleven . . .
 És közbe lépett Dorka asszony,
 A legjobb szív a Dunaparton:
 «Majd én fölnevelem.»

S ölébe kapta a porontyot,
 Akadt rendőr is ízibe,
 Ki segített e lármás rongyot
 Az őrszobába vinni be.
 Ahonnan aztán, — isten tudja

Mily tekervényes volt az útja
 Mig lajstromozták, felvevék —
 Találtatását bizonygatva
 És mint lelencz-ügyet, ad akta
 Dorkához áttevék.

Így élt az árva napról-napra,
 Káposzta, zöldség közepett,
 Ételt, verést eleget kapva
 Ahoz, hogy épen nőhetett.
 Ha éjszakánként felvigyázott
 A félpiacra s jól megázott,
 Olyankor meg is mosdhatott,
 De kárpótlásul a kofáktul
 A szerint, hogy ki és mit árul,
 Gyümölcsöt, pénzt kapott.

Ez volt tehát a hivatása:
 Örködni a piacz felett,
 A Dunapart volt a világa,
 Hol járhatott és kelhetett.
 Segített ki- és berakodni,
 Úrnőknek ezt-azt haza hozni,
 Élt napról-napra gond nélkül,
 Barangolt mindig erre-arra,
 Egész napokra elhagyatva.
 De még sem egyedül.

Mert társa volt e víg magányban
 A jó kedv, nótá és a fütty.
 Csavargott gond nélkül, vidáman,
 És érdekelte minden ügy;
 Mi a városban utczaszerte
 Történt, nem történt, mind ismerte,
 Ő volt a tér szeme, füle.
 Az utca vidám tüntetése,
 Apró csoportok csődülése
 Nem folyt le nélküle.

Hetenkint — minden szombat este
Haza került Kosár Laczi.
Olyankor mindig várta, leste
A kis szobában valaki.
Egy göndör haju szőke lányka
A Dorka asszony unokája,
Ki árvaságra ugy maradt,
Hogy meghalt atyja, édes anyja
S ő ott maradt az öreg anyja
Nehéz keze alatt.

Hanem vasárnap összeszedte
Laczi mindazt a keveset,
Mit iskoláit kerülgetve
Tanulni mégis lehetett.
Esténkint Rózát tanítgatta
Egy-egy mesével megrikatta,
Mig Dorka közbe-csördített,
Aztán egy zugban meglapulva,
Egymást szeliden átkarolva
Aludt a két gyerek . . .

Rózácska nőtt, mint fű a réten
Olyan üdén és gondtalan :
Füldött a szomszédok kegyében,
Mint ki ahhoz már szokva van.
Mig a «család» a piaczon volt,
Róza az udvaron csatangolt
Kis kantusában, mialatt
Került-fordult, mint kis madárnak,
Kit utitársi itt hagyának.
Számára is falat.

És teltek évek hosszú sorban,
Mig Rózácskából Róza lett,
Mert a szegénynek búban gondban
Nyakára nő a sok gyerek.
A gazdag, a ki óvja, félti

Egy pillanat — és elvesziti,
 Ezer meg egy az alkalom,
 Pusztul, nem érte bár a nap sem,
 De a szegényét — bunkóval sem
 Ütöd soha agyon.

Mikor nyolcz éves lett a lányka,
 Ügyes, vidám kis fruska lett,
 Egyet gondolt a nagymamája:
 Segíthetne ez a gyerek.
 S a hogy gondolta, egy kosárkát
 Nyom a kezébe és az árvát
 Viszi magával sebtiben,
 S reggelre úgy ült már ott Róza,
 Mintha öröktől ott ült volna
 A Dorka helyiben.

Melléje ült jó Dorka néni,
 Tavasz mögé mogorva tél
 És kezdé mindjárt elbeszélni
 Minek az ára mi, — s mit ér?
 Hogyan kell bánni a vevőkkel,
 A férfiakkal és a nőekkel?
 Hogy kell kínálni ezt vagy azt;
 Ah így tanít be fakadásra,
 Rügyezésre — és hervadásra
 Muló tél — friss tavaszt.

De nem akart sehogy se menni,
 Bárhogy szerette volna is,
 Mert jobb szeretett járni-kelni,
 Ugy mint Laczi — Rózácska is,
 Szaladni, futni, erre, arra,
 És barangolni jobbra-balra,
 — Csavargás forró ösztöne
 Hajtotta vérét szakadatlan,
 Égette lelkét olthatatlan:
 Nem birt anyó vele.

Vége elérte vágya teljét:
Egy piczi kosarat kapott,
Nem mérte már ki senki helyét,
Kedvére nyargalászhatótt.
Virágot árult — s mosolyogva
Kötötte társit kis csokorba,
Kinálta úton-útfelen;
Egy utczasarkon meg-megállott;
«Vegyenek rózsát, gyöngyvirágot»
Susogta csendesen.

És kék szemével feltekintett
Az elmenőkre hallgatag,
Elég volt néha egy tekintet,
Hogy hirtelen megálljanak,
És kelt a gyöngyvirág, a rózsza,
S esténként nagy vidáman szórta
Ölébe mind a sok garast,
S a mit egész nap megkeresve
Anyónak kelle adni este,
Gond nélkül adta azt.

És jött a nyár, az ő világa,
Mikor tengernyi a virág.
Mikor a domb, a rét kínálja
Ezerszer édes illatát.
Szilaj, vad lelkét rálehelte
Minden kicsiny virág-kehelyre
Mig bokrétába kötözé,
Mintha leszállott volna lénye,
Gyermekszívének minden fénye
Virágai közé.

Lelkéről másolt minden csokrot,
Szilaj volt mind, és lángoló,
Piros rózsás, ha haragos volt,
Rezedás hogyha álmodó.
Volt benne gyöngyvirág, verbéna,

— Ha szomorúság érte néha,
Olyankor ez volt a színe,
De tarka lett kezébe csokra,
Mint vidámsága, kedve bokra,
Ha örült kis szívé.

Így élt a két veréb az utcán,
A Dunaparton gond nélkül.
Barangoltak a maguk útján,
Hol kettesben, hol egyedül.
Laczi örült az új barátinak,
S ha néha-néha kedve támadt,
Incselkedett vele ugyan,
De aztán újra kibékültek
S egy kapu alatt összeültek
Nevetve, boldogan.

A Dunaparti lépcsőn néha
Elüldögéltek óraszám.
Nézték, fodrot hogy ver a szél a
Szeliden hömpölygő Dunán.
Nézték a futkosó hajókat,
A fürgéket, a vontatókat,
Sohase teltek el velük.
Nézték sokáig elmerengve,
Mig a fényes sörényű este
A partra ráfeküdt . . .

Egy szombaton, hogy jött az alkony,
És véget ért a futkosás,
Leültek kinn Dunaparton
És kezdődött a hancuzás.
Anyót várták, ki vasárnapra
Vásárolni ment erre-arra,
Hogy aztán együtt térjenek
Haza felé a Dunaparton,
Végig a hosszú fényes úton
Anyó s a két gyerek.

Laczinak korai körtével
Volt mind a két zsebe tele,
Miket úgy szerzett szép szerével;
Kínálta Rózát is vele.
Lakomát csaptak s tized-izbe.
Dobták a csutkákat a vízbe
Elnézegetve hallgatag,
Hogy gyűrűzik a víz körötte,
Aztán hogy simúl el fölötte
A fénylő csacska hab.

A nap leszállt a Sashegy-aljba,
Kinn hagyta bibor-köntösét,
Mely elhasználva, szétszakadva
Terült az égen szerteszét.
És küzdve pára, gőz-homálylyal,
Lassan — lopózva törtek által
A füstködön a csillagok,
S a mérhetetlen mennyiségbe
A part ezernyi lámpafénye
Csillogva ragyogott.

Tündéri fényben ége tulnan
A Gellért és a várhalom.
Kigyózó ösvény gyult ki szótlan
A hallgatag hegyoldalon.
S e tündérfényt ott lenn a vízben
Elringatá lágyan, szeliden
Ezer hab, halkán csobbanó,
Úgy tündökölt az est-homályba,
A nagy város komoly Dunája,
Mint egy aranyfolyó.

De mig így elnézték a fényes,
Szeliden ringó habokat,
Laczi vidám lett és beszédes,
Rózácska egyre szótlanabb,
Valami névtelen szorongást

Érzett kicsiny szívében folyvást
 S anyókát leste untalan.
 Maga sem tudta, hogy mi lelte,
 De nyugtalan lett teste-lelke
 És ajka szótalan.

A part mögött egy halászbárkán
 Egy halász muzsikálgatott;
 Rozoga, vén harmonikáján
 Egy ócska dalt próbálgatott
 És dünnögött hozzá serényen
 Nótát, mit elfelejte régen,
 S a jó halásznak vén dala
 Beleolvadt a zsibongásba,
 El-elnyelé a zaj, a lárma,
 Az utca moraja.

Laczi már unta hallgatását,
 Körtéje is mind elfogyott
 S mert kedvre deríteni a lánykát
 Hiába is próbálkozott,
 Incselkedett hát kötekedve,
 Háthogyha megjő úgy a kedve?
 S mikor nem használt semmi sem,
 A lány arczát két kézre fogta
 Egy pillanatra, s megcsókolta
 Az ajkát sebtiben.

Egyszerre bíborlángra gyúladt
 A lányka arcza hirtelen,
 S egy szót se szólva a fiúnak
 Odébb húzódott csendesesen.
 Laczi bámult: Mi lelte Rózát?
 Hisz máskor ő unszólta csókját,
 A mikor kergetőztenek:
 — Beh büszke lettél! — szólt nevetve,
 De nem jött ám a Róza kedve
 Többé ez este meg.

Csak az történt, mi tavasz-este
 Szokott történni rendesen :
 Bimbó kipattant, rügy kifesle
 A csillagfénynél nesztelen.
 Egy óra kinn a Dunaparton,
 Egy csillagfényes, csendes alkony
 S nő lett a gyermek kis leány :
 Valami vágya kelt szívének,
 Valami, — a mi szegénykének
 Örök titok, talány ...

Azóta, hogyha jó az alkony
 S haza indulnak hallgatag,
 Végig a hosszú Dunaparton
 Alig egy-két szót szólnak.
 S a hajdani közös kuczkóba,
 Maga búsul Laczi azóta,
 Nem kell mese, — mint hajdanán
 S nem fér sehogysem a fejébe,
 Hogy mért lett az ő kis cselédje
 Egyszerre nagy leány! ...

Eddig van — és tovább nincs semmi,
 Mi lett belőlük, nem tudom.
 Koldusnak könnyű tönkre tenni
 Lelkét az utcán, piacon.
 Azóta nem hallok felőlük,
 Lehet, csavargó lett belőlük,
 De lelkük mélyin megmaradt
 Egy szál sugár a sűrű éjbe,
 Egy gyermek álom szűzi fénye,
 Egy drága pillanat ...

